

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ № 5049
від 11 квітня 2001 р.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
4 (71)' 2018**

Засновники

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України» Головні співредактори

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Володимир ЛУГОВИЙ

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, перший віце-президент НАПН України (перший заступник головного редактора)

Редакційна колегія

Меланія АСТВАЦАТРЯН

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Вірменського державного педагогічного університету ім. Хачатура Абовяна (Вірменія)

Віль БАКІРОВ

доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Володимир БОНДАР

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, декан факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Микола ЄВТУХ

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар відділення вищої освіти НАПН України

Ірина ЗАРУБІНСЬКА

доктор педагогічних наук, професор Національного авіаційного університету

Світлана КАЛАШНИКОВА

доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Беата КОСОВА

доктор філософії, професор Університету Матея Бела (Словацька Республіка)

Наталія КОЧУБЕЙ

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (заступник головного редактора)

Ян КРАСИЦЬКИЙ

доктор габілітований, професор Інституту філософії факультету суспільних наук Вроцлавського університету (Польща)

Василь КРЕМЕНЬ

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, президент НАПН України

Серап КУРБАНОГЛУ

професор, декан факультету педагогічного менеджменту Університету Хаджеттепе (Туреччина)

Сергій КУРБАТОВ

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Наталія МОЗГОВА

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Володимир РЯБЧЕНКО

доктор філософських наук, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України

Володимир СЕРГІЄНКО

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Петро СТАВИНСЬКИЙ

доктор габілітований, професор Педагогічного університету імені Комісії Народної освіти у Кракові (Польща)

Ірина СТЕПАНЕНКО

доктор філософських наук, професор, завідувач відділу інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Жаннета ТАЛАНОВА

доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Ольга ЯРОШЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач відділу інтеграції вищої освіти і науки Інституту вищої освіти НАПН України

Адреса редакції:

01014, м. Київ-14, вул. Бастіонна, 9.
Інститут вищої освіти НАПН України
Тел.: +38-044-286-68-04/286-63-68

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net
сайт журналу: www.wou.npu.edu.ua

Схвалено рішенням вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова,
протокол № 3 від 28.11.2018.

ЗМІСТ

СТОРИНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО	
Обличчям до школи	5

АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Світлана ДЗЮБА	
Облік робочого часу й оцінювання трудових затрат науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України.....	15
Сергій КУРБАТОВ	
Університетські рейтинги та проблема оцінки якості викладання і навчання	25

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Людмила ГОРБУНОВА	
Трансверсальна самість в епоху глобалізації (до обґрунтування трансформативних стратегій вищої освіти)	30
Оксана ЯКИМЧУК	
Значення «Національної доктрини розвитку освіти у ХХІ столітті» як засадничого документу для української освітньої системи	38

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Костянтин ЗАХАРЕНКО	
Проблеми формування ефективної державної інформаційної політики і освіта	44

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Левон НІКОГОСЯН, Ірина НАУМЕНКО, Ольга КРАСНА, Віолетта БЕРБЕК	
Інтегрований підхід до викладання фармацевтичної технології у комплексній післядипломній підготовці провізорів-інтернів	50
Владислава ЛЮБАРЕЦЬ	
Особливості професійної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності для індустрії гостинності.....	56

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Лідія ТАРАПАТА-БІЛЬЧЕНКО	
Вища музична освіта України: виклики та стимули китайської освітньої міграції	62

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Marja NESTEROVA	
Intercultural competences in education for the development of social cohesion of youth: european practices (Інтеркультурні компетенції в освіті для розвитку соціальної згуртованості молоді: європейська практика)	69

Лариса ЛЯШЕНКО, Ніна СОЛОВЕЙ

Роль мов і вищої освіти в національній ідентифікації молоді (Ірландія та Україна)..... 75

СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Наталія СИМАНОВА

Теоретико-методологічні проблеми законотворення та правового супроводу вищої освіти 78

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ. ПОВІДОМЛЕННЯ

Реферативний обзор статей номера..... 84

Abstracting Review of Journal Articles..... 88

Contents 92

Показчик публікацій журналу за 2018 рік..... 93

До уваги авторів..... 95

**Журнал «Вища освіта України»
згідно з постановою Президії ВАК України
від 10 травня 2017 р. № 693 внесено до Переліку видань,
де можуть друкуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата
філософських наук**

CONTENTS

HEAD EDITOR PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

FACE TO SCHOOL..... 5

URGENT PROBLEM

Svetlana DZYUBA

ACCOUNTING OF WORKING TIME AND ESTIMATION OF LABOR EXPENSES OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE..... 15

Sergiy KURBATOV

UNIVERSITY RANKINGS AND THE PROBLEM OF QUALITY ASSURANCE OF TEACHING AND LEARNING PROCESSES 25

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Lyudmyla GORBUNOVA

TRANSVERSAL SELF IN THE ERA OF GLOBALIZATION (TOWARD THE RATIONALE FOR TRANSFORMATIVE STRATEGIES OF HIGHER EDUCATION) 30

Oksana YAKYMCHUK

VALUE OF "NATIONAL DOCTRINE OF EDUCATIONAL DEVELOPMENT IN THE XXI CENTURY" AS A PROFESSIONAL DOCUMENT FOR THE UKRAINIAN EDUCATIONAL SYSTEM..... 38

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Kostiantyn ZAKHARENKO

PROBLEMS OF EFFECTIVE STATE INFORMATION POLICY AND EDUCATION 50

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD

Levon NIKOGOSYAN, Irina NAUMENKO, Olha KRASNA, Violetta BERBEK

INTEGRATED APPROACH TO THE TEACHING OF PHARMACEUTICAL TECHNOLOGY IN THE INTEGRATED POSTGRADUATE EDUCATION OF PHARMACIST-INTERNS..... 56

Vladislava LIUBARETS

PECULIARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF MANAGERS OF SOCIAL AND CULTURAL ACTIVITIES FOR THE HOSPITALITY INDUSTRY

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Lidiya TARAPATA-BILCHENKO

HIGHER MUSICAL EDUCATION OF UKRAINE: CHALLENGE AND MOTIVATION OF CHINESE EDUCATIONAL MIGRATION 62

FOREIGN EXPERIENCE

Marja NESTEROVA

INTERCULTURAL COMPETENCES IN EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COHESION OF YOUTH: EUROPEAN PRACTICES..... 69

Larisa LYASHENKO, Nina SOLOVEY

ON ROLE OF LANGUAGES AND HIGHER EDUCATION IN NATIONAL IDENTIFICATION OF YOUTH (IRELAND AND UKRAINE)..... 75

YOUNG SCIENTISTS PAGE

Natalia SIMAKOVA

THEORETICAL-METHODOLOGICAL PROBLEMS LAW AND LEGAL SUPPLEMENTARY SUPERVISORY EDUCATION 78

INFORMATION. REVIEW. MESSAGE

Abstracting Review of Journal Articles..... 84

Journal content for 2018 93

To Authors Attention 95

УДК 37:014

ОБЛИЧЧЯМ ДО ШКОЛИ

© Андрущенко В., 2018

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України,
ректор Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
Президент асоціації ректорів педагогічних
університетів Європи, головний редактор
часопису (м. Київ)

Ключові слова: людина, освіта, культура, особистість, нова школа.

Створення національної системи освіти, здійснення освітніх трансформацій вищої та професійної школи, що забезпечили входження до болонського простору освіти, аж ніяк не означає, що всі завдання, пов'язані з реформою галузі, вже вирішені. Суспільство скоріш відчуло, аніж зрозуміло, загрозу розбалансованості основної ланки освіти – шкільної, а отже, загрозу поглиблення розриву між школою й університетом, між вітчизняним і світовим досвідом. Школа катастрофічно відстала від життя. Відомим є той факт, що в більшості випадків у нинішню школу діти йдуть з неохотою. Бать-

ки скаржаться на перевантаження дітей, слабкі підручники, заорганізованість навчального процесу, формальне ставлення вчителів до своїх обов'язків. Школа потерпає від залишкової «радянщини», бюрократизму, необґрунтованих поборів з батьків, жорстокого ставлення окремих учителів до учнів. Від такої школи учні біжать, як від чуми.

Суспільству потрібна інша школа – відкрита, приваблива, комфортна й ефективна. Її модель реалізована в системах освіти Фінляндії, Швеції, ряду інших європейських країн. Ми йдемо в Європу, а тому маємо взяти ці моделі як зразок для здійснення реформ. «Обличчям до школи» – таке гасло має бути утверджене як парадигма діяльності нинішнього українського суспільства, всіх владних структур, Міністерства освіти і науки, відповідних регіональних керівних підрозділів.

ещодавно Кабінет Міністрів України затвердив розроблений Міністерством освіти і науки Проект «Нова українська школа», Верховна Рада прийняла Новий Закон «Про освіту», Президент України

П. Порошенко провів широкоформатну раду з питань розвитку освіти. Україна приступила до радикальних трансформацій освітньої галузі, результатом яких має стати національна система освіти, конкурентна і визнана Європою і світом і яка забезпечить становлення людини як особистості, тобто освіченої, компетентної, розвиненої особистості, яка характеризується високим патріотизмом, цілісністю світогляду, глобальним обширом самостійного мислення і дії. Центральним завданням реформування галузі, як і належить, стало завдання реформування загальноосвітньої школи.

Проект «Нова українська школа» розглядається нині як документ, що визначає стратегію розвитку шкільної освіти на найближчі десятиліття. Його виконання має змінити українську школу докорінним чином. Затверджений урядом план передбачає реалізацію заходів у 23 напрямках, які мають здійснюватися різними інституціями, що є відповідальними за втілення державної політики у сфері освіти. Зокрема, план передбачає розроблення нових проєктів державних стандартів загальної середньої освіти та нових типових освітніх програм, запровадження навчальних програм на основі нового державного стандарту початкової освіти. Також планується розробити нові професійні стандарти педагогічної діяльності вчителя початкової школи, шкільного вчителя-предметника та керівника школи. Планом передбачається зменшення бюрократичного навантаження на школу, створення системи моніторингу якості середньої освіти, удосконалення системи незалежного оцінювання результатів навчання за курс базової та профільної середньої освіти тощо (<https://osvita.ua/school/reform/58589/>).

Низка нововведень має принципове значення: перше і головне, дитина має розгля-

датись у новій школі як індивідуальність; друге, школа має стати осередком партнерства між учителями та батьками; третє, вчитель має отримати нову мотивацію, самостійно обирати траєкторію освітньо-виховної діяльності; четверте, як і в більшості країн європейського простору освіти, термін навчання у школі збільшується до дванадцяти років; п'яте, школи зможуть самостійно формувати освітні програми, складати навчальні плани і програми з навчальних предметів; шосте, повну прозорість фінансування закладів освіти; сьоме, підтримка дітей з особливими потребами, які можуть здобувати освіту разом з іншими дітьми в пристосованих для цього школах; восьме, впровадження інклюзивної освіти; дев'яте, поступова ліквідація інтернатів, забезпечення однакових академічних послуг для всіх. Як зазначають автори Проєкту, реорганізація охопить змістовні, організаційні, технічні та соціальні аспекти життєдіяльності школи. Нова школа має впровадити інновації як технічні, так і в підході до глобальної політики в освіті, нові стандарти якості освіти і методи контролю результатів, надати більш широкі можливості з зонами відповідальності вчителів, а головне – переглянути фінансування для уникнення проблем, що зараз мають місце (<https://www.google.cz/search?q>).

Суть Проєкту полягає у створенні привабливої, комфортної для учнів, їх батьків і вчителів школи, яка забезпечить належну освіту, перетворить її у чинник економічного зростання, джерело національної єдності, засіб соціального просування кожного громадянина, його формування як особистості.

Як відомо, шкільна справа розпочинається зі створення необхідних умов для навчання та виховання. Не секрет, значна частка сучасних шкіл розміщена в непристосованих приміщеннях, не має не тільки необхідної кількості комп'ютерів чи електронних дошок, підручників, предметних лабораторій тощо, але й елементарних умов організації навчання. Школу треба оновити, насамперед, матеріально, інвестувати в неї можливості держави і громадян-

ського суспільства. Такого ж інвестування потребує й учитель: без відповідного інтелектуального внеску, який робить учитель у розвиток суспільства, пристойної заробітної плати модернізація може здійснюватись лише на папері.

Реальність немилосердна: коштів для забезпечення (модернізації) кожної школи держава не має. Саме тому для вирішення проблеми керівниками галузі й держави пропонуються два радикальні заходи: 1) закриття так званих «неперспективних шкіл» та створення «шкіл опорних», забезпечення їх найновішим навчальним обладнанням, учителями тощо; 2) забезпечення перевезення учнів з найвіддаленіших сіл за допомогою «шкільного автобуса». Пафосних характеристик на користь цих пропозицій висловлено немало. Деякі з аргументів, безсумнівно, слід узяти до уваги. Економія державних коштів може бути вражаючою. Однак у справі освіти визначальним чинником є не кошти, а діти, батьки і вчителі. Реалізація зазначених пропозицій може привести до результату, відмінного від запланованого. Прикро, але чомусь ніхто не взяв на себе відповідальність за розгляд інших, не обов'язково альтернативних (варіанти можна поєднувати, експериментувати в різних регіонах) пропозицій вирішення цієї, поза всяк сумнівом, важливої соціальної проблеми.

Звернімося до міжнародного досвіду. У книзі Л. Хьелл, Д. Зіглера «Теорії личности» (СПб., 2014) наводиться приклад життєвої самореалізації дитини з провінції, яка навчалась у так званій «неперспективній школі». Мова йде про знаменитого психолога, професора Стенфордського університету, президента Американської психологічної асоціації (обраний у 1973 р.) А. Бандуру. Майбутній учений – *автор теорії соціального навчання, володар багатьох почесних нагород; у 1974 році був обраний президентом Американської психологічної асоціації; обирався почесним президентом Канадської психологічної асоціації; володар почесних звань багатьох університетів, серед яких Римський, Лейденський, Британської Колумбії, Нью-Йоркський університети, уні-*

верситет Саламанка в Іспанії – народився й здобув початкову освіту в маленькому містечку в провінції Альберта (Канада). «Син фермера, поляка за походженням, він відвідував об'єднану початкову і середню школу, в якій було тільки 20 учнів і два вчителі. Вимушений займатись самоосвітою, як і його однокласники, Бандура згадує, що фактично кожен випускник зробив успішну професійну кар'єру» [3, с. 374].

Чи може українська дитина з села повторити подібний досвід? Переконали: може, і не тільки повторити, але й перевершити. Ліквідація «неперспективних шкіл» – найбільш серйозна помилка, яку може здійснити (й частково вже здійснює) українська держава перед дитиною. Нема школи – немає села. А це означає, що «звільнена», обезлюднена земля може бути просто продана. З молотка. За безцінь. Понад те, діти, відірвані від батьківської оселі, втрачають відчуття рідності, малої вітчизни, без якого про державницький патріотизм не може бути й мови.

Перевагою дитини з села є те, що вона працює. З раннього дитинства. У домашньому господарстві. На громадській ниві. Шкільний автобус відсторонює її від праці. О сьомій-восьмій годині дитина біжить до автобуса. Майже до кінця дня вона перебуває в «чужій» школі. Під вечір – приїздить додому стомлена, знервована. Виконує домашнє завдання й лягає спати. А де ж домішка, турбота про дідуся і бабусю, нехитре домашнє господарство, спілкування з батьками? Все це «з'їдає» шкільний автобус і бездоріжжя, яке витрушує все те добре й справедливе, якому ще вчать батьки і школа.

Школа потрібна дітям і їх батькам кожного населеного пункту. Питання ж про те, якою вона має бути, чим займатись і як фінансуватись, потребує додаткового розгляду. Наразі можу позначити тільки декілька сюжетів: насамперед, школа – мала чи велика – це залежить від кількості дітей, які мають здобувати освіту, – має бути невід'ємним атрибутом будь-якого населеного пункту; її фінансування мають забезпечувати держава і громада села; школа має не тільки навчати дітей, але й спри-

яти навчання дорослих «протягом життя»; поєднуючи зусилля з клубними установами, вона має стати осередком позашкільної освіти, культурного життя поселення, центром тяжіння інтелекту, своєрідним осередком інтелігентності та добра, центром розвою художньої культури, дискусійним клубом між учителями і учнями, батьками й керівниками населеного пункту, базою громадянського (не політичного) дискурсу.

Основною технологією навчання в такій школі має стати самоосвіта, яка здійснюється переважно дистанційно.

Треба було б поррахувати кошти, які витрачаються на шкільний автобус, закриття неперспективних сіл, ремонт доріг, моральні збитки вчителів та учнів, яких відривають від рідної оселі, та порівняти їх із витратами на підключення таких шкіл до Інтернету, налагодження в них дистанційної освіти та самоосвіти.

Може скластися враження, що вся реформа зводиться лише до ремонту, оснащення шкіл і заробітної плати. Це не зовсім так. Але без вирішення матеріальних проблем реформа стає подібною великій ілюзії, яку вже не один раз переживало наше суспільство. Матеріальний стан школи та заробітна плата – це показник того, кого і як шанує держава і яким чином вона турбується про майбутнє. Бідний учитель у злиденній школі навряд чи зможе навчити учня бути успішним. Далі ж починається головне – підготовка нового вчителя, відповідальність за яку цілком і повністю покладається на педагогічні університети держави. Зрозуміло, ці процеси мають йти не тільки одночасно і паралельно, але й в органічній взаємодії.

Інновації, передбачені Проектом, є відповіддю системи педагогічної освіти на виклики сучасного світу. Відомо, що його контури визначаються глобалізацією та інформаційною революцією, процесами демократизації та становлення ринкових відносин, загальним прагненням до екологічної безпеки, мирного співіснування народів і культур, дотримання прав людини і громадянина, подолання корупції, прискорення реформ, зміцнення державності, повноцінне входження у європейський економіч-

ний, політичний і соціокультурний простір. Педагогічні університети мають забезпечити такі інновації, які забезпечать підготовку нового вчителя, здатного вести дитину в сучасний соціум, навчити її жити, творити й перемагати в реальних життєвих умовах. Перша група інновацій має концентруватися на **предметній підготовці** майбутнього вчителя. Для того, щоб його поважали й до нього тягнулись учні і батьки, вчитель має бути, насамперед, високоосвіченою, компетентною особистістю, яка знає більше, бачить далі, розгортає світоглядні горизонти учня й може навчити його чомусь такому, що не зможе зробити інший. Проте сучасний учень більше дізнається про світ з Інтернету, аніж із розповіді вчителя. А має бути навпаки. Задля цього педагогічні університети мають радикально переглянути навчальні плани, змінити співвідношення в них теоретичного і практичного (досвідного) матеріалу. Студент педагогічного вишу має «вийти за межі Інтернету», глибоко освоїти його можливості й зазирнути за горизонт. Для цього він повинен стати дослідником, а педагогічний університет – університетом дослідницьким.

Друга група інновацій охоплюється завданням **наближеної підготовки вчителя до реальної суспільної і педагогічної практики**. Нинішній студент педагогічного вишу «літає у піднебесі теоретичних знань» і реального життя, а відповідно – й реальної школи практично не знає. Реалістом він стає після 5–7 років роботи в школі. І то не завжди. А треба, щоб було навпаки: випускник педагогічного вишу має йти до школи озброєний не тільки найновішими знаннями, володіти не тільки суспільно-необхідними компетенціями, але й глобальним соціальним досвідом, з якого черпаються всі наші мрії про перспективу, мотивація до діяльності.

Третьою складовою оновлення педагогічного процесу мають стати **інновації в особистість** майбутнього педагога. Новий учитель має бути носієм високої культури, провідником національних і загальнолюдських цінностей, володіти якостями, які приваблюють молодь. Його головними характеристиками мають стати демокра-

тизм і відкритість, здатність до діалогічного спілкування (у тому числі і в соціальних мережах). Учитель має відкрити дитині **суперечливий світ ринкових відносин**, стати **провідником здорового способу життя**, мати, власне кажучи, розвинені мистецькі і спортивні звичаї, а головне – він має **любити дитину** так, щоб продовжувати та посилювати любов і турботу про неї материнську, батьківську.

Набір якостей, якими має володіти новий учитель, можна продовжувати до нескінченності. А як же інакше. Саме вчителю ми довіряємо своє рідне, кровне – дитину, яка з його допомогою має стати особистістю. Виділяючи головне, зазначу, навряд чи можна це здійснити без великої поваги і любові вчителя та вихователя до дитини. **Нова школа має розпочинатися з любові.** Любов до дитини є тією першою й необхідною якістю, без якої майбутньому вчителеві робити нічого. Справедливим є й те, що не кожен з майбутніх абітурієнтів володіє цією якістю повною мірою. Отже, треба виявити тих, хто любов до дитини відчуває як власне внутрішнє і головне покликання. Виявити й працювати з ними. Розпочинати треба, мабуть, з дев'ятого класу загальноосвітньої школи. І тільки тоді, коли випускник школи «прив'яжеться» до педагогічного університету, запрошувати його на навчання. Так само педагогічний університет має стати школою виховання любові – до дитини, батьків і Батьківщини, навчального предмета і до народу, який у неймовірно важких умовах відроджує і створює нову національну культуру, школу, державу. Сучасна система незалежного оцінювання, на основі результатів якої йде зарахування до вишу, подібне виявлення забезпечити не здатна. Її треба змінювати. Причому, не за ліквідацією тестування, а на основі його вдосконалення. Педагогічні університети мають запропонувати власну технологію виявлення тих, хто може бути вчителем.

За моїм переконанням, слід впроваджувати спеціальні тести, які б могли виявити внутрішню спрямованість випускника школи на вчительську професію. Наскільки мені відомо, такі тести створені співробітниками НАПН України. На жаль,

до їх упровадження в педагогічну практику справа не дійшла. Ми все ще діємо за шаблоном, який людські якості абітурієнта, а відповідно і його задатки бути вчителем, виявити не здатен. Прикро говорити, але надто багато студентів, які вступили на навчання в педагогічні університети, уже з першого семестру першого року відраховуються «за власним бажанням». Мотивація відома: «не туди попали». Проблема відбору і залучення до університетів «свого абітурієнта» залишається вкрай актуальною.

Майбутні інновації, отже, мають відтворювати стандарти рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетенцій ціложиттєвої освіти: вільне спілкування державною мовою; володіння іноземними мовами; математична грамотність; компетенції в природничих науках; інформаційна компетентність; уміння навчатись упродовж життя; соціальні та громадянські компетенції; підприємливість; загальнокультурна грамотність; екологічна культура та здоровий спосіб життя. У нашому університеті більшість із них уже реалізується. Плануються далі впровадження технологій виховання християнської етики, ігрові та проектні технології, а також моделі особистісно орієнтованої освіти. Кожен студент, який готується стати вчителем, має свідомо реалізовувати власну траєкторію навчального процесу.

Сучасна дитина більш допитлива, креативна і прагматична. Вона одночасно робить декілька справ: дивиться телевізор, грається в електронні ігри, готує уроки і їсть піцу. Характерним є те, що дитина з усім цим справляється і не забруднює руки! Учитель має переглянути своє ставлення до неї докорінним чином. З іншого боку, кому невідомим є факт критичного перевантаження дітей. Особливо домашніми завданнями. Сучасна школа про особливості дитячого організму, його фізичні і психічні можливості, про які писали такі видатні психологи, як І. Кон, А. Леонт'єв, С. Рубінштейн, С. Максименко, І. Бех і ряд інших учених, здається, забула. Реформа спрямована на максимальне врахування можливостей дитини відповідно до

її вікових ознак. Педагогічні університети так само мають увести відповідні тренінги, спрямовані на формування здібностей (компетенцій) учителя щодо їх виявлення і врахування.

Відомо, що сучасний світ, а разом з ним і дитина, орієнтується, насамперед, на гроші. Означена орієнтація не може залишитися поза реакцією школи. Школа і вчитель повинні не тільки зупинити поширення цієї вкрай шкідливої орієнтації, але й сформувати в дитини цивілізоване ставлення до грошей, бізнесу, багатства.

Український бізнес формувався за законами «дикого капіталізму», символом якого в США свого часу був знаменитий Кольєр. Ті, хто хоч і мав хоча б елементарні уявлення про «той світ», їти в нього відмовлялись. Сферу бізнесу заповнили люди, орієнтації яких були надто далекими від моралі та справедливості. Як писав свого часу Оноре де Бальзак, за кожним великим статком стоїть злочин. Значна кількість майбутніх бізнесменів загинула в міжусобних конкурентних «розборках». Ті ж, хто вижив, розікравши («прихвативши») народні надбаня (у тому числі й владу), стали олігархами. І хоча вони нині при владі, навряд чи їх життя можна назвати комфортним. Ці люди живуть у стресі і в страху, тікають за кордон, вивозять награбоване в офшори, розуміючи, що суспільство ніколи не змиритися з глобальним пограбуванням і рано чи пізно захоче повернути собі все награбоване. Школа має забезпечити молодь від повторення трагедії покоління 90-х, виховати в дитини компетенції, які б гарантували цивілізовану участь у бізнесі. В школі і педагогічному університеті мають бути впроваджені бізнес-орієнтовані тренінги, спрямовані на підготовку вчителя і учня до відповідної педагогічної практики.

У більш широкому вимірі сьогодні слід говорити про необхідність виховання загальної ціннісної палітри майбутнього вчителя. Якщо знання є основою, а компетенції – втіленням дієвої сутності особистості, то цінності мають стати її внутрішнім духовним стрижнем. Цінності визначають характер особистості, ставлення до інших людей і суспільства загалом. У новій школі

освітній процес має бути підпорядкованим вихованню (становленню) національних та загальнолюдських цінностей – любові й поваги до батьків і Батьківщини, готовності до їх захисту від будь-якого ворога, поваги до народів і культур світу, здатності жити і творити в гідності, справедливості, демократії і свободи. Нова школа буде плекати національну ідентичність, першими й основними символами якої є такі опорні категорії, як «мати», «земля» та «праця». Водночас вона буде виховувати українську людину як громадянина Європи і світу, здатною до життєдіяльності у взаємодії народів і культур, з повагою до прав людини, її вільного вибору, толерантності.

На швидкий успіх реформи розраховувати, очевидно, не слід. Для її реалізації потрібні не тільки роки, але й десятиліття. Важливо налаштувати суспільство на кардинальні зміни, переконати всяк і кожного в тім, що Нова школа, яку ми створюємо, має закласти нові підвалини людських відносин. Адже кому не зрозуміло: жити в мирі і взаємній співпраці краще, ніж воювати; любити й поважати одне одного, виховувати креативність і волелюбство в органічному зв'язку з відповідальністю, відтворювати легітимно-творчий, демократичний, аніж злодійсько-корумпований спосіб життя – більш продуктивно, ніж сваритись, ворогувати і пишатись (як своїм власним успіхом) приховуваними від суспільства вкраденими статками. Роль учителя у вихованні такого способу буття неперевершена.

Серед основних напрямів модернізації загальноосвітньої школи, передбачених концепцією «Нова українська школа», особливе місце і роль належить впровадженню **педагогіки партнерства**, де кожен з учасників навчально-виховного процесу має почуватися реальним суб'єктом, який отримує всі можливості для реалізації власної суб'єктивності – творчості, майстерності, свободи. Проте, за виключенням декількох педагогів-новаторів (Амонашвілі, Захаренко, Гузик та деяких інших учителів), сучасна школа подібного досвіду немає. Українська педагогіка здебільшого розгорталась за моделлю авторитарного

тиску на особистість. Учень і вчитель у ній обмежувались у праві реалізації власних підходів, нововведенні, творчості. Такий же тиск відчував на собі директор школи. Шаблонні настанови та перманентні перевірки з боку вищих керівних установ та організацій освіти постійно диктували йому стандартні підходи. Прикро, але факт: українська школа впродовж десятиліть функціонувала в умовах обмеженої свободи.

І це в той час, коли свої видатні праці вже оприлюднив педагог зі світовим ім'ям **В. Сухомлинський!** Учитель у ній розглядався як наставник, порадник і товариш, а учень – як партнер в освоєнні навчального матеріалу, передбаченого програмою. Вчений ратував за високо моральну й духовну атмосферу, яка має панувати в школі. Навчав любити дитину, призвичаювати її до самостійності в прийнятті рішення. Він виховував любов до батьків і Батьківщини, до активного пізнання і самопізнання, а головне – до праці, якою створюються необхідні для життя матеріальні і духовні цінності [2].

«Радянська педагогіка» цього не розуміла, а відтак і не приймала. Підходи, запропоновані вченим, – довіра і повага до дитини, необхідність активізації педагогічної творчості, обмеження тиску колективу на особистість, виховання без покарань, авторитет учителя і батьків у виховному процесі тощо – трактувались у душі «абстрактного гуманізму» і якщо безпосередньо й не заборонялись, то у всякому разі особливих рекомендацій до впровадження у шкільну практику не отримували. Критика, що звалилась на голову вченого з боку офіційних керівників радянської школи, могла б зламати всяк і кожного. В. Сухомлинський тим часом іде далі. Він публікує низку педагогічних праць, вершиною якої є знаменита книга «Серце віддаю дітям». Особлива увага в них приділяється ідеям самоцінності й неповторності кожної особистості, вільному розвитку дитини, включенню безпосереднього середовища її життєдіяльності в навчально-виховний процес (уроки на природі), школа під відкритим небом» тощо), формування у дітей та підлітків «культури бажань» та «культури почуттів», виховання високої духовності. Кате-

горично заперечуючи репресивну педагогіку, коріння якої сягає ще часів Російської імперії, вчений обґрунтовував **педагогіку духовності**, в якій учитель і учень, батьки й керівництво школою є однодумцями, партнерами, друзями.

Тож упровадження «педагогіки партнерства» обумовлює необхідність повернутися до праць Я. Каменського, К. Ушинського, М. Пирогова, В. Сухомлинського, інших видатних педагогів світу, зусиллями яких основи педагогіки партнерства не тільки обґрунтовані теоретично, але й багато в чому реалізовано власною практичною діяльністю. До цього слід додати досвід педагогічного партнерства, накопичений освітніми системами провідних країн світу, зокрема, Фінляндії, Швеції та Швейцарії. І тільки тоді ми отримуємо абетку, педагогіка партнерства в якій вийде за межі концептуального бажання й постане у вигляді настанови, реалізація якої виявиться під силу кожному вчителю у будь-якому навчальному закладі.

Переважно шкільний учитель сприймається учнем як «величина висока і недосяжна», яка навчає, контролює, оцінює і, звичайно ж, у випадку того чи іншого порушення, карає. У царський період учитель мав право карати учня різками. Своєрідною підставою для цього слугувала настанова царя Соломона: «Хто стримує різку свою, той ненавидить сина свого, хто ж кохає його, той шукає для нього картання». Жорстокою стосовно учня була царська школа XVIII–XIX століть. Органічною частиною офіційного виховного процесу в ній вважалося «покарання різками», яке розглядалось своєрідною панацеєю від усіх дитячих вад. Літературні твори знаменитих письменників – Г. Квітки-Основ'яненка («Пан Халевський»), В. Наріжного («Бурсак»), А. Свидницького («Люборацькі»), М. Помяловського («Нариси бурси»), спогади І. Нечуя-Левицького та ін. – дають багатий фактичний матеріал для характеристики загальної атмосфери морального здичавіння й насильства, що панувала в освітній системі дореформеного час. Вони відтворюють період занепаду гуманістичних традицій освіти. Школа, за об-

разним висловом І. Нечуя-Левицького, перетворилась на «царство різок і паль».

«Культурна революція» радянського періоду «виховання різками» не практикувала, однак покарання за провину – не відмінила. Найголовнішим проступком вважався відхід від «партійної лінії», порушення «ідеологічних устоїв». Над учителем і учнем постійно нависала вимога «ідеологічної чистоти і вивіреності», основним гаслом якої стало ленінське заклинання: «моральним є те, що служить інтересам побудови комунізму». І хоча абсурдність подібного проглядалась неозброєним оком, відхід від нього переслідувався. Більшовицький режим утвердив атмосферу «мовчання». Порушення цієї норми в школі, як і в суспільстві загалом, каралось. Педагогіка цього періоду отримала влучну назву «репресивної педагогіки». Парадоксально, але факт: українська школа, розбудована в період незалежного розвитку, синдром «радянщини», а відтак – елементів репресивності, остаточно не пододала. Час від часу в засобах масової інформації з'являється повідомлення про побиття учня учителем, знущання над дітьми в дошкільному закладі, примусове стягнення з батьків коштів нібито на «ремонт школи». Остаточне вивільнення української школи від подібного, практична реалізація педагогіки партнерства нині розглядається як завдання актуальне й невідкладне.

Його виконання має декілька основних складових: утвердження ставлення до учня як самодостатньої й унікальної особистості; формування безапеляційного авторитету вчителя; зрощення і посилення поваги школи до батьків і батьків до школи (єдність сім'ї та школи); психологічної підготовки вчителя; утвердження у школі атмосфери високої культури, духовності й моралі; гармонізація стосунків школи з громадянським суспільством; утвердження державно-громадського управління освітою.

Нічого гріха таїти, сучасна школа розглядає учня здебільшого як «об'єкт» педагогічного впливу. Унормованим порядком вважається вчасний прихід учня до школи, належна поведінка на уроці та на перерві,

вивчення домашнього завдання, поважне ставлення до вчителя. Самостійність, активність, креативність, творчість, зазвичай, не забороняється, але й не заохочується. За такого підходу учні перетворюються у сіру невиразну масу, яка втратила інтерес до навчання, загубила мрію, зневажливо ставиться до вчителя і школи, час від часу відвідує заняття тільки заради атестата. Сьогодні до цього додалось завдання успішного складання ЗНО. Діти практично не навчаються, а «натаскуються» на предмети, за якими буде здійснюватись незалежне оцінювання. Широта світогляду, ціннісна палітра учня, духовно-культурне обличчя особистості стали величинами не більш ніж віртуальними.

Проте кожен учень є особистістю унікальною й неповторною. Шаблонний підхід до нього є справою неприйнятною. Шаблон нівелює особистість, і тільки творчість, новаторство, оригінальність педагога може розтопити лід шаблонності й через сердечність відкрити шлях зростання. Доцільно тут пригадати розповідь В. Сухомлинського «Павлик». Його суть полягає в тому, що, незважаючи на високу вимогливість учителя, Павлик навчався що далі, то гірше. І тоді директор школи звернув увагу на практичну тягу учня до експериментальної діяльності в садівництві. Він запропонував підхід, де навчання поєднувалось із самостійною селекційною діяльністю учня. Годинами педагог приділяв практичну увагу учневі. Вони працювали разом. Практика доповнювала навчання і навпаки. Павлик немов би відродився, подорослішав, став більш самостійним, пошуковим, творчим. І як результат – у дорослому віці Павлик став відомим у країні садівником-селекціонером. Чи не про таку перспективу мріємо ми, утверджуючи педагогіку партнерства?

Важливим завданням реалізації партнерської педагогіки є **зміна статусу і позиції вчителя**. Сучасний учитель втратив щодо учня всякий інтерес. У багатьох школах домінує настанова: «не хочеш – то й не треба!». Школа стала установою безликою, нецікавою. Новаторство, інноваційність, ініціатив-

ність у ній скоріш є явищами випадковими, аніж обов'язковими. Вчитель сприймається учнем як «пересічний перехожий», з яким він щодня зустрічається на вулиці. Повага до вчителя наближається до нульової позначки. За дещо перефразованим висловлюванням Гегеля, сучасна українська школа «малює сірими фарбами на сірому фоні!» Слід визнати, користі від такого «малювання» практично немає. Про партнерські стосунки в такій школі не може бути й мови.

Відродження поважно приваблює статусу вчителя я розглядаю як опорну основу реалізації цього важливого державного завдання. Першочерговим є утвердження високого суспільного статусу вчителя. Належна заробітна плата, повага з боку батьків, громадський авторитет учителя є первинними складниками цього процесу. Повага до вчителя також буде зростати паралельно з підвищенням його інтелектуального рівня. Учителю, який не працює над собою, отримати повагу з боку батьків та учнів неможливо. Завершальним акордом авторитету вчителя є створення керівництвом школи якомога більш високих можливостей його повернення у царину свободи, активності, творчості. Кожен урок має реалізовуватись як пісня. Учні мають милуватись нею, а відтак – бігти на заняття як до рідної мами. Саме тут і розпочинається співробітництво, що є важливою умовою ефективної навчально-виховної роботи, спрямованої на створення атмосфери доброзичливості і взаєморозуміння, з опорою на народні та сучасні педагогічні надбання, національну і світову культуру, вселюдські й національні моральні цінності. Саме тут реалізується партнерство.

Важливою складовою налагодження системи педагогічного партнерства є високоморальна **духовна атмосфера**, а також відповідна **психологічна підготовка вчителя**. Поряд з багатьма компетенціями слід виховати, сформувати у майбутнього педагога **психологічну компетентність** – здатність розпізнавати в кожному учневі унікальну особистість, розуміти її й ставитись до неї індивідуально, створювати і відтворювати настанову на сприйняття одне од-

ного, на довіру й співпрацю. Переконали, кожен педагогічний університет повинен мати не тільки розрізнені кафедри психології, а повноформатний психологічний факультет, зосереджений не скільки на теорії психології, стільки на психологічній практиці, особливо в дитячому садочку та загальноосвітній школі. Майбутній педагог повинен освоїти психологію особистості, малої групи, колективу.

Наступним складником педагогіки партнерства є **ефективна співпраця сім'ї, громадянського суспільства, держави і школи**. В ідеалі, школа і сім'я, батьки і вчителі, батьківський комітет і адміністрація школи мають скласти єдине ціле, діяльність якого спрямована на дитину, її навчання, виховання, розвиток, становлення. Нерідко буває, що батьки говорять одне, школа навчає іншому, а в житті дитина бачить щось таке, що аж ніяк не вкладається в батьківські і шкільні настанови. Саме тут на допомогу приходять старші «вуличні друзі». Їх «школа» стає щодалі більш ефективною. Нині до цієї практики додаються технології «в контакт». Елементарне спілкування, до якого тягнуться юнаки і дівчата, переплітаються із спеціальними розробленими розважально-злочинними технологіями, які втягують «у залежність», спонукають до вчинення протиправних дій і навіть до суїциду. Разом з батьками, громадськістю, засобами масової інформації та культури школа має покласти цьому край. Важливо зберегти психічне здоров'я дитини, порятувати від нав'язливої злочинної настанови, зберегти її життя.

Головним засобом реалізації партнерської педагогіки є технологія педагогічного дискурсу. Дискурс – поняття досить складне і суперечливе. Не завжди ми розуміємо й трактуємо його правильно. Саме тому впровадження дискурсивних технологій у навчально-виховний процес має ряд суперечностей. «Гарячий дискурс» нерідко переростає у сварку. За нею слідує образа, далі – непорозуміння, відсторонення людини від людини і помста, перемога в якій обертається для кожного з учасників процесу особистою поразкою. Чи потріб-

на (і кому) така педагогіка в школі і виші? Звісно, ні, не потрібна. Оволодіння дискурсивними технологіями є нагальним велінням часу. В системі утвердження педагогіки партнерства це завдання стає головним.

Надто довгий час «радянська людина» боялась власного розуму, боялась оприлюднити, а тим більше – відстояти, захистити власні погляди на життя. І це зрозуміло. Людей, які мали інший (ніж ідеологічно визначений) погляд, тоталітарна епоха не тільки не приймала, але й знищувала. Демократизація суспільного життя базується на інших принципах. Вона потребує людини творчої, самостійної, креативної й створює умови для формування «дискурсного підходу» до життя, насамперед, на ранніх стадіях соціалізації особистості – в школі і в університеті. Зрозуміло, що відповідальність за організацію цього процесу знову-таки покладається на вчителя. На жаль, сучасні педагогічні університети технологіями формування «дискурсної компетенції» майбутнього вчителя практично не володіють. Розмовляючи з колегами, я часто наголошував, що дійсний професор (і вчитель) розпочинається з тієї миті, коли на гостре запитання студента знайде в собі сили і мужність відповідати: «У мене немає відповіді на Ваше запитання. Можливо, його немає й у науці. То ж давайте пошукаємо відповідь спільно». Саме тут і розпочинається партнерство й довіра студента до професора, а відповідно – учня до вчителя буде тільки зростати.

Зрозуміло, професор і вчитель мають бути науковцями, дослідниками, а педаго-

гічний університет – дослідницьким. Проста трансляція знань, провідником якої довгий час був учитель, залишилась в історії. Компетенції, які має сформувати вчитель, базуються на глибокому дослідницькому тлі, на доведенні, на переконаннях і на дискурсі, входження в який здійснюється лише за наявності обґрунтованої, вивіреної власної позиції. Вихід з дискурсу також має свою умову: власну позицію дискурсанта він не перекреслює, а лише доповнює її позицією співрозмовника. Істина, народжена дискурсом, існує як суперечність, яка вирішується «заглибленням цих суперечностей в основу», з якої вони (ці суперечності) вирости.

Формування дискурсних компетенцій потребує поглибленого вивчення системи наук – математики і фізики, біології та хімії, низки гуманітарних дисциплін, а особливо – **філософії**, яку я розглядаю як теорію і методологію педагогічного процесу. Педагогіка партнерства може розгортатись за умови розуміння законів і закономірностей існування світу, свого місця і ролі в ньому, тобто на основі цілісного світогляду, наукової картини світу, високої моральної культури, зрощення яких є центральним завданням майбутньої школи й університету.

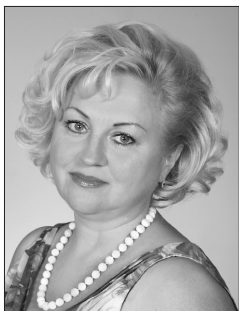
Попри низку суперечностей і не розв'язаних завдань, сформована за роки незалежного розвитку українська школа існує і розвивається. Проект «Нова українська школа» забезпечує цьому розвитку перспективу й реальний успіх. Переконаний, спільними зусиллями ми введемо нашу школу до високого національного і міжнародного визнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кремень В.** Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ: Грамота, 2010. 575 с.
2. **Сухомлинський В.** Сто порад учителям // Вибрані твори: у п'яти томах. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 2. 670 с.
3. **Хьелл Л. А., Зиглер Д. Дж.** Теорії личности. 3-е изд. М.; СПб.: Питер, 2014. 607 с.

REFERENCES

1. **Kremen V.** Philosophy of the national idea. Man. Education. Socium. Kyiv: Diploma, 2010. 575 p. (In Ukrainian)
2. **Sukhomlinsky V.** One hundred advice to the teacher // Selected works: in five volumes. Kyiv: Rad. School, 1976. T. 2. 670 p. (In Ukrainian)
3. **Hayell L. A., Ziegler D. J.** Theories of Personality. 3rd ed. M.; SPb.: Peter, 2014. 607 pp. (In Russian)

Світлана ДЗЮБА

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри інновацій та інформацій-
ної діяльності в освіті
факультету менеджменту освіти та науки
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 331.2:378

**ОБЛІК РОБОЧОГО
ЧАСУ Й
ОЦІНЮВАННЯ
ТРУДОВИХ
ЗАТРАТ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ
ОСВІТИ УКРАЇНИ**

© Дзюба С., 2018

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, учасники освітнього процесу в закладах вищої освіти, тривалість і структура робочого часу науково-педагогічних працівників, облік робочого часу, оцінювання трудових затрат науково-педагогічних працівників.

го огляду чинної нормативно-законодавчої бази з регулювання освітнього процесу закладів вищої освіти України обґрунтовано необхідність нового методичного і практичного підходу до вирішення зазначеної проблеми.

Статтю присвячено розгляду проблеми обліку робочого часу й оцінювання трудових затрат науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України. Досліджено спроби Міністерства освіти і науки України, а також інших органів, пов'язаних з освітньою діяльністю, затвердити норми часу для планування й обліку основних видів навчальної, методичної, організаційної, а головне – наукової роботи науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти з метою вдосконалення організації їх праці, тобто унормувати науково-методичну роботу, яка по суті є ненормованою. На підставі аналітично-

Постановка проблеми. Кризовий стан в країні в цілому й у сфері вищої освіти зокрема, непрозорий розподіл державного фінансування закладів вищої освіти України, низька заробітна плата професорсько-викладацького складу вищів, перевантаження викладачів негативно позначаються на організації освітнього процесу в закладах вищої освіти. Питання обліку робочого часу й оцінювання трудових затрат науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України, яке ставиться у статті, є складним, але надзвичайно важливим і потребує негайної переробки традиційних принципів і методик планування та обліку річного навантаження і викладачів, і студентів. Сучасність потребує проведення реструктуризації трудових затрат усіх учасників освітнього процесу взагалі й

науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти зокрема, яка враховуватиме велику диференційованість форм їх роботи і яка наблизить працю викладачів українських вишів до умов і оплати праці їх колеґ за кордоном, а отже, сприятиме підвищенню якості вищої освіти.

Норми часу для планування та обліку навчальної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і переліки основних видів методичної, наукової й організаційної роботи, яку вони зобов'язані виконувати, запроваджені наказом Міністерства освіти і науки України № 450 від 07 серпня 2002 р. «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» з 2002/2003 навчального року [9]. Натепер ці норми є дуже застарілими, бо вони були впроваджені відповідно до старого Закону України «Про вищу освіту» (17 січня 2002 р.), в якому говорилося, що «максимальне навчальне навантаження науково-педагогічних працівників не може перевищувати **900 годин на навчальний рік**» [6].

З 1 червня 2014 р. Законом України «Про вищу освіту» було зменшено норми навчального навантаження на одного науково-педагогічного працівника з 900 до 600 максимально відведених на навчальний рік годин. Здобувачі ступенів вищої освіти бакалавра та магістра, які вступили на перший курс з 1 вересня 2015 р., почали навчатися вже за новими освітніми програмами, за якими обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Раніш він дорівнював 36 годинам. Тобто відбулося зменшення на 6 годин.

Від 26 грудня 2014 р. втратив чинність Наказ Міністерства освіти «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» № 161 від 02.06.1993 р., яким було встановлено, що «тривалість робочого часу викладача з повним обсягом обов'язків становить **не більше 1548 годин на навчальний рік** при середньотижневій тривалості 36 годин» [10]. З утратою чинності цього Наказу вже не має юридичної сили нор-

ма, якою допускалося, що «у випадках виробничої необхідності у вищих навчальних закладах 3 і 4 рівня акредитації викладач може бути залучений до проведення навчальних занять **понад обов'язковий обсяг навчального навантаження**, визначений індивідуальним робочим планом, у межах свого робочого часу. *Додаткова кількість облікових годин* встановлюється вищим навчальним закладом і *не може перевищувати 0,25 мінімального обов'язкового обсягу навчального навантаження*» [10].

Отже, доводиться констатувати, що в умовах перманентної реорганізації системи вищої освіти в Україні істотно змінюється структура й обсяг навчального навантаження і студентів, і викладачів.

На сьогодні не надано офіційних роз'яснень щодо того, як у роботі науково-педагогічних працівників мають враховуватись **виртуальні робочі години**, під час яких відбувається використання комп'ютерів (зокрема, електронна пошта) або інших технічних засобів (наприклад, Skype, Viber) для дистанційного консультування студентів і на ділове спілкування з колеґами. На практиці також усе більше застосовується **дистанційний режим робочого часу**, який передбачає роботу працівника за межами закладу вищої освіти та його структурних підрозділів.

Відповідаючи за зростаючу кількість адміністративних завдань, науково-педагогічні працівники у свій робочий тиждень більшість робочого часу *проводять переважно поодиночі* за комп'ютером удома або в бібліотеці, архівній установі. Витрачений на це робочий час важко оцінити, але обсяг здобутої таким чином інформації надзвичайно важливий для інтелектуальної праці, якою є викладацька діяльність. Науково-педагогічні працівники беруть участь у наукових заходах, що проводяться за межами навчального закладу, наприклад, працюють у спеціалізованих вчених радах із захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора або кандидата наук. Спеціалізовані вчені ради можуть бути не за місцем основної роботи, а навіть в іншому місті. Також науково-педагогічні працівники читають лекції за запрошенням у вишах не тільки України, а й інших країн.

Як прономувати, скільки відсотків свого робочого тижня науково-педагогічні працівники витрачають на спілкування електронною поштою, на професійні розмови і контакти з колегами й студентами, на оновлення файлів. Крім того, скільки часу витрачається на підготовку до участі і на саму участь у різного рівня семінарах і конференціях, написання статей і підготовку до занять, а також на адміністративну звітність кафедри й закладу, на звіти щодо навчання студентів, на засідання кафедри, наради з різних приводів і т. ін.

Отже, більшість свого робочого часу в традиційний робочий тиждень науково-педагогічні працівники проводять позааудиторій, навіть за межами навчального закладу. До того ж, науково-педагогічні працівники *працюють у свої вихідні дні*, бо більшість з них є справжніми трудоволіками.

Крім цього, є ще декілька важливих аспектів. Це – тенденція скорочення чисельності викладачів (кількості ставок), підвищення інтенсивності праці тих, хто залишився, шляхом маніпуляцій з навантаженням та ін. Але це вже окрема тема.

У цьому контексті очевидна необхідність науково обгрунтованого планування й оцінювання трудових затрат науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України з усіх форм навчальних занять, науково-методичної та організаційної роботи, які б органічно враховували особливості їх робочого навантаження, а також дозволили б виявити резерви часу і перерозподілити їх на найбільш затребувані сьогодні види діяльності (наприклад, дистанційні курси). Отже, назріла необхідність удосконалення наявних та пошуку якісно нових легітимних методів регулювання освітнього процесу, здійснюваного закладами вищої освіти.

Мета статті полягає в розв'язанні конструктивної дискусії щодо обліку робочого часу й оцінювання трудових затрат науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України для запобігання узаконення їх перевантаження, а також в обгрунтуванні на основі чинного законодавства необхідності усунення прогалів з даного

питання в нормативно-законодавчій базі й удосконаленні методик, інструкцій стосовно вищої освіти та іншої адміністративної звітності кафедри й закладу щодо навчання студентів і використання робочого часу викладача.

Предметом розгляду є понятійний апарат і законодавча база України в частині відображення в ній питань, присвячених нормуванню методичної, організаційної, наукової роботи науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова діяльність у системі вищої освіти здійснюється відповідно до Кодексу законів про працю України, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності», відповідних Положень (стандартів), наказів та інших документів. Відповіді на деякі питання щодо навчального навантаження, початку навчального року, розробки робочих програм дисциплін і т. п. містяться в окремих Наказах, Постановах та Листах Міністерства освіти і науки України, а також у Наказах та інших внутрішніх документах кожного окремого закладу, який надає освітні послуги, в міжгалузевих угодах тощо. Водночас зазначимо, що в українських науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти річне навантаження найбільше у світі (майже 1548 годин на рік) і що зниження тривалості аудиторних занять паралельно супроводжується зростанням іншого, жодним чином не врахованого в нормативних документах, навантаження. У зв'язку з цим останнім часом дослідження багатьох українських учених щодо тривалості й структури робочого часу науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України значно розширюються, поглиблюється науковий пошук ефективного використання навчального навантаження в годинах на одну ставку науково-педагогічного працівника на навчальний рік, що свідчить про *актуальність і практичну значущість* даної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Національна система вищої освіти знаходиться в процесі модернізації, що зумовлено

як багатьма світовими тенденціями (зокрема розвитком цифрової економіки, появою нових вимог до виробництва), так і реформацийним характером змін у державі та суспільстві. Тому сучасний стан національної системи вищої освіти гостро потребує подальшого дослідження проблем її модернізації з урахуванням міжнародного досвіду. Слід зазначити, що процес реформування вищої освіти України вже декілька років здійснюється з урахуванням вимог Міжнародної стандартної класифікації занять (ISCO-88 (МСКЗ)), Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCE-97 (МСКО)), Міжнародного стандарту якості серії ISO 9000, критеріїв, стандартів, що узгодили країни-учасниці Болонського процесу, та інших документів. Так, наприклад, елементи кредитно-модульного навчання починаючи з 2005–2006 навчального року запроваджено у всіх вишах України. Гілка «бакалавр – спеціаліст», яка не має аналогів серед закордонних моделей, в Україні, згідно зі ст. 5 Закону України «Про вищу освіту», скасована. У вітчизняній моделі розроблено освітню гілку «молодший бакалавр – бакалавр – магістр – доктор філософії/доктор мистецтва – доктор наук». Тобто цим законом встановлено, що у вітчизняній системі вищої освіти бакалавр і магістр – це вже не освітньо-кваліфікаційні рівні, а *ступені вищої освіти*, як у вищій школі ряду європейських країн (наприклад, Франції, Німеччині, Швеції). Тож в Україні запроваджено 5 ступенів вищої освіти. Підготовку фахівців за ступенями молодший бакалавр та/або бакалавр забезпечують коледжі – заклади вищої освіти або структурні підрозділи університету, академії чи інституту, які, своєю чергою, готують бакалаврів, магістрів, докторів філософії, докторів наук. До речі, в Україні діє три типи закладів вищої освіти, а саме: 1) *університет* – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий; 2) *академія, інститут* – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо); 3) *коледж*.

З'явилися також нові *рівні вищої освіти*: початковий (короткий цикл); перший (бакалаврський); другий (магістерський) і третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий). У ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» сказано, що *молодший бакалавр* – це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти, *бакалавр* – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти, *магістр* – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти; *доктор філософії* – це освітній і водночас *перший науковий* ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра, а *доктор наук* – це *другий науковий* ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії.

На відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності підготовка фахівців здійснюватиметься за певними освітніми (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програмами. Здобувачам вищої освіти, які успішно виконали відповідну освітню (наукову) програму та пройшли атестацію, видається відповідний документ про вищу освіту (науковий ступінь) – диплом, а також додаток до нього європейського зразка.

Окрім вищезрозглянутих елементів системи вищої освіти України, слід зазначити, що в Законі України «Про вищу освіту» з'явилась нова термінологія (наприклад, «автономія закладу вищої освіти», «академічна доброчесність», «академічна мобільність», «академічна свобода», «Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС)», «кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи» та ін.), здійснено уточнення понять, деякі з них набули нового визначення. Законодавче поле щодо використання закладами вищої освіти автономії, академічної мобільності, академічної свободи забезпечує їм широку самостійність на ринку освітніх послуг.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про освіту», «**освітній процес** – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом форму-

вання та застосування її компетентностей» [12]. У ст. 47 Закону України «Про вищу освіту» надано більш розгорнуте визначення цього поняття, а саме: «**освітній процес** – це *інтелектуальна, творча діяльність* у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [7].

У ст. 53 Закону України «Про вищу освіту» визначено, що «**науково-педагогічні працівники** – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти *провадять навчальну, методичну, наукову* (науково-технічну, мистецьку) та *організаційну діяльність*». Законодавством встановлено, що поряд із науково-педагогічними працівниками, учасниками освітнього процесу в закладах вищої освіти також є: наукові й педагогічні працівники; фахівці-практики й навіть роботодавці, яких теж іноді залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах, а також інші працівники освітніх закладів, здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у цих закладах (ст. 52 Закону України «Про вищу освіту») [7].

Робочий час науково-педагогічних працівників становить **36 годин на тиждень** і охоплює час виконання ними навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків (ст. 56 Закону України «Про вищу освіту»). Тобто законодавством встановлена скорочена тривалість робочого часу в тиждень.

Скорочена тривалість робочого часу встановлюється державою для деяких категорій працівників, трудова діяльність яких пов'язана з особливим характером праці. А в науково-педагогічних працівників саме такою праця і є. Так, наприклад, із визначення поняття «освітній процес» чітко видно, що діяльність зазначених вище категорій працівників пов'язана з інтелектуальною працею, яка лежить в основі професійної діяльності викладачів.

Інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки міцно пов'язана з мисленням, витратами розумової енергії, потрібної на осмислення й перетворення інформації, яка, своєю чергою, є специфічним предметом їх діяльності, а також слугує базою для створення інтелектуального продукту (наприклад, наукового звіту, наукової доповіді, монографії, навчального посібника, раціоналізаторської пропозиції).

Діяльність у сфері вищої освіти і науки пов'язана також із підвищенням нервовим напруженням. У зв'язку з чим, згідно зі ст. 6 Закону України «Про відпустки», «...науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам надається щорічна основна відпустка тривалістю до 56 календарних днів у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України» [5].

Із ст. 53 і 56 Закону України «Про вищу освіту» видно, що в обов'язки науково-педагогічного працівника входить виконання навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи. Тобто його робочий час (36 годин на тиждень) охоплює не лише навчальну роботу, яка проводиться *за розкладом занять* в аудиторії (так звана аудиторна робота або аудиторне навантаження), а й інші види позааудиторної діяльності (методичну, наукову та організаційну).

Чинною законодавчо-нормативною базою України передбачено, що в межах робочого дня науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти залежно від певної посади повинні вести всі види робіт згідно з посадовими обов'язками. Так, науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти, згідно зі ст. 53 Закону України «Про вищу освіту», можуть займати посади: «1) керівник (ректор, президент, начальник, директор); 2) заступник керівника (проректор, віце-президент, заступник начальника, заступник директора, заступник завідувача), *діяльність якого безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом*; 3) директор (начальник) інституту, його заступники, *діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом*; 4) декан (начальник) факультету, його заступники, *діяльність яких безпосередньо*

пов'язана з освітнім або науковим процесом; 5) директор бібліотеки; 6) завідувач (начальник) кафедри; 7) професор; 8) доцент; 9) старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист; 10) науковий працівник бібліотеки; 11) завідувач аспірантури, докторантури» [6]. Кожна посада передбачає виконання певних **посадових обов'язків**. Залежно від виду навчального закладу й займаної посади (посадових обов'язків) у перелічених категорій працівників навчальне (аудиторне) навантаження різне. Але «максимальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника не може перевищувати 600 годин на навчальний рік» [6]. Мінімальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника за посадами не проноормоване. Тому фактично виходить, що чим вище посада, тим менше аудиторне навантаження. З часом стається так, що за високих посадових осіб в аудиторіях працюють асистенти, аспіранти, неугодні викладачі, доценти й навіть професори.

Згідно зі ст. 53 Закону України «Про вищу освіту», «норми часу навчальної роботи у закладах вищої освіти державної та комунальної форми власності (крім закладів вищої освіти, що мають статус національного або дослідницького) *визначаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки* за погодженням із заінтересованими державними органами. Норми часу методичної, наукової, організаційної роботи *визначаються закладом вищої освіти*» [6].

У Наказі Міністерства освіти № 161 від 02.06.1993 р. «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах», який втратив чинність від 26.12.2014 р., зазначалось, що **«графік робочого часу викладача визначається розкладом аудиторних навчальних занять і консультацій, розкладом або графіком контрольних заходів та іншими видами робіт, передбаченими індивідуальним робочим планом викладача**. Час виконання робіт, не передбачених розкладом або графіком контрольних заходів, визначається у порядку, встановленому вищим навчальним закладом, з урахуванням особливостей

спеціальності та форм навчання» [10]. Зараз проблема, пов'язана з графіком робочого часу викладача, в Законі України «Про вищу освіту» не відображена, а мала б бути. Це важливе упущення.

Є ще один важливий аспект – структура навчального навантаження науково-педагогічних працівників, точніше маніпуляції щодо перевантаження аудиторними годинами. Тобто непропорційно велику частину навантаження становлять так звані «горлові» години. Причому хтось вирішив, що на підготовку до однієї лекції достатньо до двох годин. Мабуть це математик або історик, але точно не викладач, наприклад, економічних або юридичних дисциплін. Але ж слід враховувати, що до лекцій та семінарів треба готуватися добросовісно, навіть якщо дисципліна викладається не перший рік. Треба постійно оновлювати курс, враховувати останні досягнення науки, пристосовувати матеріал до особливостей студентів конкретного курсу або групи, їх спеціальності чи програми підготовки та ін.

Освітній процес у закладах вищої освіти *здійснюється у формах* навчальних занять, виконанні самостійної роботи, практичної підготовки та контрольних заходів [6]. Так само в Роз'ясненнях та рекомендаціях керівникам вищих навчальних закладів щодо реалізації наказу Міністерства освіти і науки від 26 січня 2015 року № 47 «Про особливості формування навчальних планів на 2015/2016 навчальний рік» та окремих норм Закону України «Про вищу освіту» сказано, що *«до навчального навантаження викладачів, згідно з Законом України «Про вищу освіту», крім навчальних занять, зараховуються* керівництво курсовими й кваліфікаційними роботами, практиками, керівництво аспірантами, передекзаменаційні консультації, проведення вступного і підсумкового контролю у всіх формах, *інша робота науково-педагогічних працівників спрямована на забезпечення освітнього процесу згідно з діючими навчальними планами і програмами*. Не можна допустити, щоб навчальне навантаження науково-педагогічних працівників складалося виключно з аудиторних занять» [16]. Доцільно це відобразити в Законі України «Про вищу освіту».

Основним документом викладача закладу вищої освіти, у якому відображається навчальна, методична, наукова та організаційна робота протягом навчального року і на підставі якої вона оцінюється (нараховується заробітна плата), може бути перевірена контролюючими органами, є його *індивідуальний робочий план*.

Стосовно обліку робочого часу для оплати праці слід зазначити, що на практиці науково-педагогічні працівники стикаються з тим, що навантаження понад 1548 годин не оплачується. Також вже давно не надається оплачувана відпустка для написання й завершення роботи над навчальним посібником або монографією. Тобто часто-густо вони мають справу з примусовою, але неоплачуваною працею. Є виші, в яких у навантаженні не враховується час, наприклад, для консультацій перед екзаменами та ін.

Керівництво вишів (точніше, керівництво навчально-методичних відділів вишів) не враховує те, що, наприклад, «тривалість робочого часу викладача змінюється залежно від кількості святкових днів, а тому її *розрахунок проводиться щорічно навчальним відділом*. Починаючи з 2010–2011 навчального року тривалість робочого часу викладача становить *1536 годин на навчальний рік*» [3].

У Листі Міністерства освіти і науки України № 1/9-64 від 30.01.2018 р. «Щодо оплати праці у 2018 році» зазначається, що «посадові оклади (тарифні ставки, ставки заробітної плати) з 01 січня 2017 року розраховуються, виходячи з розміру посадовою окладу (тарифної ставки) працівника I тарифного розряду, встановленою у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року. Тобто, оскільки з 01 січня 2018 року згідно з Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» прожитковий мінімум для працездатних осіб (а відповідно і розмір I тарифного розряду) становить 1762 грн, навчальні заклади та установи освіти мають перерахувати (збільшити) посадові оклади (ставки заробітної плати) всіх категорій працівників, оплата праці яких здійснюється відповідно до Єдиної тарифної сітки» [15]. Так, згідно з

Додатком 2 до Наказу Міністерства освіти і науки України 26.09.2005 р. № 557 (у редакції Наказу Міністерства освіти і науки України № 61425.10.2005 р.) «Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ» і Dodatku 3 до Наказу Міністерства освіти і науки України 26.09.2005 № 557, робочий час науково-педагогічного працівника, який включає час виконання ним навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків, оплачується наступним чином (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Розміри посадових окладів (ставок заробітної плати) відповідно до Єдиної тарифної сітки у 2018 році [3]

Тарифний розряд	Тарифний коефіцієнт ЄТС	Посадовий оклад (ставка заробітної плати) з 1 січня 2018 р.
1	1,00	1762
2	1,09	1921
3	1,18	2079
4	1,27	2238
5	1,36	2396
6	1,45	2555
7	1,54	2713
8	1,64	2890
9	1,73	3048
10	1,82	3207
11	1,97	3471
12	2,12	3735
13	2,27	4000
14	2,42	4264
15	2,58	4546
16	2,79	4916
17	3,00	5286
18	3,21	5656
19	3,42	6026
20	3,64	6414
21	3,85	6784
22	4,06	7154
23	4,27	7524
24	4,36	7682
25	4,51	7947

Таблиця 2

Тарифні розряди посад керівних та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації [8]

Найменування посад	Тарифні розряди
Ректор	23-24
Директор філіалу	19-20
Декан	20-22
Керівник навчально-наукового або науково-виробничого інституту (центру)	15-21
Завідувач кафедри (професор)	20-21
Професор	20
Доцент	19
Старший викладач	17
Викладач-стажист	15
Керівник відділу: навчального, навчально-методичного	13-14
Головний інженер	11-12
Начальник планово-фінансового (планового) відділу	11-13
Начальник обчислювального (інформаційно-обчислювального) центру	11-12
Начальник відділу: кадрів, юридичного, міжнародних зв'язків, технічних засобів навчання, експлуатаційно-технічного, редакційно-видавничого	11-12
Учений секретар	16
Головний: механік, енергетик	10-11
Завідувач: докторантури, аспірантури, ординатури, інтернатури, підготовчого відділення; начальник: режимно-секретного відділу, військово-мобілізаційного підрозділу, відділу охорони праці*	10-12
Директор: обсерваторії, ботанічного саду, студентського містечка; завідувач навчально-дослідної, навчально-наукової станцій (бази, бюро, служби тощо), віварію, навчально-виробничого (навчального) господарства (центру)	10-11
Начальник штабу цивільної оборони*; керівник: студентського, проектно-конструкторського, дослідного та інших бюро, інших відділів і служб	8-10

Водночас, згідно зі ст. 53 Закону України «Про вищу освіту», «науково-педагогічним, науковим і педагогічним працівникам закладів вищої освіти встановлюються доплати за науковий ступінь доктора філософії та доктора наук у розмірах відповідно 15 та 25 відсотків посадового окладу, а також за вчене звання доцен-

та і старшого дослідника – 25 відсотків посадового окладу, професора – 33 відсотки посадового окладу. Заклад вищої освіти може встановити більший розмір доплат за рахунок власних надходжень» [6].

З наведених таблиць можна зробити висновок, що в закладах вищої освіти здійснення освітнього процесу тримається переважно на ентузіазмі вчених і їх професійній етиці, причому дуже часто за рахунок свого вільного часу. Але перевиконання будь-яких видів навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків, передбачених індивідуальним планом роботи викладача в межах визначеного річного навантаження, не призводить до збільшення його заробітної плати. Поки у сфері вищої освіти не будуть вирішені відповідним чином питання оплати праці і стимулювання наукової діяльності науково-педагогічних працівників, доти на організації навчального процесу будуть позначатися негативні тенденції щодо зниження рівня знань студентів. У зв'язку з цим доцільно суттєво доробити систему обліку трудових затрат викладачів-науковців і піддати коригуванню схему розподілу їх річного навантаження.

Висновки. Результати викладеного наукового аналізу чинної в Україні нормативно-законодавчої бази щодо обліку робочого часу й оцінювання трудових затрат науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України свідчать про те, що:

1. Основу обліку робочого часу й оцінювання трудових затрат науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України складає низка відповідних законів, постанов, наказів та інших законодавчих актів й адміністративно-правових документів. Нормативно-правова база щодо регулювання освітнього процесу у сфері вищої освіти постійно оновлюється. Водночас вона дуже розгалужена й потребує професійного, у тому числі методично-інструктивного доопрацювання і конкретизації.

2. Особливість праці науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти полягає в тому, що вона заснована на особистих якостях людини, робочий час не об-

межується перебуванням у самому закладі, а продовжується й за його межами.

3. Робочий час науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти теж має особливість, бо *доводиться працювати одночасно за академічними й астрономічними годинами* в межах навчального року та в календарному періоді. Результат науково-методичної, організаційної роботи та роботи, пов'язаної з посадовими обов'язками окремого науково-педагогічного працівника, обчислити академічними годинами практично неможливо.

4. Контроль відпрацьованого часу в межах внутрішнього трудового розпорядку не дає повного уявлення про їхню завантаженість протягом робочого дня, бо працю науковця порівняти з працею будь-якого іншого співробітника навчальної установи, наприклад, з працею бухгалтера, який кожного місяця виконує одну й ту саму або дуже схожу роботу. Але навіть він у певні періоди вимушений затримуватись на роботі, аби вчасно зробити відповідний звіт чи нарахувати зарплатню.

5. Запропонований американським фізиком Хорхе Гіршем у 2005 році показник (h-індекс), заснований на кількості публікацій та їх цитуваннях, є дуже формальним і серйозно критикується академічною спільнотою як в Україні, так і за її межами.

6. Ставка заробітної плати, а не весь розмір посадових окладів, повинна зіставлятися з середнім рівнем зарплати в конкретному регіоні.

7. Доцільно встановити науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти надбавки за додаткові види робіт і особливі досягнення при чітко прописаних і прозорих умовах їх призначення.

8. Доцільно розробити таку програму підтримки науково-педагогічних працівників, яка б заохочувала молодь до плідної наукової праці.

9. Як нормативи робочого часу науково-педагогічних працівників слід застосовувати не робочий день, робочий тиждень, робочий місяць, робочий рік тощо, а конкретний науковий результат із визначеною відповідною розцінкою (ця пропозиція детально буде розглянута в іншій статті).

10. Відмова від трудових договорів терміном менше п'яти років, радикальне скорочення аудиторного навантаження при водночас фактично збільшеному обсязі й інтенсивності праці призводить до скорочення чисельності професійних кадрів, спричинює їх плінність, провокує конфліктні ситуації між усіма учасниками освітнього процесу, що заважає якісному наданню освітніх послуг і свідчить про потребу подальшого удосконалення вітчизняної нормативно-правової бази з питань обліку робочого часу й оцінювання трудових затрат науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України.

Збереження єдності українського освітнього простору нагально вимагає вироблення загальних науково обґрунтованих підходів до даної проблеми і розробки відповідних методик, інструкцій і рекомендацій для всієї системи вищої освіти України. У подальшому мають бути виконані дослідження, які міститимуть рекомендації щодо удосконалення організації праці науково-педагогічних працівників і системи оплати за неї, яка сприятиме престижності праці викладача-науковця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба С.Г. Матеріальне стимулювання публікаційної активності науково-дослідної роботи викладачів закладів вищої освіти // Вища освіта України. 2018. №2. С. 19–27.

2. Дзюба С.Г., Подопрікіна І.Є. Міжнародна економіка (євроатлантична інтеграція в системі підготовки магістрів): навчальний посібник. Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд". 2006. 250 с.

3. Додаток до наказу № 171-1 від 23 вересня 2013 р. «Інструкція щодо визначення змісту та порядку заповнення індивідуального робочого пла-

REFERENCES

1. Dzyuba S.G. Monetary incentive of the university teacher's publication activity on the basis of the scientific research results// Higher Education of Ukraine. 2018. No. 2. P.19–27. (in Ukrainian).

2. Dzyuba S.G., Podoprikhina I.Y. International economics (Euro-Atlantic integration in the system of master's training): Training manual. Donetsk: LLC "South-East, Ltd". 2006. 250 p. (in Ukrainian).

3. Annex to the Order No. 171-1 dated September 23, 2013 "Instruction on Determining the Content and Procedure for Completing the Teacher's Individual Work Plan

ну викладача (форма Н-4.04)». URL: <https://www.google.com/search?q>.

4. Запровадження гнучкого та дистанційного режимів праці для науково-педагогічних (наукових) працівників. URL: <http://profspilka.kiev.ua/publikacii/novyny/4212-zaprovadzheniya-gnuchkogo-ta-distancynogo-rezhimv-prac-dlya-naukovo-pedagogichnih-naukovih-pracvnikv.html>

5. Про відпустки: Закон України № 504/96-ВР від 15 листопада 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80>

6. Про вищу освіту: Закон України № 2984-III 17 січня 2002 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.

7. Про вищу освіту: Закон України №1556-VII від 1 липня 2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print>.

8. Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ: Наказ Міністерства освіти і науки України № 557 від 26.09.2005 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05>

9. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: Наказ Міністерства освіти і науки України № 450 від 07 серпня 2002 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02>

10. Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: Наказ Міністерства освіти № 161 від 02.06.1993 р., державна реєстрація № 173 від 23.11.1993 р. // Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання / за заг. ред. А.П. Зайця, В.С. Журавського. Київ: ФОРУМ, 2003. С. 413–431.

11. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України № 848-VIII від 26 листопада 2015 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

12. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 5 вересня 2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

13. Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу: Наказ Міністерства освіти і науки України № 812 від 20 жовтня 2004 р.

14. Про розроблення державних стандартів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України № 1247 від 07 серпня 1998 р. // Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання / за заг. ред. А.П. Зайця, В.С. Журавського. Київ: ФОРУМ, 2003. С. 160–166.

15. Щодо оплати праці у 2018 році: Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-64 від 30.01.18 року, опублікований на офіційному сайті департаменту освіти і науки

16. Щодо особливостей організації освітнього процесу та формування навчальних планів у 2015/2016 навчальному році: Лист МОН України керівникам вищих навчальних закладів № 1/9-126 від 13.03.2015 р.

(Form H-4.04)". URL: <https://www.google.com/search?q> (in Ukrainian).

4. Introduction of flexible and and distance work regimes for scientific-pedagogical (scientific) workers. URL: <http://profspilka.kiev.ua/publikacii/novyny/4212-zaprovadzheniya-gnuchkogo-ta-distancynogo-rezhimv-prac-dlya-naukovo-pedagogichnih-naukovih-pracvnikv.html> (in Ukrainian).

5. On holidays: Law of Ukraine No. 504/96-VR of November 15, 1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80>

6. About Higher Education: Law of Ukraine No. 2984-III of January 17, 2002. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14> (in Ukrainian).

7. About Higher Education: Law of Ukraine No. №1556-VII from July 1, 2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print> (in Ukrainian).

8. On the streamlining of wage conditions and approval of the tariff categories of employees of educational institutions, educational organizations and scientific institutions: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 557 of September 26, 2005. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05> (in Ukrainian).

9. On approval norms of time for planning and accounting of educational work and lists of the main types of methodological, scientific and organizational work of pedagogical and scientific and pedagogical workers of higher educational institutions: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 450 dated August 07, 2002. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02> (in Ukrainian).

10. On approval of the Regulations on the organization of the educational process in higher educational institutions: Order of the Ministry of Education No. 161 dated 02.06.1993, state registration No. 173 of 23.11.1993 // Higher education in Ukraine. Normative-legal regulation / Under the general editorship A.P. Zaitsev, V.S. Zhuravsky. Kyiv: FORUM, 2003. P. 413–431. (in Ukrainian).

11. About scientific and scientific-technical activity: Law of Ukraine № 848-VIII of November 26, 2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (in Ukrainian).

12. On Education: Law of Ukraine No. 2145-VIII of September 5, 2017 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukrainian).

13. About the peculiarities of the implementation of the credit-module system of the organization of the educational process: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 812 of October 20, 2004. (in Ukrainian).

14. On the development of state standards for higher education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1247 of August 7, 1998 // Higher Education in Ukraine. (in Ukrainian). Normative-legal regulation / Under the general editorship A.P. Zaitsev, V.S. Zhuravsky. Kyiv: FORUM, 2003. P. 160–166. (in Ukrainian).

15. Concerning the remuneration of labor in 2018 year: Letter from the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1 / 9-64 dated January 30, 18, published on the official website of the Department of Education and Science. (in Ukrainian).

16. Concerning the peculiarities of the organization of the educational process and the formation of curricula in the 2015/2016 academic year: Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine to heads of higher educational institutions No. 1 / 9-126 dated March 13, 2015. (in Ukrainian).

УДК 378.4

Сергій КУРБАТОВ

доктор філософських наук, головний науковий співробітник відділу інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України, афілійований науковий співробітник Університету Упсали, Швеція

© Курбатов С., 2018

УНІВЕРСИТЕТСЬКІ РЕЙТИНГИ ТА ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ ЯКОСТІ ВИКЛАДАННЯ І НАВЧАННЯ

Ключові слова: університетські рейтинги, індикатори, оцінка якості викладання та навчання, студентоцентроване навчання, оцінка результатів навчання.

У статті розглядається процес пошуку нових механізмів оцінки якості університетського навчання та викладання на рівні найбільш авторитетних систем міжнародних університетських рейтингів. Не дивлячись на те, що оцінка результатів науково-дослідної діяльності продовжує домінувати в більшості систем рейтингування (наприклад, в ARWU, QS, THE World University Rankings), пошук форм оцінювання та релевантних індикаторів оцінки якості викладання

та навчання розглядається експертами як один з найважливіших напрямків подальшого вдосконалення теорії та методології розробки університетських рейтингів. Свідченням цього є, зокрема, той факт, що в липні 2018 року одна з провідних систем рейтингування THE вперше оприлюднила Європейські рейтинги викладання (THE Europe Teaching Rankings), в основу яких було покладено принцип студентоцентрованого навчання як ключового елементу формування Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА).

Постановка проблеми та її актуальність

Навряд чи хтось із тих, хто має хоча б опосередковане відношення до вищої освіти, не знає про університетські рейтинги. За останні два десятиліття рейтинги перетворились на феномен, який жваво обговорюється, заперечується, захищається, тобто викликає інтенсивну емоційну та інте-

лектуальну реакцію з боку викладачів, наукових співробітників, управлінців як на рівні університету, так і на загальнонаціональному рівні, студентів та абітурієнтів, а також їх рідних, роботодавців, експертів у галузі освітньої політики та інших категорій населення. Секрет винятково успішного просування теми університетських рейтингів у громадській думці та великої уваги, яку приділяють їм сучасні мас-медіа та основні стейкхолдери системи вищої освіти, є, на нашу думку, досить простим. Рейтинги на достатньо простому, зрозумілому навіть для середньостатистичної людини рівні втілюють важливі тенденції розвитку сучасної цивілізації – тенденцію до вимірювання ефективності використання як приватних, так і бюджетних коштів, які, в нашому випадку, вкладаються в університетську діяльність, та тенденцію до посилення контролю з боку громадянського суспільства за ефективністю функціонування суспільних інституцій, у нашому випадку – університетів. Крім того, рейтинги провокують змагальність закладів вищої освіти, їх інтенсивну конкуренцію, яка, як відомо, є рушійною силою прогресивних трансформацій, у тому числі й академічній сфері.

Як ми вже зазначали, рейтинги – це відносно новий феномен університетського життя. Особливо коли мова йде про міжнародні університетські рейтинги, перший з яких – Academic Ranking Of World Universities (ARWU), або Шанхайський рейтинг [3], з'явився п'ятнадцять років тому, у 2003 році. Тому цілком закономірним є той факт, що перші рейтинги формувалися навколо оцінювання легко вимірюваних параметрів університетської діяльності, зокрема, ефективності науково-дослідницької роботи та рівня інтернаціоналізації. Як я зазначав у власній монографії «Феномен університету в контексті темпоральних та просторових викликів» [2], цей факт призводив до темпорально-просторової асиметрії розуміння місії сучасного університету, яка особливо активно формувалася під впливом рейтингів першої хвилі.

Водночас значна частина рейтингів другої хвилі намагається мінімізувати цю асиметрію та приділяє належну увагу оцінюванню процесу навчання, а також здійснення університетами третьої місії. До того ж, сучасні тенденції розвитку університетської освіти, зокрема, формування Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА) роблять акцент саме на підвищенні якості процесів викладання та навчання, а також максимального врахування інтересів студентів та їх очікувань від університетської діяльності в освітньому процесі.

Мета цієї статті – проаналізувати, як оцінюється процес навчання в провідних сучасних системах міжнародних університетських рейтингах, з особливим акцентом на Європейські рейтинги викладання (THE Europe Teaching Rankings) [5], які THE оприлюднила у липні 2018 року.

Виклад основного матеріалу

Університетські рейтинги, їх адекватність реальним показникам університетської діяльності та ефективності, сильні та слабкі сторони методології, оптимальні форми вдосконалення та багато інших питань жваво обговорюються в академічній літературі, короткий огляд якої я робив у щойно надрукованій статті «Сучасні методологічні підходи до розробки університетських рейтингів» [1]. Але за кілька місяців, що пройшло з моменту написання вищезгаданої статті, у світі університетських рейтингів відбулося кілька знакових подій, які спонукали мене до написання даної статті.

По-перше, Паризьке комюніке міністрів європейських країн, відповідальних за розвиток освіти, прийняте 25 травня 2018 року [11], зафіксувало подальше запровадження інновацій у процесі викладання та навчання, а також покращення якості цих основних напрямків університетської діяльності як одного з ключових пріоритетів подальшої розбудови Європейського простору вищої освіти.

По-друге, провідна міжнародна інституція в галузі теорії та методології розробки університетських рейтингів – Наглядова рада з питань академічних рейтингів та

якості IREG [8] нещодавно випустила черговий узагальнюючий звіт, присвячений міжнародним університетським рейтингам у 2014–2017 році – IREG Inventory of International University Rankings [7]. Подібне узагальнення інформації про міжнародні університетські рейтинги, зроблене авторитетною міжнародною інституцією, значно полегшує їх порівняльний аналіз.

І нарешті, *по-третє*, як ми вже зазначали, в липні 2018 року Times Higher Education (THE) уперше оприлюднила Європейські рейтинги викладання (THE Europe Teaching Rankings) [5], які ми проаналізуємо в наступній статті, порівнюючи запропоновані розробниками цього рейтингу підходи з оцінкою процесів викладання та навчання в інших авторитетних міжнародних університетських рейтингах.

Серед англомовних робіт, з якими я мав можливість ознайомитись з моменту виходу попередньої своєї статті, хотілося б звернути особливу увагу на статтю Джіла Джонса «Університетські рейтинги: що вони насправді демонструють?» [9], у якій він намагається запропонувати підхід, що мінімізує можливість для маніпуляцій при розробці університетських рейтингів. Також хотів би відзначити нещодавно надруковану роботу Тіа Луккола «Розробка університетських рейтингів: чи щось змінилось?» [10], у якій викладається авторське бачення сучасних змін у галузі розробки університетських рейтингів.

Почнемо аналіз оцінки процесів викладання та навчання з найстарішого міжнародного університетського рейтингу – Шанхайського [3]. В останній редакції цього рейтингу за 2018 рік загальні методологічні підходи практично не змінились [4], а якість освіти, як і в попередні роки, оцінюється спираючись на кількість випускників університету, які стали лауреатами Нобелівської премії або отримали медаль Філдса в галузі математичних наук. Вага цього параметра складає 10% рейтингу. Трохи опосередковано якість викладання оцінюється через якість викладачів, серед академічних чеснот яких укладачів рейтингу теж

цікавить лише наявність Нобелівської премії чи медалі Філдса. Вага цього показника складає 20% рейтингу [4]. Подібний підхід укладачів рейтингу до оцінки процесів викладання та навчання свідчить про відверту орієнтацію на оцінку лише найкращих дослідницьких університетів або університетів світового класу, про що я детально писав у попередній своїй статті [1].

Інший авторитетний міжнародний університетський рейтинг, який, як і Шанхайський, відрізняється сталістю власної методології – Рейтинг світових університетів QS [12] – теж містить індикатори, які можна віднести до таких, що оцінюють якість викладання та навчання [13]. Це, зокрема, академічна репутація університету, вага якої складає 40% рейтингу. Оцінка репутації є достатньо популярним інструментом вимірювання результативності університетської діяльності, однак, з погляду оцінки процесів викладання та навчання, вона є недостатньо автентичною, бо часто спирається на показники науково-дослідницької діяльності чи історично обумовлене положення університету на символічній верхівці піраміди національної системи освіти. Показником, який укладачі рейтингу декларують як такий, що оцінює якість викладання, є співвідношення кількості викладачів і студентів. Вага цього індикатора складає 20% рейтингу [13]. На мою думку, цей показник є не зовсім виправданим, адже, якщо, наприклад, екстраполювати його на систему середньої освіти, то найкращу якість освіти в наших українських умовах повинні були б забезпечувати сільські школи, кількість учнів у яких у перерахунку на одного вчителя є нижчим, ніж у міських школах. Водночас на практиці ми маємо протилежну картину.

На відміну від двох попередніх рейтингів, укладачі Рейтингу світових університетів Таймс (THE World University Rankings) [14] не бояться досить часто змінювати власні критерії та індикатори задля того, щоб знайти оптимальну «оптику» оцінки університетської діяльності в сучасних умовах. Хоча в останній версії цього рей-

тингу, оприлюдненій у вересні 2018 р., індикатори оцінки викладання та навчання не зазнали змін порівняно з попереднім роком [15]. Це, зокрема, оцінка репутації університету, яка проводилась шляхом опитування у період між січнем та березнем 2018 року. Вага цього індикатора складає 15%. Іншими індикаторами виступають співвідношення кількості викладачів та студентів – 4,5% ваги рейтингу, співвідношення докторантів до бакалаврів – 2,25%, співвідношення присуджених докторських ступенів до кількості академічних співробітників – 6%. Трохи парадоксальним у цьому ряду виглядає такий індикатор, як інституційний прибуток, вага якого складає 2,25%. Укладачі рейтингу пояснюють його присутність саме в цій категорії тим, що він засвідчує статус університету, стан його інфраструктури, та, відповідно, можливості, які студенти та викладачі отримують для навчання та викладання [15].

Зробити оцінку процесів викладання, навчання та їх результатів центральними для розробки міжнародного університетського рейтингу, який поки що охоплює лише європейський континент, спробували в цьому році аналітики з команди ТНЕ. Так з'явилися Європейські рейтинги викладання (ТНЕ Europe Teaching Rankings) [5], які було надруковано 11 липня 2018 року. Індикатори цього рейтингу формувались навколо чотирьох головних вимірів: 1) Наскільки ефективно університет залучає студентів? 2) Чи має університет можливості ефективно проводити процес навчання? 3) Чи надає університет релевантні наслідки навчання для студентів? 4) Чи має викладацьке та навчальне середовище інклюзивний характер? [6].

Вага оцінки взаємодії є в цьому рейтингу найбільшою та складає 40%. Вона охоплює такі індикатори: 1) включення студентів в університетське життя – 10%; 2) взаємодія студентів – 10%; 3) рекомендації студентів – 10%; 4) готовність студентів до майбутньої кар'єри – 5%; 5) зв'язок з ринком праці – 5%. Вага ресурсної бази навчання та викладання складає 20% та включає такі ін-

дикатори: 1) співвідношення кількості викладачів та студентів – 7,5%; 2) співвідношення кількості наукових статей у журналах, індексованих базою даних SCOPUS, до кількості академічних співробітників – 7,5% та 3) оцінка студентами якості освітніх послуг – 5%. Оцінка результатів важить у цьому рейтингу 20% та складається з таких індикаторів: 1) оцінка академічної репутації – 10%; 2) кількість випускників, які успішно закінчили навчальні програми порівняно з кількістю вступників – 5%; 3) оцінка студентами прикладного значення отриманих знань для подальшої роботи – 5%. Оцінка середовища важить 20% та включає в себе оцінку гендерного балансу серед викладачів (10%) і серед студентів (10%) [6].

Основу цього рейтингу склало проведення ТНЕ загальноєвропейське студентське опитування, результати якого склали підґрунтя 7 з 13 використаних в рейтингу індикаторів, при цьому вага цих індикаторів складає 50% рейтингу. Під час опитування студентам пропонували оцінити 12 запитань за шкалою від 0 до 10. Серед цих запитань: 1) Якою мірою Ви можете взаємодіяти з викладачами в межах процесу навчання? 2) Якою мірою процес навчання керується принципом критичного мислення? 3) Якою мірою процес навчання орієнтований на використання його результатів у реальному світі? 4) Якщо хтось із Ваших родичів чи друзів виявив бажання вступити до твого університету, чи порадили би Ви це зробити? 5) Якою мірою Вам доступні навчальні матеріали (такі як бібліотека, тексти, лабораторії, віртуальні матеріали)? 6) Якою мірою викладання в університеті готує Вас до здобуття навичок, корисних у майбутньому професійному житті? 7) Якою мірою Ви задоволені якістю навчального середовища у власному університеті? [6].

За результатами цього рейтингу було складено список із 242 європейських університетів з таких країн, як Великобританія, Ірландія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Франція. До першої десятки кращих європейських універ-

ситетів за якістю викладання та навчання увійшли Оксфорд, Кембридж, Сорбонна, Університет Ворика, Університетський коледж Лондона, Університет Брістоля, Університет Манчестера, Університет Наварри, Університет Ньюкасла та Йоркський університет. Тобто вісім з десяти кращих університетів, за версією цього рейтингу, розташовані у Великобританії [5].

Висновки

Отже, проаналізувавши індикатори, що вимірюють процес викладання та навчання у найбільш авторитетних міжнародних університетських рейтингах, ми можемо стверджувати, що цей основний напрям університетської діяльності є недостатньо представленим у цих рейтингах, а індикатори, з допомогою яких він вимірюється, потребують суттєвого вдосконалення. Оскільки запровадження інноваційних та якісних підходів до навчання та викладання є фундаментальним принципом формування Європейського простору вищої освіти,

ти, що, зокрема, знайшло відображення в Паризькому комюніке 2018 року, актуальним для розробників рейтингів стає пошук більш адекватних форм і методів вимірювання цього напрямку університетської діяльності. Однією з сучасних спроб вирішити означену проблему можна вважати розроблені аналітиками Таймс у 2018 році Європейські рейтинги викладання (THE Europe Teaching Rankings). На основі постулатів студентоцентрованого навчання укладачі рейтингу розробили його, спираючись, значною мірою, на результати загальноєвропейського опитування студентів та їхні оцінки процесів викладання, навчання та їхніх результатів, а також умов, в яких вони відбуваються. На нашу думку, подібний підхід є цілком актуальним і виправданим, адже відображає оптимальне відношення до студента як центральної постаті університетського життя, яка значною мірою втілює сенс існування цієї академічної інституції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курбатов Сергій. Сучасні методологічні підходи до розробки університетських рейтингів // Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. 2018. № 2 (99). С. 37–42.

2. Курбатов Сергій. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія. Суми: Університетська книга, 2014. 262 с.

REFERENCES

1. Kurbatov Sergiy. Contemporary Methodological Approaches to the Development of University Rankings // Pedagogy and Psychology. Visnyk of National Academy of Educational Sciences of Ukraine. 2018. No. 2 (99). С. 37–42. (in Ukrainian).

2. Kurbatov Sergiy. Phenomenon of University in the Context of Temporal and Spatial Challenges. Sumy: Universitetska kniga, 2014. 262 p. (in Ukrainian).

3. Academic Ranking of World Universities. URL: <http://www.shanghairanking.com>
4. ARWU Methodology 2018. URL: <http://www.shanghairanking.com/ARWU-Methodology-2018.html>
5. THE Europe Teaching Rankings 2018. URL: https://www.timeshighereducation.com/rankings/europe-teaching/2018#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined
6. THE Europe Teaching Rankings 2018: Methodology. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/europe-teaching-rankings-2018-methodology>
7. IREG Inventory of International University Rankings. URL: <http://ireg-observatory.org/en/pdf/IREG-Inventory-of-International%20University%20Rankings.pdf>
8. IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <http://ireg-observatory.org/en/>
9. Johnes, Jill. University Rankings: What Do They Really Show? // Scientometrics. 2018. No. 115. P. 585–606.
10. Loukkola, Tia. The Making of University Rankings – Has Anything Changed? URL: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20181108091550772>
11. Paris Communiqué. URL: <http://www.ehea2018.paris/Data/EIFinder/s2/Communique/EHEAParis2018-Communique-final.pdf>
12. QS World University Rankings. URL: <http://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>
13. QS World University Rankings. Methodology. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/methodology>
14. THE World University Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>
15. THE World University Rankings 2019 Methodology. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/methodology-world-university-rankings-2019>

Людмила ГОРБУНОВА

доктор філософських наук,
головний науковий співробітник
Інституту вищої освіти НАПН України
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-5388-145X>

Ключові слова: трансверсальна самість, трансформативне навчання дорослих, лімінальність, Теорія складності, синергетика, культуралізм, транскультурність.

Контекст глобальних трансформацій вимагає трансформативних стратегій вищої освіти, спрямованих на формування автономного індивіда, здатного долати ризики та відповідати на виклики глобалізації і становлення інформаціоналізму як нового способу розвитку цивілізації. Розроблення і втілення трансформативних стратегій вищої освіти вимагає освітніх політик, побудованих на інтер-і трансдисциплінарних дослідженнях процесу навчання дорослих, спрямованого на розвиток індивіда як цілісної людини, як автономного суб'єкта, якому притаманні когні-

УДК 130.2:37.04-053

ТРАНСВЕРСАЛЬНА САМІСТЬ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

(до обґрунтування трансформативних стратегій вищої освіти)

© Горбунова Л., 2018

тивні й комунікативні компетентності трансверсального характеру. В рамках такого холістичного підходу постає питання про природу трансформативних змін основної онто-антропологічної складової освітнього процесу, а саме феномену самості як сукупності ментальних саморепрезентацій індивідом своєї власної особистості.

З метою прояснення напрямів і завдань трансформативного навчання розглядається динаміка феномену самості на тлі зміни концептуального ландшафту культури. Застосовуються трансдисциплінарні підходи до його дослідження. Обґрунтовується релевантність концепту трансверсальної самості як найбільш адаптивної і креативної в умовах глобалізації відповідно до різноманітних практик і дискурсів гетерогенної культури. В процесі дослідження трансформації індивіда трансверсальна самість постає як процесуально-діалогова єдність відмінностей у просторі лімінальності на макро- і мікрорівнях соціальності.

Релевантна методологія дослідження самості

Ми розглядаємо проблеми самості як важливої онто-антропологічної складової освітнього процесу в контексті викликів глобальних перетворень, у контексті переходу до нового способу цивілізаційного розвитку. Роботи видатних учених у сфері соціальних і філософських наук є методологічною основою для такого дослідження. Серед них і автор теорії інформаціоналізму Мануель Кастельс (Кастельс, 2000), який уперше розкрив логіку розвитку базових мережевих структур, яка поступово починає домінувати, формувати нову соціальну морфологію і, таким чином, визначати процеси трансформації суспільства в напрямку до нового способу розвитку цивілізації. Як змінювалася логіка соціального розвитку, можна судити, порівнюючи характеристики стабільних ієрархічних систем епохи «модерніти» та мережевих структур потоків інформаціоналізму. Логіка розвитку інформаційно-комунікаційних мереж радикально змінює морфологію громадських зв'язків, формує «мережеве суспільство» за «мережевою логікою» його базисної структури, змінює просторово-часовий континуум («space of flows» та «timeless time»), складність станів змінюється складністю процесів, що самоускладнюються («from complexity to perplexity»). Важливо проаналізувати характерні риси мережевої структури суспільства, щоб зрозуміти, які можливості та ризики актуалізуються для окремих індивідів. Це визначає їхню здатність або стати суб'єктами особистого та суспільного життя, або злитися з маніпульованим нагтовпом – «чорною дірою соціальності» (Ортега-і-Гассет).

Відповідно до викликів сучасної епохи філософія пропонує свої власні проекти, які ми розглядаємо як методологію нашого дослідження. Найважливішим серед них є Теорія складного мислення, фундатором якої є Едгар Морен (Морен, 2005). Дещо спрощуючи, її можна представити як сукупність певних принципів, що відкрита для нового досвіду та рефлексій. Загальним принципом, що поєднує всі інші в певну структурну цілісність є холізм (поєднання частин з

утворенням єдиного цілого). Але структура містить протиріччя, які не тільки знищують цілісність складності, але й вибудовують її. Складність завжди балансує на краю хаосу. Системний принцип передбачає постійний човниковий рух від частин до цілого і від цілого до частин на основі усвідомлення того, що ціле більше, ніж сума частин, водночас час ціле менше, ніж сума частин (організація цілого обмежує прояв окремих частин). Голографічний принцип дає нам уявлення про те, що не лише частина входить у ціле, але й ціле інтегрується в окрему частину (принцип фрактальної самоподібності). Принцип причинно-наслідкового рекурсивного циклу порушує принцип лінійної причинності; причина і наслідок замикаються у рекурсивну петлю (причина впливає на наслідок, наслідок – на причину). Принцип авто-еко-організації (автономія / залежність) стверджує, що автономія складних систем невіддільна від їхньої залежності (енергія, інформація, речовина). Принцип невизначеності пов'язаний з незавершеністю будь-якого пізнавального процесу та практичної дії, з нелінійністю умов навколишнього середовища, яке завжди відхиляє дію від первинно заданого напрямку. Принцип нелінійності втілює відмову від лінійного мислення, сприяє баченню складності нелінійних зв'язків та нелінійної динаміки (різоморфності еволюційних траєкторій). Діалогічний принцип встановлює додаткові конкурентні зв'язки між протилежностями.

Оскільки сукупність запропонованих принципів є відкритою, до них ми можемо додати принципи, що логічно пов'язані з попередніми. Такими є принцип трансгресії (подолання дисциплінарних, парадигмальних, культурних кордонів), принцип посибілізму (у просторі «між» та «транс» модальність мислення змінюється, воно стає ймовірнішим), принцип номадизму як іманентної мобільності в нелінійному просторі самоорганізації соціальної або природної складної цілісності (сучасність свідчить про виражену «потребу в номадизмі», як зазначали Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі), принцип визнання недосконалості мислення, яке завжди веде переговори з сумнівом

тощо. Базуючись на Теорії складності, ми можемо досліджувати самість як складну динамічну систему, яка самоорганізується у просторі культури, що трансформується.

Іншим цікавим проектом є Проект трансверсального розуму Вольфганга Вельша (Вельш, 2004; Welsch, 1998), в якому розум епохи глобалізації, відповідаючи на її виклики, долає бар'єри, знаходить переходи і створює мости між парадигмами, секторальними, дисциплінарними та культурними відмінностями. Водночас він зберігає їх, а не нівелює, не редукує їх до чогось загального. Дію такого розуму ми можемо показати на прикладі еволюції поняття культури та залежних від нього соціальних політик.

Транскультурний простір самості

Чому ми говоримо про крах мультикультуралізму як соціально-політичного проекту? Часто основою такої політики є традиційна концепція автономних культур, яку свого часу запропонував Йоганн Гердер (Гердер, 1977). Політика мультикультуралізму, часто непослідовна, набула таких характерних рис, як необопільність культурних взаємин, євроцентризм, толерантність як байдужість, політична коректність як палатив, порушення прав людини в «спільноті громад», геттоїзація, зміцнення міжкультурних бар'єрів, анклавний розвиток етнічних культур, ксенофобія, расизм, культурний фундаменталізм, етнічне та релігійне маркування соціальних конфліктів, політика «виключення» або політика асиміляції.

Згадаймо традиційну концепцію автономних культур. Їй притаманні такі риси, як соціальна гомогенізація, етнічна консолідація, міжкультурна делімітація, які в політиці можуть призвести до негативних наслідків, а саме: репресивного ставлення до відмінностей, етноцентризму, культурного расизму, виключення Чужого, сепаратизму, конфліктів, війн. Таке розуміння автономії культур призвело до серйозних помилок у соціальній політиці. Застаріла традиційна концепція автономії культур є описативно нерелевантною і нормативно небезпечною (Горбунова, 2014а: 161). Отже, динаміка сучасних транснаціональних рухів вима-

гає критичного перегляду ригідного використання традиційного концепту автономних культур в рамках соціальних наук. Виходячи з голографічного принципу складного мислення та принципу фрактальної самоподібності, ми намагатимемося зрозуміти феномен самосвідомості людини в епоху глобалізації на прикладі культури саме цієї епохи.

Міждисциплінарні та трансдисциплінарні дослідження пропонують нам нове розуміння феномену культури та особистості. На нашу думку, дескриптивно та нормативно значуща концепція культури була розроблена Бірмінгемським центром сучасних культурних досліджень (Р. Джонсон, Р. Хоггарт, Е. Томпсон, Р. Вільямс, С. Холл, Т. Беннет та ін.) (Hall, 2016). У процесі глобальної взаємодії, як зазначає Едвард Саїд, «всі культури взаємопов'язані, жодна з них не є унікальною та чистою, вони всі гібридні, неоднорідні, нескінченно диференційовані, а не монолітні» (Saïd, 1993).

Таким чином, культура в новому розумінні заперечує традиційний концепт. Це не типовий єдиний спосіб життя людей, не сума культурних цінностей та артефактів, не «сума естетичних ідеалів краси», не квінтесенція духовного досвіду, не незмінна, постійна, абсолютна, статична ієрархія цінностей, не «втілення народного духу», не гомогенна і ворожа до іншого, не простір етнічної, конфесійної моноідентичності. Вона постає як множинність способів життя, сукупність життєвих практик, соціальна конструкція, виробництво смислів і значень, масова, звичайна, буденна, перехідна, мінлива, плинна, гетерогенна, як динамічна взаємозалежність соціальних практик, простір конфліктів, боротьби цінностей, прояв відмінностей, простір конституювання культурної множинної ідентичності, сукупність форм символічного обміну, а головне – як комунікативна, відкрита Другому. Саме таке розуміння («культуралізм») дає нам дослідження Бірмінгемського центру сучасних культурних досліджень (Горбунова, 2014а: 172).

Завдяки цим дослідженням була розроблена концепція «транскulturалізму» (Lewis, 2002), або «транскulturальності»

(Welsch, 1999). Транскультурність на макрорівні проявляється як зростання культурної динаміки, внутрішня диференціація, посилення складності, зростання впливу зовнішніх культурних мереж, конвергенція культур, постнаціональний стан культури, контамінація елементів різних культур, гібридизація, неокультурація (синтез нових форм), розширення простору можливостей культурного самовизначення, культурне громадянство.

Транскультурність на мікрорівні проявляється як транскультурна ідентичність індивіда («ідентичності, що перехрещуються»), диференціація між громадянським і культурним статусом, культурна ідентичність як результат особистого вибору, самотворення, посилення культурної унікальності індивіда, рух до сингулярності, трансгресія за культурні кордони, динамізм структури ідентичності, пластичність, трансформативність, номадизм, віртуальна універсальність індивіда.

Мультикультуралізм як стан суспільства та інтеркультурність як процес взаємодії між культурами призводять до утворення транскультури. Транскультурне суспільство утворює транскультурний індивід і навпаки: транскультурний індивід є суб'єктом творення транскультурного суспільства (принцип рекурсивної петлі). Транскультура існує як переплетення мереж: глобальних, локальних, глокальних (Robertson, 1995). У транскультурних мережах зростає різноманітність. Тут панують процеси конвергенції, контамінації та гібридизації. Якою в таких умовах має бути освіта?

Завдання транскультурної освіти – навчитися виявляти переходи та будувати мости (в метафоричному сенсі). Це можливо на основі транскультурних компетенцій (Slimbach, 2005), які охоплюють критичне мислення, гетерологічне мислення, здатність до трансгресії, контекстуальне бачення різноманітного, номадичне мислення (поєднання різних парадигм і контекстів), комунікативну етику, глобальну обізнаність, мовну компетентність, здатність «включення» і взаємодії в мультикультурному середовищі, емоційну розвиненість

(емпатію, гнучкість, володіння стресом, ініціативність) (Горбунова, 2014b). Транскультурні компетентності є частиною ширшої концепції трансверсальних компетентностей, сформульованих ЮНЕСКО (UNESCO, 2015). ЄС та інші міжнародні організації розробляють поняття трансверсальних навичок та ключових компетентностей XXI століття на рівні освітніх програм і проєктів.

Розвиток трансверсальних компетентностей («не-академічних») веде до формування глобального громадянського суспільства, а окремі індивіди зростають як його суб'єкти. Сучасний космополітизм як трансформативна освітня стратегія містить усі транскультурні компетентності в поєднанні з такими важливими напрямками і завданнями, як розвиток адаптивності, толерантність до невизначеності, здатність до роботи в команді, відповідальність, толерантність як визнання та повага до Іншого, повага до різноманітності, здатність вирішувати конфлікти, інтеркультурне розуміння, громадянська/політична участь, повага до навколишнього середовища, інтраперсональні навички («практики себе», самодисципліна, наполегливість, самомотивація, співпереживання, чесність, цілеспрямованість).

Поява глобальних громадян передбачає важкий досвід трансформації. Для нашого дослідження ми виокремлюємо два види досвіду: досвід адаптації та розвитку в структурі та досвід подолання структури (деструкція або досвід лімінальності, буття в хаосі, невизначеності). Саме цей досвід стає домінуючим в епоху глобальних перетворень у просторі мережевих потоків інформаціоналізму. Концептуально та онтологічно лімінальність є дійсно потоком, або «простором потоків» («space of flows»), якщо використовувати запропоновану Кастельсом метафору (Кастельс, 2000), щоб описати нову соціальну морфологію як складну сукупність мереж, що являють собою безперервний простір переходів.

Чому і як навчати людей в епоху трансформації? Підказку ми можемо знайти у вченні про три щаблі навчання відомого антрополога (втілення трансдисциплінар-

ності в науці) Грегорі Бейтсона (Бейтсон, 2000). Мало навчити вчитися, треба навчити переучуватися. Освіта в суспільстві перманентної трансформації має трансформувати індивіда, тобто бути трансформативною освітою. Навчити переучуватися означає навчити долати фазу лімінальності, навчити самоорганізації в новій якості. Такий досвід навчання в обрядах переходу був описаний антропологами Арнольдом ван Геннепом (Геннеп, 2002) і Віктором Тюрнером (Turner, 1967). Завдання, яке постає перед освітянами в контексті викликів глобалізації, – створити лімінальну педагогіку трансформації.

Трансформативне навчання для трансверсальної самості

Наприкінці 70-х років ХХ століття Джек Мезіроу (Колумбійський університет) (Mezirow, 2009) розробив Теорію трансформативного навчання дорослих, яка обґрунтовувала особистісну трансформацію індивіда як створення нової особистісної парадигми, або системи координат («frame of references»), «нових смислових перспектив» засобами раціонального дискурсу, критичної рефлексії, метакогнітивного міркування щодо власних припущень і переконань (раціонально-когнітивістський підхід). Але в процесі інтерсуб'єктивного розвитку така позиція знайшла своїх опонентів, зокрема в особі Джона Діркса (Dirkx, 2001) та його прихильників, які намагалися розглядати трансформативне навчання як *цілісний* процес зміни ціннісно-смислових орієнтацій (екстраординальний підхід). За такого підходу трансформація в навчанні виступає як «робота душі цілісної людини»: раціональної, тілесної, афективної, інтуїтивної, духовної самості засобами мультимодальної освіти.

Відкритість і інклюзивність Теорії у плюралістичному просторі методологій трансдисциплінарної науки створила умови для здійснення методологічного повороту – перенесення акценту з раціонально-когнітивістського підходу на енактивізм як концепцію, що базується на принципах холізму, тілесності, афективності, емоційності когнітивних процесів та їх самоорганізації як складних динамічних систем. Це до-

зволило поглянути на трансформацію особистості як на тілесно-афективний рефреймінг і зробити висновок про його важливу роль у трансформативному навчанні дорослих. Дискусія між Джеком Мезіроу і Джоном Дірксом (Dirkx, Mezirow, Cranton, 2006) привела до загального розуміння трансформативного навчання як екстраординального педагогічного процесу, спрямованого на індивіда як цілісну людину, на його самість як джерело креативних сил. Трансформація «frame of references» обов'язково містить афективний аспект. «Склад розуму» виявляється як «склад розуму-і-почуттів». Трансформація постає як «психічна переорієнтація», як зміна на афективно-тілесному рівні (Maiese, 2015), яка веде до зрушення в когнітивному функціонуванні. Як зауважив Дж. Діркс, «необхідне трансформативне навчання, яке відображає інтелектуальний, емоційний, тілесний і особистісний аспекти нашого «буття у світі» (Dirkx, Mezirow, Cranton, 2006: 125). Але чи існує можливість розкрити і осмислити ці ідеї з погляду філософії свідомості і когнітивної науки? На сьогодні цього недостатньо. Нам потрібні нові парадигми і концепції, зокрема, теорія складності, синергетика, теорія енактивізму, концепція автопоезису тощо.

Келвін Шраг запропонував свій Проект трансверсальної раціональності і Самості після «постмодерніті» («The Self after Postmodernity») (Schrag, 1997), в якому він говорить про нагальність вироблення філософського проекту «порятунку цілісності відмінностей», проекту, який дав би можливість віднаходження деяких загальних підстав для інтеграції «диверсифікованих дискурсів і соціальних практик». Філософії необхідно знайти простір раціональності *між* емпірично ізольованими партикулярностями і трансцендентально заданими універсальностями та ідентичностями. Раціональність такого роду Шраг пропонує назвати «трансверсальною раціональністю» (transversal rationality). Саме трансверсальний логос, на його думку, повинен заступити місце логосу універсального, постаючи віссю, яка буде «тримати» філософію нового тисячоліття. Носієм трансвер-

сального логосу має бути індивід з трансверсальною самістю.

Епоха глобалізації породила феномен розщепленої самості. Між внутрішніми Я-позиціями індивіда, залученого в культурні трансформації, часто виникає непримирена контрадикція, хоча кожна з позицій може мати раціональне обґрунтування (Ewing, 1990; Quinn, 2006). Щоб допомогти індивіду адаптуватися до різноманітного і невизначеного світу, необхідно навчити його відкритості до Іншого та толерантності до відмінностей та невизначеності.

У репертуарі міждисциплінарних досліджень складної єдності самості, на мою думку, може бути корисним синергетичний підхід. Відповідно до нього, єдність самості є можливою лише як єдність складної відкритої динамічної системи, що саморозвивається і самоорганізується в умовах руйнування попереднього узгодженого балансу різних Я-позицій, тобто в стані лімінальності. Континуальність самості в процесі змін, з цієї позиції, можлива лише як одночасно її структурна дисконтинуальність, тобто переривання як фазовий перехід. Тут постає питання про наявність, можливість і бажаність критичної метапозиції як потенціально нового, більш широкого смислового горизонту буття, як точки самотрансценденції самості, що одночасно прагне як «за межі» себе, так і до відновлення себе в новій якості – точки, яка гарантує «вічне становлення» і «вічне повернення».

Ще донедавна ми говорили про самість у рамках есенціалістської антропології як про автономну, єдину, унітарну, стабільну, цілісну і гомогенну. Однак за останні кілька десятиліть глобалізація перетворила ядро сучасного суспільства в *зону контакту* (Appadurai, 1991), або в *мережеве суспільство* (Кастельс, 2000), яке передбачає зростаючу динаміку міжкультурних взаємодій. У наслідку все більша кількість людей набуває мультикультурні та транскультурні ідентичності глобального рівня. Деяким удається створити свою гібридну ідентичність, яка відносно успішно поєднує в собі аспекти локального і глобального, але неминуче характеризується наявністю компонентів різного походження, які

вимагають безперервної рекомбінації (Van Meijl, 2008).

Це складний і драматичний процес для індивідів, що містить у собі ризики і небезпеки. Тому на часі питання про створення системи трансформативної освіти для дорослих. В основі такого навчання має бути нове розуміння індивідуальної самості, яке усуває стійке ядро самості епохи модерну і передбачає її основу як діалог між різноманітним різних я-позицій, які продовжують спроби досягти єдності, але на практиці ніколи цього не досягнуть. Люди, що живуть у кроскультурних умовах, опосередковують відмінності не тільки між культурами, але також і в рамках своєї діалогічної самості. Але ми маємо усвідомлювати, що деякі відмінності не можна інтегрувати в ціле, що прагнення до єдності в самості це ілюзія головним чином тому, що різні культурні аспекти життя людей є несумісними.

Множинність культур глобального суспільства нескінченно реплікується в індивідуальних самостях (принцип фрактальної самоподібності), залучених у процеси контамінації і гібридизації. Посилення гетерогенності культури відбивається в підйомі різних культурних Я-позицій у самості індивіда, що своєю чергою поглиблює діалог між цими позиціями. Це відображає диференціацію культури в глобальному світі. Переговори, напруженість, конфлікти, згоди і незгоди мають місце не тільки між різними культурними групами, але також і в рамках діалогічної самості мультикультурних індивідів. А оскільки світ стає все більш гетерогенним і множинним, самість також стає гетерогенною і множинною з відповідними наслідками для її внутрішньої організації. З цієї причини ми більше не розглядаємо єдність як відповідний термін для характеристики самості мультикультурного індивіда. Діалог більше не є засобом досягнення когерентної єдності, а єдність не може бути відповідним концептом для опису балансу в діалозі.

Процеси глобальних трансформацій залучають до простору лімінальності і невизначеності все більшу кількість людей, які приречені жити у просторі «між», тобто приречені на невизначеність у довгостро-

ковій перспективі. Саме невизначеність стає характерною онто-антропологічною особливістю глобального світу в XXI столітті (Hermans & Dimaggio, 2007). Не випадково толерантність до невизначеності постає як обов'язкова адаптивна навичка в переліку трансверсальних компетенцій як ключових для XXI століття (UNESCO, 2015). Контекст глобалізації як «зона контакту» і мереж як суцільних переходів призводить до мультиплікації внутрішніх позицій і інтенсифікації багатоголосся в самості. Диз'юнкція між різними культурними поглядами, між різними Я-позиціями стає невід'ємним аспектом життя все більшої кількості космополітичних громадян, для яких важливо усвідомлення розщепленого стану самості та необхідності внутрішнього діалогу для підтримки балансу між різними культурними Я-позиціями, який не редукує, не нівелює різноманіття культурного ландшафту, а зберігає його в самоузгодженій конфігурації.

Висновки

Отже, «адаптивна і креативна самість в умовах глобалізації відповідно до різноманітних практик і дискурсів гетерогенної культури не може бути єдиною і гомогенною. Вона можлива як диференційована, заснована на принципі відмінності внутрішніх Я-позицій, які перебувають у діалогічних відносинах. Сам діалог розглядається не як засіб досягнення внутрішньо-

го стійкого балансу, характерний для діалогічної самості, а як засіб збереження і продукування відмінностей Я-позицій та зв'язків між ними, що характеризує *трансверсальну самість*. Їх множинність виступає як креативний потенціал особистості в просторі лімінальності на мікро- і макро-рівні» (Горбунова, 2017:92–93).

У концепті трансверсальної самості на перший план виходить не її здатність до компромісу чи балансу як певного стану, а перманентний креативний процес «поєднання непоєданого» (В. Вельш), вільний номадичний рух і трансгресія. Ці процеси супроводжуються переживанням невизначеності, яка стає характерною рисою глобальних й індивідуальних трансформацій, а отже, пов'язана з трансверсальною самістю як з процесом, а не стійкою «єдністю». Водночас для трансверсальної самості, що періодично і часто занурюється у лімінальний простір трансформації, важливою є здатність до самоорганізації, актуалізованій у мета-Я-позиції як точці самотрансценденції і критичної саморефлексії. За такого розуміння трансверсальної самості по-новому постає одне з головних завдань трансформативної освіти для дорослих, а саме як збереження і обґрунтування множинності Я-позицій самості та формування об'єднуючої і рефлексивної мета-Я-позиції на основі критичної саморефлексії.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бейтсон Г.** (2000) Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии: пер. с англ. М.: Смысл.
2. **Вельш В.** (2004) Наш постмодерний модерн: пер. з нім. А.Л. Богачова, М.Д. Култаєвої, Л.А. Ситніченко. Київ: Альтерпрес.
3. **Геннеп А. ван** (2002) Обряды перехода: Систематическое изучение обрядов: пер. с фр. Ю.В. Ивановой, Л.В. Покровской. М.: Вост. лит.
4. **Гердер И.Г.** (1977) Идеи к философии истории человечества: пер. и примеч. А.В. Михайлова. М.
5. **Горбунова Л.** (2014а) Транскультурна освітня стратегія в контексті викликів глобалізації. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, № 1 (14), 158–198.
6. **Горбунова Л.** (2014б) Транскультурна компетентність: освітній шлях до глобальної культури миру. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, № 2 (15), 141–167.

REFERENCES

1. **Bateson G.** (2000) Steps to an Ecology of Mind. Selected articles on anthropology, psychiatry and epistemology. Moscow: Smysl (in Russian).
2. **Welsh W.** (2004) Our postmodern modern. Kyiv: Alterpress (in Ukrainian).
3. **Gennep A. van** (2002) Rites of the Transition: A Systematic Study of Rites. Moscow: East. Lit. (in Russian).
4. **Herder J.G.** (1977) Ideas for the philosophy of human history. Moscow (in Russian).
5. **Gorbunova L.** (2014a) Transcultural Education Strategy in the Context of Globalization Challenges. *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*, № 1 (14), 158–198 (in Ukrainian).
6. **Gorbunova L.** (2014b) Transcultural Competence: Way of Education to Global Culture of the Peace. *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*, № 2 (15), 141–167 (in Ukrainian).
7. **Gorbunova L.** (2015) The Experience of Liminality: Social and Anthropological Grounds of

7. **Горбунова Л.** (2015) Досвід лімінальності: соціально-антропологічне обґрунтування трансформативного навчання. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, № 1(16), 105–132.
8. **Горбунова Л.** (2017) Самість у просторі лімінальності: до обґрунтування трансформативних стратегій вищої освіти. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, № 2 (21), 71–97.
9. **Кастельс М.** (2000) Информационная эпоха: экономика, общество и культура: пер. с англ. / под науч. ред. О.И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ.
10. **Морен Э.** (2005) Метод. Природа природы. М.: Прогресс-Традиция.
11. **Appadurai A.** (Ed). (2001) Globalization. Durham: Duke University Press.
URL: <http://www.worldcat.org/title/globalization/oclc/177124342>
12. **Dirkx J.** (2001) The power of feelings: Emotion, imagination, and the construction of meaning in adult learning. *New Directions for Adult and Continuing Education* 89: 63–72.
URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ace.9/abstract>
13. **Dirkx J., Mezirow J., Cranton P.** (2006) Musings and Reflections on the Meaning, Context, and Process of Transformative Learning: A Dialogue Between John M. Dirkx and Jack Mezirow. Facilitated by Patricia Cranton. *Journal of Transformative Education*, 4 (2), 123–139. URL: <http://jtd.sagepub.com/content/4/2/123>
14. **Ewing K. P.** (1990) The Illusion of Wholeness: Culture, Self, and the Experience of Inconsistency. *Ethos*, 18(3), 251–278. URL: http://www.academia.edu/2081742/The_illusion_of_wholeness_Culture_self_and_the_experience_of_inconsistency
15. **Hall S.** (2016) Cultural Studies 1983: A Theoretical History. In: *Stuart Hall: Selected Writings*. Duke University Press. URL: <https://www.dukeupress.edu/cultural-studies-1983>
16. **Hermans H. J. M., & Dimaggio G.** (2007) Self, identity, and globalization in times of uncertainty: A dialogical analysis. *Review of General Psychology*, 11(1), 31–61. URL: https://www.taosinstitute.net/.../hermans_dimaggio_in_re...
17. **Lewis J.** (2002) From Culturalism to Transculturalism. *Iowa Journal of Cultural Studies* 1 (Spring 2002). URL: <http://ir.uiowa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=ijcs>
18. **Maiese M.** (2015). Transformative Learning, Enactivism, and Affectivity. *Studies in Philosophy and Education. An International Journal*, Vol. 34, No 6, November 2015.
URL: https://www.researchgate.net/publication/287806906_Transformative_Learning_Enactivism_and_Affectivity
19. **Mezirow J.** (2009). Overview of transformative learning theory. In: *Contemporary theories of learning: Learning theorists...in their Own words*, ed. K. Illeris, 90–105. New York: Routledge.
URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/1085/b8aaeee9d65dccb930dca5fe6034bbaeb4d.pdf>
20. **Quinn N.** (2006) The self. *Anthropological Theory*, 6(3), 362–384.
URL: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1463499606066893>
21. **Robertson R.** (1995). Globalisation: Time – Space and Homogeneity – Heterogeneity. In: *Global Modernities*. Ed. by M. Featherstone, S. Lach and R. Robertson, London, 25–44.
22. **Said E.** (1993) Culture and Imperialism. L., P. XXIX. URL: https://janeastensummer.files.wordpress.com/2016/01/culture_and_imperialism.pdf
23. **Schrag C.O.** (1997) The Self after Postmodernity. New Haven.
24. **Slimbach R.** (2005) The Transcultural Journey. *Essays, Asuza Pacific University, Frontiers: the Interdisciplinary Journal of Study Abroad*, Fall, 205–230). URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ891470.pdf>
25. **Turner V.** (1967) Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage. In: *The Forest of Symbols*, New York: Cornell University Press.
26. UNESCO (2015) Regional Study on Transversal Competencies in Education Policy and Practice. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002319/231907E.pdf>
27. **Van Meijl T.** (2008) Culture and Identity in Anthropology: Reflections on 'Unity' and 'Uncertainty' in the Dialogical Self. *International Journal for Dialogical Science*. Fall, 2008, Vol. 3, No. 1, 165–190.
URL: http://ijds.lemoyne.edu/journal/3_1/pdf/IJDS.3.1.13.VanMeijl.pdf
28. **Welsch W.** (1998) Philosophy: specific origin and universal aspirations (traditional, modern, future). In: *Twentieth World Congress of Philosophy*, Boston, 10–16 August 10th, Roundtable «Internationalism in Philosophy», August 10th. URL: <http://www2.uni-jena.de/Welsch>
29. **Welsch W.** (1999) Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today. In: *Spaces of Culture: City, Nation, World*, ed. by Mike Featherstone and Scott Lash, London: Sage, 194–213.

УДК 37.014(477)

Оксана ЯКИМЧУК

докторант НПУ імені М.П.Драгоманова,
кандидат філософських наук

Ключові слова: освіта, наука, культура, доктрина, Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті, реформа освіти, законодавство у сфері освіти.

Одну з головних ролей у сучасній історії реформування національної освіти відіграв такий засадничий документ, як «Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті». Він став підвалиною для реалізації багатьох законодавчих ініціатив у сфері розвитку української освіти. Вивченню його ролі присвячена дана стаття.

ЗНАЧЕННЯ «НАЦІОНАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ У XXI СТОЛІТТІ» ЯК ЗАСАДНИЧОГО ДОКУМЕНТУ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

© Якимчук О., 2018

еальний процес реалізації «Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»)» виявив низку проблем і суперечностей, головними з яких є: обмежене фінансування; невідповідність переважної маси освітян до її впровадження; недостатньо зважена кореляція українських освітніх реалій з освітніми системами європейського простору; невизначеність стратегічного вектору розвитку освіти України тощо. Крім того, не марно пройшло перше десятиріччя незалежного розвитку. В суспільстві відбулись докорінні економічні, політичні та соціокультурні зміни, виникли нові соціальні суперечності, які формували виклик системі підготовки людини до життя, а відтак – виклик системі освіти та необхідності її оновлення. Освіта потребувала нових узагальнень, нової філософської парадигми розвитку. Відповіддю на ці виклики стала «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті», затверджена Указом Президента України (2002). Зупинимось на розгляді цієї проблематики більш детально.

Передусім варто розглянути конструктивні зміни системи освіти, детерміновані

Указом Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні» від 12.09.1995 (№ 832/95) [11]. Власне цим указом обґрунтовано потребу глибокого системного реформування освіти з метою збереження потенціалу вищої освіти та обсягів підготовки фахівців, посилення державної підтримки пріоритетних напрямів освіти і науки, приведення у відповідність з найновішими світовими досягненнями сучасної науки. У названому вище Указі Президента України було передбачено: розробку стратегічних напрямів розвитку вищої освіти; удосконалення мережі вищих навчальних закладів, структури підготовки спеціалістів та ефективності їх використання; забезпечення якості освітньої діяльності, а також фінансової, господарської діяльності вищих навчальних закладів та соціального захисту учасників навчально-виховного процесу. Крім того, у ньому були окреслені не лише загальні принципи, спрямованість, тобто ідеологія процесу, а й конкретні напрямки діяльності, шляхи і засоби їх реалізації. Не визначеними, на жаль, виявилися ресурси, зокрема, фінансові. Робота розпочалася з налагодження співпраці практичних працівників і керівництва освітньої галузі з ученими Академії педагогічних наук. Позитивні наслідки мало утворення в структурі Академії педагогічних наук Відділення педагогіки та психології вищої школи. Результатом співпраці науковців і педагогічних працівників, співробітників міністерства і підрозділів державної влади стало наповнення реформи новим педагогічним і соціальним змістом. Серйозний соціальний резонанс мали такі кроки: оптимізація мережі закладів освіти, перехід до ступеневої системи навчання, упровадження нової, достатньо ефективної системи контролю якості навчально-виховного процесу, формування нормативно-правового поля освіти, створення концепцій гуманітарної освіти і виховання учнівської та студентської молоді, відродження приватного освітнього сектору та інші позитивні зрушення переважно в секторі вищої освіти.

Оптимізація мережі закладів освіти передбачає об'єднання малих навчальних закладів, укрупнення навчальних закладів з метою удосконалення освітнього процесу, підвищення ефективності та якості надання освітніх послуг, а також групування вищих навчальних закладів, які спеціалізуються в схожих галузях наукового знання. У вітчизняних реаліях першого десятиріччя незалежності й пізніше оптимізація, частіше за все, передбачала реорганізацію та закриття малокомплектних шкіл, передусім у сільській місцевості, у віддалених селах, де класи налічували від одного до чотирьох учнів. У багатьох випадках такі школи припиняли існування, адже вартість навчання учня у малокомплектній школі є значно дорожча, а якість – значно гірша. Утім, це були лише перші кроки й через тривалу демографічну кризу потреба в оптимізації існує досі. Набагато пізніше внаслідок оптимізації утворювались різні типи навчальних закладів (школа певного ступеня, навчально-виховний комплекс, школа інтернат, гімназія, ліцензія, колегіум, вечірня (змінна) школа, школа-родина та ін.) та використовувались різноманітні форми організації навчального процесу (екстернат, індивідуальна, дистанційна та ін.).

Щодо до переходу до ступеневої системи навчання, то у вищій школі він відбувся на початку 1990-х років. Ступенева система навчання передбачає здобуття різного освітньо-кваліфікаційного рівня на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти. Зокрема, освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст» забезпечували вищі навчальні заклади першого рівня акредитації (технікум, училище та інші навчальні заклади, прирівняні до них). Рівень «бакалавр» (базова вища освіта) забезпечували вищі навчальні заклади другого рівня акредитації (коледж та інші прирівняні до нього навчальні заклади). Освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст», «магістр» (повна вища освіта) забезпечувалась вищими навчальними закладами третього і четвертого рівнів акредитації Проте під впливом Болонського процесу ступенева систе-

ма зазнала суттєвих змін, на яких ми зупинимось нижче.

З 1999 р. категорія «ступенева освіта» застосовується також до загальної середньої освіти. Зокрема, Законом України «Про загальну середню освіту» було встановлено, що «відповідно до освітнього рівня, який забезпечується загальноосвітнім навчальним закладом (початкова, загальна середня освіта, повна середня освіта), існують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів. Школи кожного з трьох ступенів можуть функціонувати разом або самостійно» [3].

Формування нормативно-правового поля освіти передбачало прийняття Законів України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про освіту» (23.03.1996), «Про професійно-технічну освіту» (10.02.1998), «Про загальну середню освіту» (13.05.1999), «Про позашкільну освіту» (23.06.2000), «Про дошкільну освіту» (11.07.2001), «Про вищу освіту» (17.01.2002). Усі закони, крім останнього, досі чинні й регламентують правове поле функціонування відповідних сфер.

Тож у сфері вищої освіти розпочався перехід до підготовки фахівців за нових спеціальностей. У системі освіти з'явилися національні університети і перші технопарки. Більш ефективною стала співпраця українських вишів із зарубіжними партнерами. Україна підписала Лісабонську конвенцію щодо визнання кваліфікацій у галузі вищої освіти в європейському регіоні, ратифіковану Верховною Радою України у 1999 р. Законом N 1273-XIV від 03.12.99 [5], що дало змогу Україні розпочати двосторонні переговори про освіту з низкою зарубіжних країн, зокрема з Великобританією, Німеччиною, Румунією, Росією та іншими країнами СНД [1]. У цьому ж 1999 р. було офіційно розпочато Болонський процес, хоча в Україні рух за вступ до Болонського процесу активізувався лише з 2003 р. Це відбулось під впливом перелічених вище заходів, однак ключову роль відіграло прийняття та введення в дію у 2001 р. «Комп-

лексу нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти». Цим документом регламентувалися нові вимоги до освіти і професійної підготовки фахівців у вищому навчальному закладі відповідно до ідей і принципів ступеневої освіти в Україні. У числі засад і факторів, що обумовили виникнення концепції ступеневої освіти, названі:

- демократизація суспільства, формування нових соціально-економічних структур, їхня орієнтація на ринкові відносини, жорстка професійна конкуренція;

- необхідність розрізнення двох процесів, що є основою діяльності вищого навчального закладу, – освіти і професійної підготовки. Відповідно до ступеневої освіти підготовка фахівців (4 ступеня) орієнтована на мобільність і мінливість соціальної і виробничої діяльності, адаптація до яких виступає як одна з ознак рівня освіти;

- забезпечення випускникам можливості здійснювати професійну кар'єру при одночасному дотриманні ними принципів соціальної справедливості, відповідальності, загальнолюдських цінностей і моралі;

- диференціація вимог до характеру і змісту освіти і професійної підготовки фахівців з вищою освітою різних освітньо-кваліфікаційних рівнів;

- введення механізму об'єктивного педагогічного контролю з визначення результатів діяльності системи вищої освіти і навчальних досягнень тих, хто навчається. До такого віднесена технологія стандартизованого тестування [9, с. 6].

Офіційне приєднання України до Болонського процесу відбулось 19 травня 2005 р. з підписанням відповідної декларації на конференції в місті Берген. Саме ця подія засвідчила факт визнання країнами – учасницями Болонського процесу вітчизняної системи вищої освіти та факт їх впевненості щодо спроможності України забезпечити реалізацію основних цілей Болонської декларації.

Утім, за кілька років до цих подій Україна повною мірою відчула нові виклики до освіти, які спричинили розробку зусилля-

ми десятків тисяч освітян, науковців, практичних політиків, діячів науки і культури, пересічних громадян, що надсилали свої пропозиції, брали участь у дискусіях і обговореннях, нового освітянського проекту – «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті» [10], яка була прийнята другим з'їздом працівників освіти у жовтні 2001 р.

Характеризуючи нові виклики до освіти, варто звернутися до тексту самого документа, де констатується, що «стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства і держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем» [10].

У тексті документу зазначається: «Актуальним завданням є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та далі утвердження її національного характеру. Мають постійно оновлюватися зміст освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Критичним залишається стан фінансування освіти і науки, недостатнім є рівень оплати праці працівників освіти і науки» [10].

Визнаючи позитивні зміни, що відбулися останніми роками у царині вищої освіти, й відзначаючи, що це лише початок шляху, розробники доктрини акцентують увагу на проблемах, що потребують першочергового розв'язання: потребі державної підтримки дошкільної, загальної середньої освіти в сільській місцевості, професійно-технічної освіти, навчання здібних та обдарованих учнів

і студентів, а також дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку [10]. Зуши-
нимося на цих проблемах більш детально.

Щодо галузі дошкільної освіти варто зазначити, попри те, що у Законі України «Про дошкільну освіту» (2001) сказано, що дошкільна освіта «є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні», що «це цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психологічних та фізичних особливостей, культурних потреб, а також формування моральних норм» [4], у держави перманентно не вистачало коштів на всебічний розвиток дитини дошкільного віку. Як наслідок скорочення числа дошкільних навчальних закладів та використання приміщень дитсадочків не за призначенням (у результаті черги батьків, щоб віддати дитину до садочка); низький рівень забезпечення матеріальної бази дошкільних навчальних закладів (методичного, дидактичного, ігрового обладнання), наповнюваність якої здійснюється переважно за кошти батьків; проблема кадрів (молоді педагоги скоріше йдуть працювати гувернантками, ніж у дитсадок) тощо. Крім того, зростання вартості послуг дитячих дошкільних закладів, яке не компенсується державними програмами соціального захисту материнства і дитинства, територіальна нерівномірність доступу до цих закладів призводить до невключеності й «випадання» певної частини дітей із системи дошкільної освіти, яка, як відомо, закладає основи для навчання у початковій школі. Згідно з результатами Всеукраїнського перепису населення України 2001 р., менше третини (26,7%) дітей віком до 7 років відвідували дошкільні заклади [8, с.149].

Глибинною причиною окреслених та інших проблем у сфері дошкільної освіти була і залишається не лише банальна нестача коштів, але й, як зазначають розробники проекту «Біла книга», зміна педагогічної парадигми, перехід з часів розпаду СРСР від колективного (в дошкільних навчальних закладах) до індивідуального виховання. В ре-

зультаті чого у суспільстві створюється негативний образ «злої тьоти» в дитячому садочку й одночасно заохочується індивідуальне виховання (в приватних садочках, у сім'ї з участю гувернантки) [2, с.16].

Щодо проблем загальної середньої освіти у сільській місцевості, то головним чином ідеться про неспроможність багатьох сільських шкіл забезпечити якісну освіту. Варто згадати вже зазначену вище проблему малокомплектних шкіл, вирішення якої пов'язується з оптимізацією мережі навчальних закладів, яка б урахувала освітні запити територіальних громад і забезпечувала ефективне використання фінансових, матеріально-технічних і кадрових ресурсів. Водночас проблема якості освіти постає не лише в малокомплектних сільських школах. Як зазначають розробники проекту «Біла книга», середньостатистичний учень сільської школи зустрічається з такими проблемами: не має можливості обирати тип навчального закладу, профіль навчання, факультативи, курси за вибором, гуртки, секції тощо; не має постійного інформаційно-транспортного доступу до освітніх модулів, які надають якісну освіту; його часто навчає вчитель, який не є фахівцем з даного навчального предмета, має слабку мотивацію до професійного росту і підвищення педагогічної майстерності; не отримує належного медичного догляду, перебуваючи в навчальному закладі; навчається і виховується в середовищі застарілих технологій; а також можливість для його соціалізації і суспільного виховання обмежені [2, с. 44].

Проблеми професійно-технічної освіти зумовлені передусім тенденцією до зменшення мережі відповідних закладів освіти та потребою формування ефективної та гнучкої системи підготовки робітничих кадрів орієнтованої на соціально-економічний розвиток країни. Переважна більшість закладів професійно-технічної освіти використовувала програми підготовки, обладнання та матеріально-технічну базу часів СРСР.

Увага до проблеми навчання здібних та обдарованих учнів і студентів зумовлена

неефективним використанням інтелектуального і творчого потенціалу обдарованих учнів і студентів, відсутністю сприятливих умов для реалізації їх здібностей. У «Концепції Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 роки» акцентувалась увага на безсистемності роботи з обдарованими учнями і студентами, відсутності її належного правового, фінансового, організаційного, науково-методичного забезпечення; потребі систематизації форм соціального захисту обдарованої молоді з боку держави, а також слабкій матеріально-технічній, науково-дослідницькій та експериментальній базі навчальних закладів.

Увага до проблеми навчання здібних дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку зумовлена зростаючою потребою якісних змін чинної системи спеціальної освіти. Її викликали до життя, як зазначається у «Концепції державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами», яку було затверджено у 1999 р., «зростання за останні п'ять років на 22 % кількості дітей з особливими потребами в різних регіонах країни (дітей із складними комплексними дефектами, різними формами затримки психічного розвитку, дитячим аутизмом, девіантною поведінкою, труднощами у навчанні і спілкуванні), щорічним збільшенням на 5–6 тис. дітей-інвалідів, відсутність необхідної кількості спеціальних (корекційних) закладів, кваліфікованих кадрів та ін.» [7].

Отже, розробники доктрини зосередили увагу на секторах освіти, які станом на початок 2000-х років майже не зазнали реформування. Вони також указали на проблеми, які традиційно знаходяться в епіцентрі уваги освітньої політики, а саме: «Необхідно істотно зміцнити навчально-матеріальну базу, здійснити комп'ютеризацію навчальних закладів, запровадити інформаційні технології, забезпечити ефективну підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, запровадити нові економічні та управлінські механізми розвитку освіти» [10].

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. Київ: ТОВ "Атлант ЮЕмСі", 2005. 498 с.
2. Біла книга (Сили змін та вектори руху до нової освіти України) / упоряд. Віктор Громовий. Київ: Міжнародний благодійний фонд "Україна -3000", 2009. 156 с.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 № 651-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1999. № 28. Ст. 230.
4. Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 № 1841-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2000. № 46. Ст. 393.
5. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (Лісабон, 11 квітня 1997 року) (Конвенцію ратифіковано Законом № 1273-XIV від 03.12.99). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_308
6. Концепція гуманітарної освіти України: Затв. наказом М-ва освіти України від 10 квіт. 1996 р. Київ: Генеза, 1997. 13 с.
7. Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами / Рішення колегії Міністерства освіти і науки України та Президії Академії педагогічних наук України від 23 червня 1999 р. URL: shosta.at.ua/zakonbaza/13_.doc
8. Левчук Н. М. Нерівність доступу до освіти в Україні: соціальні детермінанти та наслідки // Демографія та соціальна економіка. 2005. № 2. С. 148–158.
9. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: матеріали до першої лекції / уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; відп. ред. М. Ф. Степко. Київ: Вид. центр МОН України, 2004. 24 с.
10. Про Національну доктрину розвитку освіти: указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
11. Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні / Указ Президента України від 12.09.1995 № 832/95. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/832/95>
12. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект / Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Ю. О. Молчанова та ін.; за заг. ред. Н. Г. Протасової. Київ; Львів: НАДУ, 2012. 456 с.

REFERENCES

1. Andrushenko V.P. Organized society. The problem of organization and social self-organization during the period of radical transformations in Ukraine at the turn of the century: The experience of socio-philosophical analysis. Kyiv: Atlant YuemSi Ltd, 2005. 498 p. (In Ukrainian).
2. White Paper (The forces of change and vectors of movement to the new education of Ukraine) / Victor Gromovy Kyiv: International Charitable Foundation "Ukraine -3000", 2009. 156 p. (In Ukrainian).
3. Law of Ukraine "On General Secondary Education" dated May 13, 1999, No. 651-XIV // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BPD). 1999. № 28. Art. 230 (In Ukrainian).
4. Law of Ukraine "On Extracurricular Education" dated 22.06.2000 No. 1841-III // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BPD). 2000. No. 46. Art. 393 (In Ukrainian).
5. Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region (Lisbon, 11 April 1997) (The Convention was ratified by Law No. 1273-XIV of 03.12.99). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_308 (In Ukrainian).
6. The Concept of Humanitarian Education of Ukraine: Zatv. By order of the Ministry of Education of Ukraine from April 10 1996 Kyiv: Genesis, 1997. 13 p. (In Ukrainian).
7. The Concept of the State Standard for Special Education for Children with Disabilities / Decision of the Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the Presidium of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine of June 23, 1999 URL: shosta.at.ua/zakonbaza/13_.doc (In Ukrainian).
8. Levchuk N.M, Inequality of Access to Education in Ukraine: Social Determinants and Settlements // Demography and Social Economics. 2005. No. 2. p. 148-158. (In Ukrainian).
9. Modernization of higher education in Ukraine and the Bologna Process: Materials for the first lecture / method. MF Stepko, Ya Ya Bolybash, K. M. Levkovsky, Yu V. Sukarnikov; rep. Ed. M.F. Stepko. Kiev: View. Center of the Ministry of Education and Science of Ukraine, 2004. 24 p. (In Ukrainian).
10. About the National Doctrine of Education Development: Decree of the President of Ukraine dated April 17, 2002 No. 347/2002 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (In Ukrainian).
11. About the Basic Directions of Reforming Higher Education in Ukraine / Decree of the President of Ukraine dated September 12, 1995 No. 832/95. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/832/95> (In Ukrainian).
12. Reforming education in Ukraine: the state-management / N. G. Protasov, V. I. Lugovyy, Yu. A. Molchanov and others; per community Ed. N.G. Protasova. Kiev; Lviv: NAPA, 2012. 456 p. (In Ukrainian).

Костянтин ЗАХАРЕНКО

кандидат філософських наук,
здобувач НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 321.01:316.774:37

**ПРОБЛЕМИ
ФОРМУВАННЯ
ЕФЕКТИВНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ І ОСВІТА**

© Захаренко К., 2018

Ключові слова: людина, політика, інформація, культура, державна політика, державні структури, законодавча база, інформаційна безпека.

Діяльність усіх задіяних у сфері інформаційної безпеки державних структур має бути чітко скоординованою в межах загальних програм і планів, а також визначених функцій. Для ефективної реалізації програм у галузі інформаційної безпеки держава повинна надавати необхідні матеріальні ресурси, готувати фахівців, розвивати законодавчу базу. Пріоритетні напрями розвитку національної інформаційної політики та інформаційної безпеки нашої держави сформульовані в національній Доктрині інформаційної безпеки України і закріплені в різних законах. Але законодавча база з важливих питань інформаційної безпеки є ще безсистемною, а функції щодо забезпечення інформаційної політики та безпеки держави розпорошені між різними структурами, що не сприяє їх раціонально-

му виконанню. Розбалансованою є й проблема інформаційної безпеки та освіти. Функції і повноваження державних структур стосовно реалізації інформаційної безпеки мають бути виокремлені достатньо чітко й виразно.

аналізуючи сутнісні характеристики суб'єкт-об'єктних відносин у системі інформаційної безпеки, варто зосередити увагу на діяльності державних структур інформаційної безпеки та проблемі формування ефективної державної інформаційної політики. Така необхідність обумовлена тим, що саме держава та її інституції створюють певну систему координат для реалізації завдань у сфері інформаційної безпеки для інших суб'єктів, задіяних у цьому процесі.

У провідних державах світу, які приділяють значну увагу інформаційній безпеці, діяльність усіх суб'єктів (державних і недержавних) базується на системному підході. Він має такі головні ознаки: ієрархічність побудови системи; управління та координація діяльності структурних підрозділів системи на найвищому державному

рівні; наявність спеціально створеного не дорадчого, а керівного органу системи; чітка організація взаємодії між складовими системи.

Необхідно зауважити, що загальне керівництво системою інформаційної безпеки здійснюється, здебільшого, головою виконавчої влади через відповідний робочий орган, який розробляє державну інформаційну політику й координує діяльність її складових елементів, якими є підсистеми інформаційної безпеки визначених державних структур (наприклад, Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, інших відомств), котрі так само мають у своєму складі підрозділи виявлення, аналізу та протидії інформаційним загрозам як інформаційно-психологічної, так і кібернетичної спрямованості. Найдосконаліші та найпотужніші системи інформаційної безпеки побудовані й успішно функціонують у США, Великобританії, Ізраїлі, Китаї та деяких інших державах, які є об'єктами постійного потужного зовнішнього інформаційного впливу [1, с. 39].

Узагальнюючи досвід закордонних країн, можна виокремити наступну ієрархію державних структур (суб'єктів) у сфері інформаційної безпеки. Зазвичай очолює дану ієрархію глава держави (або керівник виконавчої влади країни), при ньому створюється орган управління з питань інформаційної безпеки, який спирається у своїй діяльності на відповідну структуру в Кабінеті міністрів – департамент (управління) інформаційної безпеки та управління інформаційної безпеки при апараті Ради безпеки. Також голові держави (або керівнику виконавчої влади країни) підпорядковуються відповідні підсистеми інформаційної безпеки міністерств і відомств. Так, у Міністерстві закордонних справ – це орган, що відповідає за інформаційну безпеку. У Міністерстві оборони – це Генеральний штаб з наступними структурними підрозділами: підрозділ захисту та безпеки інформації, підрозділ виявлення, аналізу та протидії інформаційним загрозам, підрозділ інформаційних (кібернетичних) опера-

цій та окремих органів реалізації державної інформаційної політики у сфері оборони, який підпорядковується безпосередньо міністру оборони. У Міністерстві внутрішніх справ – це орган виявлення інформаційної злочинності та центр негайного реагування на комп'ютерні інциденти [1, с. 40].

На нашу думку, до вищенаведеної структури державних суб'єктів інформаційної безпеки з урахуванням вітчизняної специфіки варто додати відповідні підрозділи в Службі безпеки України, Служби зовнішньої розвідки та інших міністерств і відомств, які беруть участь у реалізації державної інформаційної політики (Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури тощо).

Відповідно всі державні структури, що задіяні у сфері інформаційної безпеки, повинні бути скоординовані, діяти в межах загальних програм та планів, а також уникати дублювання функцій. Для ефективної реалізації програм у сфері інформаційної безпеки держава повинна надавати необхідні матеріальні ресурси, готувати фахівців відповідного спрямування, використовувати закордонний досвід тощо.

В українському законодавстві визначені державні структури, що є суб'єктами національної безпеки, але недостатньо чітко виокремлені їх функції та повноваження у сфері інформаційної безпеки. Так, забезпечення національної безпеки покладається на таких суб'єктів:

Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, які здійснюють загальне керівництво, координацію та контроль за реалізацією заходів у сфері національної безпеки;

міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування,

утворені відповідно до законів України, на які безпосередньо покладається виконання заходів у сфері національної безпеки [2].

На сьогодні в Україні створений спеціальний державний орган – Міністерство інформації, який займається виключно проблемами вироблення ефективної інформаційної політики та певною мірою інформаційною безпекою держави. Хоча в парламенті та в суспільстві створення даної структури оцінюється неоднозначно. Керівник відомства Ю. Стець наголошував, що за час існування незалежної України не була створена концепція інформаційної політики, тому один з департаментів Міністерства інформації буде опікуватися саме створенням цієї стратегії і її впровадженням. Ще один департамент буде займатися відображенням інформаційних загроз з боку Росії і країн-лобістів РФ. За словами міністра, представники цього департаменту будуть займатися створенням концепції інформаційної безпеки України. Третій департамент має на меті налагодити комунікацію між органами влади щодо дотримання єдиної позиції, формування меседжів, які треба доносити в Україні і в світі. Міністр зауважив, що на створення цього міністерства його надихнув досвід Великобританії, Франції і США, де такі міністерства існували під час Першої світової війни і відновлені у 1938 році [3].

На думку фахівців, законодавча база з цих важливих питань є не системною, а функції щодо забезпечення інформаційної політики та безпеки держави розпоршені між різними структурами, що відповідно не сприяє раціональному їх виконанню.

Як зазнає М. Зайцев, відсутність державної політики щодо гарантування інформаційної безпеки та спеціального законодавства, яким передбачено напрямки її реалізації, зумовлює відсутність чіткої та узгодженої системи суб'єктів гарантування інформаційної безпеки – органів, наділених відповідними завданнями і функціями та засобами для їх виконання, у результаті чого маємо безконтрольний вплив на інформаційний простір держави, що ставить

під загрозу інформаційний суверенітет держави, заподіює шкоду всім суб'єктам інформаційних відносин, зокрема, створює передумови для порушень прав людини та громадянина. У зв'язку з цим існує нагальна необхідність створення системи забезпечення інформаційної безпеки, при цьому, на думку вищезначеного дослідника, необхідно врахувати наступне:

- по-перше, кількість елементів системи гарантування інформаційної безпеки не повинна бути надмірною, оскільки їх збільшення буде призводити до ускладнення функціонування і, як наслідок, зменшення її ефективності;

- по-друге, повинен існувати єдиний суб'єкт управління забезпеченням інформаційної безпеки, наділений владними повноваженнями щодо інших елементів гарантування інформаційної безпеки, та запроваджені ефективні механізми їх взаємодії;

- по-третє, повноваження та функції суб'єктів гарантування інформаційної безпеки повинні бути чітко розмежованими, не допускати дублювань з метою уникнення конкуренції в діяльності цих суб'єктів й одночасно охоплювати всі сфери та аспекти забезпечення інформаційної безпеки, що дозволить досягти прийнятної ефективності функціонування системи;

- по-четверте, до складу системи гарантування інформаційної безпеки повинні входити не тільки органи публічної влади, а й інституції громадянського суспільства, що дозволить однаково ефективно захищати в інформаційних відносинах інтереси не тільки держави, а й суспільства та громадян [4, с. 237].

Низка пріоритетів розвитку національної інформаційної політики й інформаційної безпеки була сформульована в Законі України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” та в “Доктрині інформаційної безпеки України” від 8 липня 2009 р. Зокрема, у першому із цих законів зазначається, що за умов швидкого розвитку глобального інформаційного суспільства, широкого використання ІКТ у всіх

сферах життя особливого значення набувають проблеми інформаційної безпеки. Інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації. Вирішення проблеми інформаційної безпеки має здійснюватися за такими напрямками: створення повнофункціональної інформаційної інфраструктури держави та забезпечення захисту її критичних елементів; підвищення рівня координації діяльності державних органів щодо виявлення, оцінки і прогнозування загроз інформаційній безпеці, запобігання таким загрозам та забезпечення ліквідації їх наслідків, здійснення міжнародного співробітництва з цих питань; удосконалення нормативно-правової бази щодо гарантування інформаційної безпеки, зокрема, захисту інформаційних ресурсів, протидії комп'ютерній злочинності, захисту персональних даних, а також правоохоронної діяльності в інформаційній сфері; розгортання та розвитку Національної системи конфіденційного зв'язку як сучасної захищеної транспортної основи, здатної інтегрувати територіально розподілені інформаційні системи, в яких обробляється конфіденційна інформація [5].

Також більш детально напрямки інформаційної політики нашої держави та заходи щодо гарантування інформаційної безпеки розкриті й конкретизовані в “Доктрині інформаційної безпеки України” від 8 липня 2009 р. Згідно з цим документом напрямки діяльності всіх суб'єктів інформаційної безпеки та інформаційної політики держави повинні бути такими:

інформаційно-психологічний: забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення сприятливого психологічного клімату в національно-

му інформаційному просторі задля утвердження загальнолюдських та національних моральних цінностей;

технологічний розвиток: розбудова та інноваційне оновлення національних інформаційних ресурсів, упровадження новітніх технологій створення, обробки та поширення інформації;

захист інформації: забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації, у тому числі технічного захисту інформації в національних інформаційних ресурсах від кібернетичних атак [6].

У цій доктрині наголошується, що держава з метою гарантування інформаційної безпеки України має вживати таких заходів:

1) у зовнішньополітичній сфері: вдосконалення інформаційного супроводу державної політики, діяльності українських громадських організацій та суб'єктів підприємницької діяльності за кордоном; організаційно-технічне, інформаційне та ресурсне сприяння держави вітчизняним засобам масової інформації, що формують у світовому інформаційному просторі позитивний імідж України; посилення інформаційно-просвітницької діяльності серед населення щодо забезпечення національної безпеки України в разі повноправного її партнерства з державами – членами ЄС та НАТО; інтеграція в міжнародні інформаційно-телекомунікаційні системи та організації на засадах рівноправності, економічної доцільності та збереження інформаційного суверенітету; гарантування своєчасного виявлення зовнішніх загроз національному інформаційному суверенітету та їх нейтралізації;

2) у сфері державної безпеки: залучення засобів масової інформації до забезпечення неухильного додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, захисту конституційного устрою, вдосконалення системи політичної влади з метою зміцнення демократії, духовних та моральних засад суспільства; підвищення ефективності функціонування органів державної влади; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної інформаційної продукції та ін-

формаційних послуг; розвиток національної інформаційної інфраструктури на засадах стимулювання вітчизняних виробників і користувачів новітніми інформаційно-телекомунікаційними засобами і технологіями, комп'ютерними системами і мережами;

3) у воєнній сфері: проведення систематичного аналізу застосування засобів, форм та способів інформаційної боротьби у воєнній сфері, визначення напрямів забезпечення інформаційної безпеки держави; удосконалення законодавства з питань інформаційної безпеки, координації діяльності органів державної влади та органів військового управління під час вирішення завдань щодо інформаційної безпеки; удосконалення видів і засобів захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних мережах, що задіяні в управлінні військами і зброєю, від несанкціонованого доступу; удосконалення форм і способів протидії інформаційно-психологічним операціям, спрямованим на послаблення обороноздатності держави; підготовка спеціалістів з питань інформаційної безпеки у воєнній сфері;

4) у внутрішньополітичній сфері: створення дієвої та прозорої системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади і органів місцевого самоврядування, громадсько-політичних структур, зокрема, через створення системи Суспільного телебачення і радіомовлення України; поліпшення взаємодії органів державної влади з громадськими організаціями у сфері боротьби з проявами обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та маніпулювання масовою свідомістю;

5) в економічній сфері: підтримка вітчизняних виробників високотехнологічної продукції, насамперед комп'ютерно-телекомунікаційних засобів і технологій; формування вітчизняної індустрії інформаційних послуг, підвищення ефективності використання державних, корпоративних і приватних інформаційних ресурсів; гармонізація законодавства України з питань інформаційної безпеки в економічній сфері з міжнародними нормами і стандартами; розроблення та вдосконалення методів і засо-

бів захисту інформації; забезпечення стало-го розвитку національного медіа-ринку під час упровадження в Україні цифрового теледіалоговладення; посилення державного контролю за додержанням вимог інформаційної безпеки в системах збирання, обробки, зберігання і передачі статистичної, фінансової, біржової, податкової та митної інформації; комплексна інформатизація процесів формування, розподілення і контролю за використанням бюджетних коштів; удосконалення системи статистичної звітності з метою підвищення оперативності, достовірності і релевантності звітної інформації;

6) у соціальній та гуманітарній сферах: формування та реалізація державної політики національного духовного та культурного відродження, яка відповідає інтересам українського народу і визначає чіткі критерії і пріоритети формування інформаційної політики в соціальній сфері; запобігання монополізації національного інформаційного простору; вдосконалення законодавчого регулювання діяльності засобів масової інформації, зокрема, з метою підтримки діяльності, спрямованої на формування оптимістичної морально-психологічної атмосфери в суспільстві, популяризації національних культурних цінностей, сприяння соціальній стабільності і злагоді; державна підтримка вітчизняного виробника інформаційної продукції;

7) у науково-технологічній сфері: забезпечення технологічної конкурентоспроможності України у сфері інформатизації та зв'язку; розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва у сфері забезпечення захисту інформації у міжнародних телекомунікаційних системах; удосконалення системи охорони та захисту права інтелектуальної власності; науково-технологічний супровід формування і розвитку в Україні інформаційного суспільства з урахуванням вимог щодо інформаційної безпеки України; розширення можливостей доступу громадян до світового інформаційного простору, зокрема до наукової та науково-технічної інформації;

8) в екологічній сфері: проведення комплексного аналізу екологічного стану територій та їх виробничого потенціалу з метою вироблення інформаційної політики щодо впровадження концепції сталого розвитку; застосування сучасних аерокосмічних, комп'ютерно-телекомунікаційних та геоінформаційних засобів і технологій для комплексного моніторингу, профілактики і своєчасного реагування на надзвичайні ситуації; створення бази даних екологічно безпечних технологій і продукції, їх розробників, виробників і постачальників, ре-

зультатів маркетингових досліджень екологічного ринку; підвищення рівня інформатизації галузі страхування для акумулювання коштів на відшкодування збитків від надзвичайних ситуацій, а також на довгострокове інвестування заходів із мінімізації ризиків життєдіяльності й господарювання [6].

Отже, ефективна інформаційна політика державних структур національної безпеки є запорукою захисту національного інформаційного простору і національних інтересів будь-якої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радковець Ю., Левченко О., Косошов О. Погляди на створення системи інформаційної безпеки України та її Збройних Сил // Наука і оборона. 2014. № 1. С. 38–42.
2. Закон України «Про основи національної безпеки» // ВВР України. 2003. № 39. Ст. 351.
3. Інтерв'ю керівника Міністерства інформації Ю. Стеця від 3.12.2014 телеканалу Еспресо tv «У новоствореному Міністерстві інформації України буде створено кілька департаментів, які займуться розробкою концепції інформаційної політики країни». URL: http://espresso.tv/news/2014/12/03/stec_rozpoviv__chym_bude_zaymatysya_ministerstvo_informaciyi
4. Зайцев М. М. Суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки України // Форум права. 2013. № 3. С. 231–238.
5. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» // ВВР України. 2007. № 12. Ст. 102.
6. Доктрина інформаційної безпеки України від 8 липня 2009 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>

REFERENCES

1. Radkovets Y., Levchenko O., Kosogov O. Views on the creation of the information security system of Ukraine and its Armed Forces // Science and defense. 2014. No. 1. S. 38-42. (In Ukrainian)
2. The Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security" // VVR of Ukraine. 2003. No. 39. Art. 351 (In Ukrainian)
3. Interview of the head of the Ministry of Information Yu. Stetsya from 3.12.2014 on the Espresso TV channel "The newly created Ministry of Information of Ukraine will create several departments that will develop the concept of the country's information policy" URL: http://espresso.tv/news/2014/12/03/stec_rozpoviv__chym_bude_zaymatysya_ministerstvo_informaciyi (In Ukrainian)
4. Zaytsev M. Subjects of providing information security of Ukraine // Forum of rights. 2013. No. 3. P. 231-238. (In Ukrainian)
5. The Law of Ukraine "On the Basic Principles of the Development of the Information Society in Ukraine for 2007-2015" // VVR of Ukraine. 2007. No. 12. Art. 102 (In Ukrainian)
6. Decree of Information Security of Ukraine dated July 8, 2009 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514/2009> (In Ukrainian)

**Левон НІКОГОСЯН,
Ірина НАУМЕНКО,
Ольга КРАСНА,
Віолетта БЕРБЕК**

Одеський національний медичний
університет

Ключові слова: інтеграція знань, міждисциплінарна інтеграція, інтегрований підхід, фармацевтична технологія, післядипломна освіта.

У статті розглядається проблема інтегрованого підходу в комплексній спеціальній фаховій підготовці провізорів-інтернів для формування у майбутніх спеціалістів фармацевтичної галузі готовності до конкурентної праці. Головною метою є окреслити зміст та вимоги до знань і вмінь, що формуються в процесі вивчення фармацевтичної технології провізорами-інтернами під час проходження спеціалізації (інтернатури) за фахом «Загальна фармація», обґрунтувати роль цієї дисципліни в комплексній спеціальній підготовці майбутніх провізорів – фахівців фармацевтичної галузі.

УДК 615.1:378:33.615.014.2

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У КОМПЛЕКСНІЙ ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПРОВІЗОРІВ- ІНТЕРНІВ

© Нікогосян Л., Науменко І., Красна О., Бербек В., 2018

Постановка проблеми та її актуальність. Прагнення України до інтеграції в європейський економічний і освітній простір позначилося на основних тенденціях розвитку фармацевтичної галузі. У теперішній час до випускників фармацевтичних спеціальностей висуваються серйозні вимоги, які складаються під впливом ситуації на ринку праці і таких процесів, як прискорення темпів розвитку суспільства і насиченість інформатизації середовища.

Упровадження та дотримання стандартів GPP (Good Pharmaceutical Practice – належної аптечної практики) з метою економічно обґрунтованого призначення та належного використання препаратів забезпечує надання якісних фармацевтичних послуг європейського зразка. Надання якісної фармацевтичної допомоги та індивідуальний підхід до пацієнта забезпечує екстемпоральне виготовлення ліків в аптечних установах.

За даними Міжнародної фармацевтичної асоціації, у країнах ЄС обсяги приготування екстемпоральних ліків в останні роки мають тенденцію до зростання завдяки створен-

ним у цих країнах структурним підрозділам, які організовують, керують і відповідають за роботу аптечних закладів, що, на жаль, відсутні в Україні, хоча, з погляду біофармації, в екстемпоральній рецептурі є можливість найбільш повно реалізувати процес оптимальної фармакотерапії [1].

Фармакотерапевтичні переваги екстемпоральних лікарських засобів такі, як:

- можливість виключити допоміжні речовини і тим самим вирішити проблему індивідуальної непереносимості компонентів препарату;

- виготовлення складних за вмістом і технологією лікарських препаратів;

- виготовлення лікарських засобів, нестійких при зберіганні;

- виготовлення ліків, нерентабельних для масового виробництва, але життєво необхідних для певного контингенту хворих.

Незважаючи на значне розширення асортименту готових лікарських засобів, усе вищесказане є істотним аргументом на користь того, щоб галузь аптечної технології лікарських засобів в Україні відроджувалася.

Важливу роль при цьому відіграє якісна підготовка висококваліфікованих компетентних конкурентоспроможних фахівців фармацевтичної галузі.

Мета та завдання статті. Окреслити зміст та вимоги до знань та вмінь, що формуються в процесі вивчення фармацевтичної технології інтернами-провізорами під час проходження спеціалізації (інтернатури) за фахом «Загальна фармація», обґрунтувати роль цієї дисципліни в комплексній спеціальній підготовці майбутніх провізорів-фахівців фармацевтичної галузі.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України № 81 від 23.02. 2005 р. «Про затвердження переліку спеціальностей та строки навчання в інтернатурі випускників медичних та фармацевтичних закладів, медичних факультетів університетів» інтернатура є обов'язковою для всіх випускників фармацевтичних спеціальностей. Даний документ визначає, що для по-

дальшого підвищення кваліфікації випускник-провізор зобов'язаний освоїти основну (первинну) спеціалізацію, набуту в інтернатурі [2].

Основним завданням інтернатури є підвищення рівня практичної підготовки випускників вищих фармацевтичних навчальних закладів та факультетів університетів, їх професійної готовності до самостійної провізорської діяльності. Кафедра загальної фармації ОНМедУ є профільним підрозділом фармацевтичного факультету з післядипломною освітою для провізорів і здійснює комплексну підготовку фахівців із семи курсів, а саме: управління та економіки фармації, фармацевтичної технології, клінічної фармації, фармацевтичного аналізу лікарських засобів, фармакогнозії (основні курси), елементів практичної психології і спеціальної підготовки (допоміжні курси).

Для професійної освіти інтернів та підготовки їх до діяльності провізора-технолога курс фармацевтичної технології передбачає поглиблення теоретичних знань, удосконалення практичних навичок та вмінь у сфері виготовлення ліків, удосконалення технології лікарських форм, а також здійснення постадійного контролю, стандартизації та біофармацевтичної оцінки лікарських засобів. Фармацевтична технологія розкриває взаємозв'язок розробки, виробництва, стандартизації, зберігання різних лікарських форм.

Система професійного навчання має відповідати сучасним суспільним змінам, повинна значно збільшити свою здатність до інновацій і гнучкого реагування на потреби фармацевтичного ринку, тому в роботі з інтернами використовуються як традиційні методики викладання, так й інноваційні технології. До найважливіших інтегральних завдань будь-якої дисципліни післядипломної підготовки спеціалістів відносяться:

- забезпечення її реального внеску в методологічну, теоретичну і технологічну підготовку интерна до професійної діяльності;

- цілеспрямоване формування та розвиток умінь використовувати наукові знання;

- забезпечення мотивації до вивчення всіх дисциплін і оволодіння професією;
- розвиток творчого мислення, інтелекту на основі цілісного підходу до навчання [3, с. 34].

Нами було досліджено процес підготовки до професійної діяльності провізорів-інтернів – фахівців фармацевтичної галузі в процесі вивчення курсу фармацевтичної технології на основі інтегративно-модульного підходу.

У процесі дослідження розглядалися такі аспекти.

1. Теоретичне обґрунтування необхідності вирішення проблеми модернізації структури і змісту курсу фармацевтичної технології на основі інтегративно-модульного підходу як провідного, що дозволить зробити підготовку провізорів-інтернів до професійної діяльності більш ефективною.

2. Розробка теоретичної моделі процесу навчання провізорів-інтернів на основі інтеграції курсу фармацевтичної технології з іншими спеціальними дисциплінами. Реалізація такої моделі може сприяти науково обґрунтованій організації процесу навчання фармацевтичної технології і компетентному плануванню навчальних занять.

3. Розробка структури курсу на основі інтегративно-модульного підходу, відбір професійно орієнтованого змісту для кожної теми курсу.

4. Підвищення мотивації вивчення курсу фармацевтичної технології за рахунок відбору змісту курсу на основі науково обґрунтованих дидактичних принципів науковості, доступності, мінімізації, екологізації, професійної спрямованості, посилення міжпредметних зв'язків.

5. Створення навчально-методичного комплексу з курсу фармацевтичної технології, що містить програму, методичне забезпечення, інтернет-підтримку, що буде сприяти набуттю професійно значущих знань і умінь, розвитку самостійності і рефлексії.

6. Експериментальна перевірка ефективності запропонованої методики навчання фармацевтичної технології на лекціях, се-

мінарських і практичних заняттях і результатів її впровадження в навчальний процес.

Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження:

- теоретичний міждисциплінарний аналіз і синтез методологічної, хіміко-технологічної, фармацевтичної, психолого-педагогічної та методичної літератури;
- вивчення директивних, нормативних та програмно-методичних документів про фармацевтичну освіту;
- прогнозування, проектування, моделювання модулів змісту, а також процесу навчання;
- пряме і непряме педагогічне спостереження у виші,
- анкетування;
- тестування;
- моніторинг;
- педагогічний експеримент;
- вивчення педагогічного досвіду вищих навчальних закладів.

Для визначення напрямку модернізації курсу фармацевтичної технології необхідно було оцінити вихідний рівень знань і умінь інтернів. Для цього перед вивченням курсу була запропонована для виконання самостійна робота, яка охоплювала ситуаційні задачі з технологічних дисциплін, що вивчаються студентами фармацевтичних спеціальностей, а саме з аптечної технології ліків і промислової технології лікарських засобів.

Методичний аналіз контрольних робіт та спостереження за роботою студентів дозволили виявити прогалини в галузі математичних знань, хімії, технології лікарських форм і стандартизації лікарських засобів. Недостатній рівень знань і умінь є головною причиною у процесі підготовки висококваліфікованих фахівців вищої фармацевтичної освіти.

Для вирішення цієї проблеми ми запропонували напрями модернізації курсу фармацевтичної технології у вигляді його структурування на базі інтегративно-модульного підходу як провідного доповнення в структуру курсу вступного блоку, відбору модулів змісту, що інтегрують матема-

тичні, хімічні та професійні знання та вміння, розробки методики навчання фармацевтичної технології.

Для забезпечення якості навчального процесу розроблено навчально-методичний комплекс, що містить робочі програми, методичні рекомендації для викладачів до проведення лекцій, семінарів та практичних занять, методичні вказівки для інтернів з підготовки до практичних занять та семінарів, а також матеріали поточного, проміжного та підсумкового контролю знань провізорів-інтернів.

Створений навчально-методичний комплекс курсу фармацевтичної технології, що охоплює систему завдань, відібраних на основі принципів професійної спрямованості та міжпредметної інтеграції, сприяє набуттю інтернами професійних знань, умінь, навичок самостійної роботи, посиленню пізнавальної активності, підвищенню мотивації до усвідомленого освоєння дисципліни.

Для організації навчального процесу використовуються сучасні методи і засоби навчання, що сприяють розвитку конкурентоспроможного фахівця, та створюються умови для успішного формування професійних якостей. В оглядових лекціях подається сучасна концепція фармацевтичної технології, заснована на єдності фізичних, хімічних, біологічних основ та технологічних процесів одержання біологічно активних речовин (субстанцій), допоміжних речовин і власне лікарських засобів, еквівалентності лікарських засобів, що надходять до споживача, з урахуванням особливостей фармацевтичного виробництва. Лекційний курс поряд з обов'язковим програмним матеріалом містить дані про сучасний розвиток фармацевції та фармацевтичного ринку в Україні та світі, наукових досягненнях вітчизняних і зарубіжних учених. Розробляється мультимедійний супровід лекційного матеріалу за всіма темами фармацевтичної технології ліків. Використання в процесі навчання мультимедійних лекцій-презентацій дозволяє значно підвищити інфор-

мативність, ілюстративність і відповідно якість сприйняття навчального матеріалу провізорами-інтернами.

Практична робота спрямована на закріплення навичок, отриманих в процесі навчання. Інтерни засвоюють основні та специфічні аспекти виробництва лікарських препаратів (діагностичних, профілактичних, лікувальних, реабілітаційних, косметичних та гігієнічних засобів) з урахуванням форм випуску, особливостей виробництва біопрепаратів, практичних аспектів зберігання ліків, питань стандартизації різних лікарських форм згідно з вимогами Державної фармакопеї України. Практичні заняття проводяться як у традиційній формі, так і з використанням інноваційних проблемно-пошукових методів навчання.

Для формування і засвоєння знань з фармацевтичної технології викладачі кафедри загальної фармацевції використовують комплексний підхід, а саме: поєднання усно-логічного обговорення питань досліджуваної теми, письмове виконання ситуаційних завдань, що містять практичні питання з технології лікарських форм, вирішення тестових завдань, а також тренування за допомогою комп'ютерних програм з фармацевтичної технології. Використання для навчання ситуаційних завдань учить майбутнього фахівця грамотно орієнтуватися в реальній виробничій ситуації.

Для самостійної роботи на занятті, що передбачає виготовлення лікарських форм відповідно до індивідуального завдання, провізори-інтерни забезпечуються навчально-методичними посібниками і довідковими матеріалами, призначеними для проведення розрахунків у рецептах і робочих прописах. При складанні посібників було враховано, що вивчення фармацевтичної технології базується на знанні нормативних документів щодо виготовлення і контролю якості лікарських засобів (наказів і інструкцій, методичних рекомендацій, вказівок), які постійно оновлюються.

У навчальному процесі використовується індивідуальний підхід до роботи

провізорів-інтернів з урахуванням рівня їх підготовленості, здійснюється виявлення та аналіз допущених у процесі роботи помилок. Для забезпечення наочності в навчальному процесі з відпрацювання практичних навичок ведеться робота над презентаціями практичних занять, які ілюструють оснащення виробничих приміщень аптеки, виготовлення різних лікарських форм, відображають усі етапи технологічного процесу, дозволяють інтернам уявити конструкцію і принцип роботи обладнання, що використовується при виконанні навчального завдання. Залучення інтернів до фото- та відеозйомки підвищує їх зацікавленість в освоєнні предмета, а при обробці матеріалу вони бачать свої помилки, що суттєво підвищує рівень засвоєння матеріалу.

Інноваційні розробки щодо змісту освіти так чи інакше пов'язані з ідеями інтеграції. Упровадження інтегративних елементів різних рівнів і видів у навчально-виховний процес допомагає інтернам подолати одну з найбільших складностей у навчанні фармацевтичної технології – перехід до суті технологічного процесу, до пояснення наукових принципів, які лежать у його основі [4, с. 41–46].

Фармацевтична технологія як одна з профільних дисциплін має велике значення в системі підготовки провізорів-інтернів. При вивченні цієї науки широко використовуються дані загальноосвітніх і медико-біологічних дисциплін, та найбільш тісно технологія ліків пов'язана з фармацевтичними науками. Вивчаючи теоретичні основи і виробничі процеси перетворення лікарських речовин у лікарські препарати шляхом надання їм визначеної лікарської форми на підставі встановлених фізичних, хімічних, механічних та інших закономірностей, фармацевтична технологія спирається на досягнення інших наук: фармацевтичної хімії – науки про хімічну будову і фізико-хімічні властивості лікарських речовин, фармакогнозії – науки про сировину рослинного і тваринного походження для отримання лікарських засо-

бів, клінічної фармакології – науки, що досліджує фармакокінетику, фармакодинаміку, взаємодію та побічні дії ліків у хворих, ефективність та безпеку застосування лікарських засобів.

На сучасному етапі інтеграція знань у педагогічній теорії розглядається як синтез взаємодіючих наук на основі деякої базової дисципліни. Механізм міждисциплінарної інтеграції полягає в реалізації пояснювальної, конструктивної і прогностичної функцій навчальних дисциплін, у їх перетворенні в методологічний, теоретичний і технологічний засіб побудови цілісних моделей досліджуваних явищ і процесів, рішення пізнавальних і професійних проблем [5, с. 61–66].

Як показав практичний досвід синхронізації вивчення спорідненого навчального матеріалу з різних курсів загальної фармації, а також максимальне використання різнопредметних знань для вивчення комплексних об'єктів і понять фармацевтичних наук є важливою умовою ефективності процесу післядипломної освіти провізорів. Продуктивна інтеграція знань охоплює такі шляхи, як розв'язання міжпредметних задач, виконання комплексних практичних завдань, проведення навчально-дослідних спостережень, проведення інтегративних лекцій та практичних занять, застосування проблемних ситуацій з однієї дисципліни на заняттях з іншої.

Висновки. Інтегративний характер усіх етапів післядипломного навчання провізорів забезпечується реалізацією в освітньому процесі низки основоположних принципів, таких, як зв'язок освіти з життям, відповідність змісту й організації освітнього процесу вимогам, що пред'являються виробництвом до навчального закладу і майбутньому фахівцю, систематичність, безперервність, ускладнення висунутих цілей і завдань під час безперервної післядипломної освіти фахівців фармацевтичної галузі, комплексний характер педагогічного впливу, який передбачає єдність професійного та особистісного розвитку провізорів-інтернів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Тихонов А.И.** Современное состояние экстремальной рецептуры аптек в некоторых странах ЕС и в Украине // Матеріали III Всеукраїнської фармацевтичної конференції "АПТЕКА-2008 Осінь" (11–14 листопад 2008 р., м. Луганськ). URL: <https://www.apteka.ua/article/7411>
2. Наказ МОЗ України № 81 від 23.02. 2005 р. «Про затвердження Переліку спеціальностей та строки навчання в інтернатурі випускників медичних і фармацевтичних вищих навчальних закладів, медичних факультетів університетів». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0291-05>
3. **Шарипов Ф.В.** Педагогика и психология высшей школы: учеб. пособие. М.: Логос, 2012. 448 с. (Новая университетская библиотека).
4. **Ившина Г.В.** Инвариантный подход к проектированию и применению информационных технологий в образовании // Педагогическое образование и наука. 2002. № 1. С. 41–46.
5. **Коломієць А.М., Коломієць Д.І.** Міжпредметні зв'язки у контексті проблеми інтеграції // Педагогіка і психологія професійної освіти. Львів, 1999. № 2. С. 61–66.

REFERENCES

1. **Tihonov A. I.** The current state of the extemporal prescriptions of pharmacies in some EU countries and in Ukraine // Materials of the Third All-Ukrainian Pharmaceutical Conference "PHARMACY-2008 Autumn" (November 11–14, 2008, Lugansk). URL: <https://www.apteka.ua/article/7411> (In Ukrainian)
2. Order of the Ministry of Health of Ukraine № 81 dated 23.02. 2005 «About the approval of the List of specialties and terms of training in the internship of graduates of medical and pharmaceutical universities, medical faculties of universities». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0291-05> (In Ukrainian)
3. **Sharipov F.V.** Pedagogy and psychology of higher education: Textbook. allowance. Moscow: Logos, 2012. 448 p. (New University Library). (In Russian)
4. **Ivshyna G.V.** An invariant approach to the design and application of Information technologies in education // Pedagogical education and science. 2002. No. 1. P. 41–46. (In Russian)
5. **Kolomiyets A.M., Kolomiets D.I.** Intersubject communication in the context of the integration problem // Pedagogics and psychology of vocational education. Lviv, 1999. No. 2. P. 61–66. (In Ukrainian)

УДК 378.1

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

© Любарець В., 2018

Ключові слова: менеджер соціокультурної діяльності, індустрія гостинності, спеціальність, додаткова спеціалізація, заклади вищої освіти (ЗВО).

У статті розкрито важливість професійної підготовки і діяльності менеджерів СКД в індустрії гостинності. Показано динаміку вступної кампанії 2018 року в закладах вищої освіти України. Проаналізовано набір абітурієнтів за спеціальністю 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» імені М.П. Драгоманова відповідно до даних інформаційної системи «Конкурс». Подано особливості підготовки майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності до професійної діяльності в індустрії гостинності у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова. Означено зміст додаткової спеціалізації «Менеджмент індустрії гостинності», який забезпечить формування їх професійних компетентностей для професійної

діяльності в індустрії гостинності. У контексті досліджуваної проблематики в подальшому передбачаємо сформулювати систему принципів підготовки майбутніх менеджерів СКД для індустрії гостинності в закладах вищої освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Визначення пріоритетних напрямків розвитку соціально-культурної діяльності – одна з актуальних сучасних проблем вищої менеджерської освіти. Формування і реалізація соціокультурних технологій визначається соціальним замовленням, який проектує цілі і завдання соціально-культурної діяльності.

В умовах складної соціально-економічної ситуації і вимог ринкового середовища в Україні попит вимагає компетентних менеджерів соціально-культурної сфери. На думку Н. Кочубей, «це мають бути артистичні люди, яким притаманна особлива емпатія, обдаровані в багатьох напрямках мистецтва – малюванні, музиці, танцях, які люблять дітей та усі свої таланти спрямовують на розуміння особистості й забезпечення умов для її

становлення та розвитку» [4, с. 187]. Вона наголошує, що для успішного професіоналізму в роботі майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності необхідне особливе освітнє емпатичне налаштування на розуміння складності освітніх процесів, сприйняття змін і цінності всіх учасників пізнавально-освітніх комунікацій, а також вироблення відповідного стилю мислення.

В. Локшин теж вважає, що майбутні менеджери СКД повинні вміти використовувати нові можливості, впроваджувати в життя нововведення і пристосовуватися до змін, які відбуваються на світовому ринку [5, с. 45].

Менеджер СКД, наголошує І. Сидор, покликаний наповнити дозвілля соціальним змістом, сприяти реалізації всіх функцій дозвілля, брати участь у створенні соціокультурного середовища, володіти технологією діагностики соціокультурних змін, простежувати їх динаміку й аналізувати дані, роблячи відповідні висновки [8, с. 180].

Для України проблема вдосконалення системи підготовки менеджерів СКД має особливе значення для індустрії гостинності у зв'язку з тим, що вона включає в себе різні сфери діяльності людей: готельний і ресторанный бізнес, туризм, екскурсійну та анімаційну діяльність, дозвілля, розваги, організацію виставок і проведення різних наукових конференцій.

У міру здійснення соціально-економічних реформ, демократизації суспільних відносин зростає роль професійної освіти, під час якої відбувається розвиток особистості – головного суб'єкта, який бере участь в удосконаленні всього суспільного життя.

Попит на професійно підготовлені кадри перевищує пропозицію тому, що розвиток внутрішнього та в'їзного туризму вимагає наявності менеджерів високої кваліфікації. Проте проблема полягає не в тому, що підготовка фахівців для індустрії гостинності переважно спрямована на технологів і готельєрів.

Неохопленим залишається дозвіллева та анімаційна ніша індустрії гостинності, яку неодмінно повинні заповнити ме-

неджери СКД. Освітнє середовище менеджерів СКД для індустрії гостинності перебуває на стадії становлення й передбачає розв'язання дуже складних завдань, враховуючи багатогалузевість гостинної індустрії та її багатодисциплінарну структуру. Освітній процес має бути гнучким, мобільним, щоб у короткі терміни реагувати на будь-які зміни в індустрії розваг і гостинності, стати однією з найприбутковіших сфер національної економіки.

Отже, актуальність проблеми адаптації змісту освіти шляхом уведення додаткової спеціалізації «Менеджмент індустрії гостинності» за напрямом підготовки 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» викликана сучасними потребами на ринку індустрії гостинності висококваліфікованих менеджерів СКД.

Мета даної статті – проаналізувати особливості підготовки майбутніх менеджерів СКД до професійної діяльності в індустрії гостинності в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (НПУ імені М.П. Драгоманова) вже десять років реалізовує підготовку менеджерів соціально-культурної діяльності. Відкриття даної спеціальності було покликане нагальною потребою у висококваліфікованих менеджерах в урядових і неурядових організаціях, установах, асоціаціях, фондах культури, освіти та для соціальної роботи.

За статистичними даними «Вступної кампанії 2018» (Джерело: Міністерство освіти і науки України: Широкий конкурс) [1], попит абітурієнтів на спеціальність 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» галузі знань 02 «Культура і мистецтво» виріс: із 464 678 поданих заяв у вищі навчальні заклади (ВНЗ) України 2629 заяв подали на досліджувану нами спеціальність. Аналіз «Вступної кампанії 2018» визначив рейтинг спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності», яка посіла 22 місце серед 71 110 спеціальностей ВНЗ України (табл. 1).

**Рейтинг «Вступна кампанія 2018»
(Міністерство освіти і науки України: Широкий конкурс) [1]**

№ п/п	Галузь знань / Спеціальність / спеціалізація Форма навчання - денна	Подано заяв						
		Засновник						Разом
		МОЗ			МІНКУЛЬТ			
1	081 Право	33 272	271	218	446	4	2	34 213
2	035 Філологія 035.041 германські мови та літератури (переклад включно), англійська	23 873	181	163				24 217
3	073 Менеджмент	19 839	205	150	38	0	0	20 232
4	051 Економіка	14 867	160	112				15 139
5	061 Журналістика	9869	90	72	1450	13	10	11 504
6	072 Фінанси, банківська справа та страхування	10 445	129	96				10 670
7	053 Психологія	8331	160	102				8593
8	032 Історія та археологія	8268	86	80				8434
9	075 Маркетинг	8247	73	61				8381
10	014 Середня освіта 014.01 Українська мова і література	7171	98	87				7356
11	076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність	7055	86	63				7204
12	071 Облік і оподаткування	6968	71	42				7081
13	014 Середня освіта 014.03 Історія	6213	91	64				6368
14	241 Готельно-ресторанна справа	4664	46	37	685	10	10	5452
15	034 Культурологія	2615	28	26	1178	16	15	3878
16	013 Початкова освіта	3718	38	33				3789
17	014 Середня освіта 014.11 Фізична культура	3371	84	55				3510
18	035 Філологія 035.01 українська мова та література	3457	25	23				3505
19	052 Політологія	3226	33	25				3284
20	035 Філологія 035.10 прикладна лінгвістика	3227	22	21				3270
21	035 Філологія 035.043 германські мови та літератури (переклад включно), - німецька	3142	23	21				3186
22	028 Менеджмент соціокультурної діяльності	968	7	7	1630	10	7	2629
23	014 Середня освіта 014.05 Біологія та здоров'я людини	2179	47	27				2253
24	054 Соціологія	1897	28	22				1947
25	035 Філологія 035.055 романські мови та літератури (переклад включно), французька	1731	13	12				1756

Такий інтерес до спеціальності вплинув на дані вступної кампанії НПУ імені М. П. Драгоманова. Динаміку набору в НПУ імені М.П. Драгоманова, відповідно до даних інформаційної системи «Конкурс» (сайт-моніторинг вступних кампаній до вищих навчальних закладів України) [2], подано в табл. 2.

Таблиця 2

**Моніторинг Вступної кампанії
2016–2018 н.р.
НПУ імені М. П. Драгоманова,
галузь знань «Культура і мистецтво»,
спеціальність 028 «Менеджмент
соціокультурної діяльності» [2]**

Рік вступу	Подали заяви	Зараховані на навчання	Обрали додаткову спеціалізацію «Менеджмент індустрії гостинності»
2016	500	27	14
2017	391	60	22
2018	291	34	15

Специфіка освітнього середовища кафедр менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності в НПУ імені М.П. Драгоманова, на наш погляд, полягає в тому, що процес моделювання компетентного менеджера СКД складається з двох системних напрямів: фундаментального і прикладного. Дані напрями синергетично взаємопов'язані, що знаходить відображення в їх міждисциплінарній та міжгалузевій значущості [7]. Цільова орієнтація такої системності полягає у виявленні більш загальної картини порівняно з будь-якими іншими теоріями знань про соціокультурну діяльність.

Освітній процес професійної підготовки майбутніх менеджерів СКД в НПУ імені Драгоманова дозволяє студентам мати необхідний фундамент (систему компетентностей), на якому височить піраміда спеціальних знань про специфіку соціально-культурної сфери. Поряд з теоретичною підготовкою сучасного менеджера соціокультурної діяльності для індустрії гостинності та морально-психологічними, діловими, професійними якостями особливого значення у формуванні мислення гостинності набувають педагогічні якості менеджера.

Сучасне покоління менеджерів, які працюють у соціально-культурній сфері, відрізняється не тільки розвиненими особистісними якостями та організаційними здібностями, а й високою педагогічною майстерністю. Покоління сучасних управлінців у сфері культури та індустрії гостинності має оволодіти азами педагогіки [6, с. 93].

Тому зміст професійної підготовки майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності для індустрії гостинності в НПУ імені Драгоманова містить блок з поглибленим вивченням педагогічних дисциплін, у тому числі й інтегрованих, у тісному взаємозв'язку з проблематикою дисциплін психолого-педагогічного циклу та педагогічної практики.

В НПУ імені М.П. Драгоманова реалізована концепція двобічної системи підготовки, яка полягає в отриманні додаткової спеціалізації, а саме «Менеджмент індустрії гостинності», яка дає можливість установалення більш ефективних зв'язків між різними галузями наукового знання, синтезу і координації знань, підвищення ефективності взаємодії громадських, соціальних і ряду гуманітарних наук.

Каталізатором створення додаткової спеціалізації «Менеджмент індустрії гостинності» в межах спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» галузі знань 02 «Культура і мистецтво» став аналіз вступної кампанії 2017 та 2018 років, інтерес серед абітурієнтів до додаткової спеціалізації «Менеджмент індустрії гостинності» (табл. 2), а також опитування серед студентів 3–4 курсу та магістрів, які в подальшому вбачають свою професійну діяльність саме в закладах індустрії гостинності. Аргументом такого вибору є престижність та більший спектр професійної діяльності майбутніх менеджерів СКД.

Актуальність цієї додаткової спеціалізації зумовлена низкою потреб, зокрема:

попитом формування так званого «свісного суспільства» та «суспільства споживання», що пов'язані з радикальним переформуванням як економічної, так і духовної сфери буття людини з пріоритетів виробництва і виробника на задоволення потреб та розвиток нематеріальної сфери послуг, становлення якої формує нову культуру поведінки;

потребою вітчизняних підприємств індустрії гостинності у висококваліфікованих кадрах соціокультурної діяльності;

попитом, престижністю та зацікавленістю даною спеціалізацією з боку споживача освітнього процесу (абітурієнта, студента).

Низка потреб зумовила необхідність у межах спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» створити додаткову спеціалізацію «Менеджмент індустрії гостинності» за рівнем підготовки бакалавр та магістр, що збільшить можливість розширити поле професійної діяльності (табл. 3.) та конкурентоспроможності майбутнього менеджера соціокультурної діяльності.

Індустрія гостинності вивчає процес керівництва підприємствами сфери обслуговування: туристичних агентцій і туроператорів, засобів розміщення та ресторанних комплексів, трансферу, закладів дозвілля, підприємств курортного спрямування.

Таблиця 3

КП ДК 003:2015 Класифікатор професій (<http://www.buhoblik.org.ua/rizni/classificator/rozd1.html>) [3]

КОД ДК	Професійна назва роботи КП
1229.6	Керівники підрозділів у сфері культури, відпочинку та спорту
1315	Керуючий готелем (пансіонатом, кемпінгом і т. ін.)
1455.1	Менеджер (управитель) у готельному господарстві
1315	Керівники малих підприємств-готелів та закладів ресторанного господарства без апарату управління
1448	Менеджери (управителі) туристичних агентств та бюро подорожей
1448.1	Менеджери (управителі) з організації діяльності туристичних агентств та бюро подорожей
145	Менеджери (управителі) в торгівлі, готелях та закладах ресторанного господарства
1455.1	Менеджери (управителі) в готельному господарстві
1456	Менеджери (управителі) в закладах ресторанного господарства
1456.1	Менеджери (управителі) в ресторанах
1456.2	Менеджери (управителі) в кафе, барах, їдальнях
1492	Менеджери (управителі) у сфері культури, відпочинку та спорту

Бізнес індустрії гостинності набуває комплексності. Поряд з такими компонен-

тами, як розміщення та харчування, зростаючий попит індустрії диктує необхідність розвитку конгрес-послуг, розвивається новий напрямок – івент-бізнес.

Івент-бізнес – це спеціально організовані ділові заходи, зустрічі, семінари, конференції, форуми, з'їзди, презентації, конгреси, виставки; розробка платформ для перебування делегацій, що сприяють зміцненню корпоративних взаємовідносин. За оцінками експертів івент-бізнесу, попит на готелі як на місця для проведення святкових заходів досить високий.

Основний детермінант майбутнього менеджера СКД у професійній діяльності – гостинність, є визначальним типом мислення майбутніх фахівців соціокультурної діяльності і рушієм у професійній діяльності, сприяє конкурентоспроможності випускника на ринку праці. Відносини між виробником і споживачем, рівень кваліфікації кадрів, їхніх творчих можливостей, уміння освоювати нові технології й організаційні форми, створювати середовище гостинності є головними передумовами розвитку індустрії гостинності в Україні. Перспективами такого розвитку є прогнозована здатність стабільного розвитку, забезпечення робочими місцями майбутніх менеджерів СКД та позитивний вплив на економіку держави.

Так, результатом саме глибокого осмислення процесів системної орієнтації соціально-культурної підготовки, що враховує перспективи розвитку всіх інших компонентів наукового знання, при яких встановлюється відповідний перелік, обсяг і спрямованість змісту навчального плану, виступає отримання необхідної якості й ефективної реалізації освітнього процесу. Своєю чергою ефективність такого освітнього процесу може бути забезпечена лише за умови прийняття професорсько-викладацьким складом, який здійснює підготовку за даним напрямом, базових культурних цінностей індустрії гостинності, які становлять найбільш стійкий елемент освітнього середовища.

Формуючи в майбутнього менеджера СКД мислення в індустрії гостинності, викладачі створюють ситуаційні умови для того, щоб він міг вибудувати траєкторію професійних змін. Безумовно, такий підхід потребує міждисциплінарної та змістовної інформації, запропонованої в межах

вивчення дисциплін навчального плану. Освітня діяльність забезпечує безперервний цілісний розвиток особистості студента. Найважливішою методологічною основою освітнього процесу в ЗВО є формування здібностей усіх суб'єктів цього процесу: викладачів, роботодавців і студентів.

Висновки. Професійна підготовка майбутнього менеджера соціально-культурної діяльності в НПУ імені М. П. Драгоманова впроваджує програму додаткової спеціальності «Менеджмент індустрії гостинності» на основі:

- основного детермінанта гостинності, яка визначає систему заходів і порядок їх здійснення з метою задоволення потреб споживача;
- дослідження, збереження та використання культурної спадщини в процесі піднесення духовних потреб в їх цілісності та історичному розвитку;
- концепції художньо-естетичної спрямованості на виявлення соціально-культурної специфіки в індустрії гостинності;

ЛІТЕРАТУРА

1. Вступна кампанія 2018: Міністерство освіти і науки України (посилання: Широкий конкурс). URL: <https://abit-poisk.org.ua/rate2018/global/>
2. Інформаційна система Конкурс: Вступна кампанія 2018 року. URL: <http://www.vstup.info/>
3. Класифікатор професій: КП ДК 003:2015. URL: <http://www.buhoblik.org.ua/rizni/classificator/rozdz1.html>
4. **Кочубей Н. В.** Підготовка менеджерів соціокультурної діяльності для роботи з дітьми: посткласичний контекст // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 5. С. 184–187.
5. **Локшин В.** Формування професійної компетентності майбутніх менеджерів соціокультурної сфери у ВНЗ // Рідна школа. 2010. № 11. С. 45–49.
6. **Любарець В. В.** Педагогічна сутність дозвілля // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: матеріали звітно-наук. конф. викладачів, аспірантів, докторантів і студентів Факультету соціально-психологічних наук та управління / гол. ред. В. Б. Євтух. Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2017. Вип. 3. С. 91–93.
7. **Сидор І.** Теоретико-методичні засади професійної підготовки менеджерів дозвілля (Велика Британія) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 21. С. 180–183.

• урахування індивідуальності розвитку особистості майбутнього менеджера соціокультурної діяльності в контексті концепції цілісної системи освіти;

• володіння інтеграційними знаннями, здатними управляти індустрією гостинності та сервісною діяльністю на рівні вимог сучасної інформаційної та техногенної цивілізації, забезпечуючи конкурентоспроможність підприємства;

• реалізації креативного мислення в межах науково-методичних, організаційно-практичних, художніх і комунікативних основ вивчення, збереження і розвитку соціально-культурної сфери в індустрії гостинності.

Дані досліджень впливають на модернізацію освітнього процесу майбутніх менеджерів СКД з урахуванням особливостей професійної діяльності в індустрії гостинності. У контексті цієї проблематики дослідження передбачаємо сформулювати систему принципів підготовки майбутніх менеджерів СКД для індустрії гостинності у ЗВО.

REFERENCES

1. Opening Campaign 2018: Ministry of Education and Science of Ukraine (link: Wide competition). URL: <https://abit-poisk.org.ua/rate2018/global/> (in Ukrainian).
2. Information system Competition: 2018 Campaign. URL: <http://www.vstup.info/> (in Ukrainian).
3. Classifier of professions: KP DK 003: 2015. URL: <http://www.buhoblik.org.ua/rizni/classificator/rozdz1.html> (in Ukrainian).
4. **Kochubey N. V.** Preparation of Managers of Socio-Cultural Activity for Working with Children: Post-Classical Context // Scientific Notes [Nijinsky University, Nikolai Gogol] Series: Psychological and pedagogical sciences. 2012. No. 5. P. 184–187. (in Ukrainian).
5. **Lokshin V.** Formation of professional competence of future managers of socio-cultural sphere in higher educational institutions // Native school. 2010. No. 11. P. 45–49. (in Ukrainian).
6. **Liubarets V. V.** Pedagogical essence of leisure // Unity of studying and scientific research - the main principle of the university: the materials of the report-sciences. conf. teachers, postgraduates, doctoral students and students of the Faculty of Social and Psychological Sciences and Management / Ch. Ed. V. B. Yevtukh. Kyiv: LLC "NVP" Interservis", 2017. Vip. 3. P. 91–93. (in Ukrainian).
7. **Sidor I.** Theoretical and methodical principles of professional training of leisure managers (Great Britain) // Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: Pedagogy. Social work. 2011. Vp. 21. P. 180–183. (in Ukrainian).

8. **Nozdrenko Helena A.** Peculiarities of Training of the Socio-Cultural Activity (SCA) Manager in the Integrity of Technological Approach and Formation of High Spiritual and Intellectual Potential // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. Krasnoyarsk, 2011. № 4 (1). P. 128–142.

**Лідія
ТАРАПАТА-БІЛЬЧЕНКО**

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри музично-інструментального
виконавства Сумського державного
педагогічного університету
імені А.С. Макаренка
ORCID 0000-0001-5449-1480

УДК 78:377/378(477)

**ВИЩА МУЗИЧНА
ОСВІТА УКРАЇНИ:
ВИКЛИКИ
ТА СТИМУЛИ
КИТАЙСЬКОЇ
ОСВІТНЬОЇ
МІГРАЦІЇ**

© Тарапата-Більченко Л., 2018

Ключові слова: музична освіта, освітня міграція, психолого-педагогічні особливості навчання студентів-іноземців.

У статті викладено практику навчання студентів з КНР у навчальних закладах вищої музичної освіти України; окреслено виклики китайської освітньої міграції для системи української мистецької освіти. Розбіжності східних і західних естетичних стандартів, комунікативних стратегій та дидактичних систем визначаються як детермінанти психолого-педагогічного та методичного пошуку вітчизняної музичної педагогіки. Концепт «виклику» інтерпретується як стимул для активізації творчого потенціалу системи з метою гідної відповіді викликам світової освітньої міграції.

Постановка проблеми. Сучасний освітній простір вищої музичної освіти в Україні формується під впливом збільшення чисельності китайських освітніх мігрантів. Педагогічне товариство вітчизняних музичних навчальних закладів зворушене «китайськими» рисами своїх хорових і оркестрових колективів; розчулене сумлінністю та працелюбністю студентів з Китайської Народної Республіки, активізоване необхідністю вирішення нових творчих та методичних завдань щодо навчання студентів-іноземців. Дослідницький розум митців-науковців, схильний до художньо-образної форми пізнання світу, вже перетворив образ «хвилі» освітніх мігрантів на концепт «моря» допитливої міжнародної студентської спільноти, яка допоможе кожному викладачу реалізувати свій педагогічний потенціал, збереже і примножить кращі вітчизняні та світові мистецькі традиції.

Наскільки обґрунтованим є наш педагогічний оптимізм? Чи не містить у собі «хвиля» китайської освітньої міграції потенціалу «цунамі»? Які тенденції розвитку світо-

вого освітнього простору вона об'єктивує та які виклики вітчизняній мистецькій освіті несе? Очевидно, що практика навчання студентів з КНР у музичних навчальних закладах України потребує теоретичного узагальнення: конкретизації управлінських, психолого-педагогічних та дидактичних особливостей організації навчального процесу; а загалом – філософського осмислення викликів та стимулів розвитку вітчизняної музичної освіти в умовах інтернаціоналізації освітнього простору.

Аналіз актуальних досліджень. Освітня міграція – це «масове соціокультурне явище, пов'язане з переміщенням людей за межі регіону чи країни постійного проживання з метою підвищення освітнього рівня та здобуття нових знань» [2, с. 256]. Основними інституційними формами освітньої міграції є академічна мобільність та транскордонна освіта.

Освітня міграція переважно виступає об'єктом мультидисциплінарних досліджень у соціально-економічному, психолого-педагогічному та історико-політичному контекстах. У зазначених дослідженнях її визначають як провідну тенденцію розвитку світового освітнього простору в умовах глобалізації та інтернаціоналізації освіти. Науковці конкретизують ознаки освітньої міграції та її місце в структурі міграційних потоків (Л. Жураковська, Я. Ромашова, В. Філатов); характеризують вплив міжнародної студентської міграції на соціально-економічний розвиток країн (К. Брензович, Є. Немеш).

Грунтовний аналіз освітньої міграції в Україні та країнах Європи здійснює О. Гринькевич. Дослідниця визначає основні складові інституційного середовища як технологічної основи управління процесами освітньої міграції в європейських країнах, конкретизує напрями державного регулювання освітньої міграції в Україні в інтересах збереження і розвитку інтелектуального капіталу та забезпечення конкурентних позицій нашої держави на міжнародному ринку освітніх послуг [2].

За даними МОН, в Україні сьогодні навчається 66 310 іноземних студентів із 147 країн світу. Студентів з Китайської Народ-

ної Республіки лише 2082 особи [8]. Статус КНР як світового резервуара освітніх мігрантів та поступове збільшення в Україні чисельності китайської студентської молоді актуалізують необхідність дослідження різних аспектів українсько-китайського освітнього співробітництва. Співпраця України з КНР у сфері освіти є одним із пріоритетних напрямів двосторонніх відносин. Основним механізмом її реалізації на міждержавному рівні є Підкомісія з питань співробітництва в галузі освіти між Україною та КНР, створена у 2011 році. Основні напрями співробітництва України та Китаю у сфері вищої освіти конкретизує Ши Яцзюнь, експонуючи нормативно-правове підґрунтя та зміст взаємозобов'язань сторін на міждержавному і міжурядовому рівнях [12].

На сьогодні вже означено деякі соціокультурні та соціопедагогічні умови адаптації студентів із КНР до навчання в університетах України (Сін Чжефу, Ху Жунсі) [6; 9]; конкретизовано особливості соціальної адаптації китайських студентів, розроблено систему методів психологічного супроводу (Дін Сін, Т. Стоянова, Цзінь Лулу) [4].

Пріоритетність «Музичного мистецтва», що випереджає за популярністю серед китайських студентів такі спеціальності, як «Кораблебудування», «Комп'ютерні та інформаційні технології» і «Філологія» (дані МОН України [8]), долучає до освітньо-міграційної проблематики музично-педагогічну науку. У спеціалізованих учених радах України вже захищено дисертації щодо формування художньо-виконавської майстерності майбутніх піаністів з КНР у процесі фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах України (Чжан Сянюн) [10]; визначено методичні засади вокального навчання студентів з КНР у системі музично-педагогічної освіти України (Цзінь Нань) [13]; розроблено методіку формування вокального слуху майбутнього вчителя музики України та Китаю (Гу Цзін) [3]. У наукових виданнях аналізуються особливості вокально-педагогічної освіти Китаю та її значення для самоорганізації навчального простору китайських

студентів в українських вищих навчальних закладах мистецького напрямку (Яо Ямін) [14]; гуманістичні основи підготовки майбутніх співаків з КНР у системі української музичної освіти (Чжау Лі) [11].

Доступним для використання є доробок білоруської та російської музичної-педагогіки, яка вже кілька десятиліть узагальнює досвід навчання китайських студентів (О. Ковальов, Чжу Цзянь Цзе, Є. Кошелева, І. Пак, Е. Чернобильскі). Проте кількість наукових розвідок та їх теми в українському музично-педагогічному науковому полі свідчать про початковий етап розробки означеної проблематики.

Мета статті – осмислення практики навчання студентів з КНР у навчальних закладах вищої музичної освіти України; конкретизація викликів та стимулів китайської освітньої міграції для системи української музичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Вища освіта традиційно позиціонується як «суспільне благо» і «соціальна відповідальність». Сьогодні вища освіта стає товаром, предметом торгівлі, міжнародною послугою, яка купується і продається. Міжнародний ринок освітніх послуг стрімко розвивається, чисельність абітурієнтів, які вступили у виші за межами своєї країни, суттєво зростає. Невичерпним джерелом інвестицій є потік студентів з КНР, адже, за офіційними даними, витрати громадян КНР на освіту за кордоном щорічно складають більш ніж 39,7 млрд дол. (250 млрд юаней).

Величезна держава, з населенням у 1 394 102 196 чоловік (на кінець 2017 року), поставила за мету стати лідером світового культурно-економічного розвитку, обравши для цього стратегію активного навчання молоді за кордоном. Ще у 1978 році, усвідомивши помилки «культурної революції» та проголошуючи політику відкритості і реформ, Ден Сяопін прийняв рішення щодо доцільності закордонного навчання студентів і вчених. Ця стратегія дозволила істотно поповнити кадрові ресурси держави в галузі науки, освіти, економіки, культури; активізувати живу енергію творчості і знання, необхідну для створення країни нового типу. Нещодавно офіційний

Пекин змінив лозунг «Повертайся і служи Батьківщині» на «Служи Батьківщині», що стало публічним дозволом на облаштування китайських громадян за межами вітчизни. Так китайський уряд проводить політику «м'якої сили», створює лояльну закордонну діаспору як ефективний інструмент зовнішньоекономічного наступу Китаю.

За даними «Збірника офіційних документів про зайнятість студентів, учнів закордоном у 2016 р.», опублікованих у січні 2017 р. Міністерством освіти КНР, загальна чисельність громадян, які отримали диплом про вищу освіту, пройшли стажування чи захистили дисертації за кордоном за період з 1978 по 2013 роки склала 3 млн 60 тис. осіб. Розміри освітньої міграції збільшилися у 209 разів. У 2016 році на навчання закордон вирушили 545 тис. студентів. Їх кількість збільшилася на 36,2% порівняно з 2012 роком [1]. Зараз Китай став світовим лідером по кількості освітніх мігрантів, пріоритетними напрямками для яких є США, Англія, Австралія, Японія. Багато студентів-китайців навчається у Російській Федерації. Зростає зацікавленість до освітніх потужностей України, яка пропонує досить високу якість освітніх послуг, їх невисоку вартість, помірну вимогливість при вступі та відсутність іспиту на знання мови.

До числа українських вишів, у яких навчається найбільша кількість китайських студентів, входять: Національний університет кораблебудування імені адмірала С. О. Макарова (Миколаїв) – 226 студентів; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (Київ) – 220 студентів; Одеська національна музична академія імені А.В. Нежданової (Одеса) – 161 студент; Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (Одеса) – 154 студенти; Національний університет імені Т. Г. Шевченка (Київ) – 131 студент [8]. Посилюється співпраця з Китаєм як на столичному (Національна музична академія імені П. І. Чайковського, Київський університет імені Бориса Грінченка), так і на регіональному рівнях (Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка). Нові перспективи для співробітництва

тва відкрив Міжнародний освітній форум «Шовковий шлях 2018: Україна – Китай», у якому взяли участь представники майже 60 вищих навчальних закладів України і Китаю.

Згідно з «Планом першочергових заходів щодо розвитку українсько-китайського співробітництва в галузі освіти на 2017–2019 рр.», затвердженого 23 червня 2017 р. у Києві на засіданні Підкомісії, на якому головували міністри освіти України Л. Гриневич та КНР Чень Баошен, основні завдання полягають у подальшому вдосконаленні договірно-правової бази освітнього співробітництва, сприянні вивченню китайської мови в Україні і української в Китаї та розширенні прямого співробітництва університетів [7].

Результатом спільних домовленостей стала активізація співробітництва у галузі мистецької освіти. Пріоритетність спеціальності «Музичне мистецтво» у студентів з КНР є наслідком традиційно шанобливого ставлення до музики та цілеспрямованої держаної політики щодо музичної освіти населення. Конфуцій пов'язував заняття музикою з успішним існуванням держави, а також включав уміння грати, поряд з уміннями писати пензлем ієрогліфи, малювати та грати в шахи, до основних ознак освіченості. У Стародавньому Китаї існувало переконання, що слід знати музику, щоб розуміти політику, тільки у цьому випадку буде достатньо знань для правильного керівництва. У чисельних давньокитайських текстах стверджується, що всесвіт, держава і людина функціонують за музичними законами: законами космічного резонансу. Сучасний Китай вкладає величезні кошти в розвиток музичної освіти, вважаючи музику ефективним засобом для формування позитивного іміджу країни та досягнення першості у світовому культурному рейтингу.

Викликає задрість усталеність культурних традицій і швидкість розгортання у просторі китайської культури позитивних тенденцій розвитку. Наприклад, завдяки підтримці держави, масовому ентузіазму батьків та дітей у останні десятиліття в КНР відбувається справжній «фортепіанний бум». З'явившись у культурному

просторі Китаю лише у 60-х роках ХХ століття, фортепіано потрапило у тренд і стало не тільки символом взаємозв'язку з європейською культурою, але й засобом для її перевернення. Всесвітньовідомий китайський піаніст Лан Лан (*англ.* Lang Lang) в інтерв'ю каналу «Культура» назвав цифру в 50 млн дітей, які сьогодні вже навчаються грі на фортепіано (<https://www.youtube.com/watch?v=KXAv-lqXU60>). За таких умов з великим відсотком вірогідності можна стверджувати, що в близькому майбутньому обличчя музичного світу матиме переважно китайські риси.

Зразком цілеспрямованої й активної підтримки державою музичної освіти є нещодавно збудований вищий музичний навчальний заклад у східнокитайській провінції Чжєндзян (2012–2016). Консерваторія створена на базі інституту музики Ханчжоуського педагогічного університету, має загальну площу будівель у 350 тис. кв. м; 7 студій звукозапису; 9 концертних залів; 906 аудиторій, із яких 500 – для індивідуальних занять; 102 лекційні зали; близько 1000 фортепіано, в тому числі 56 фірми «Steinway & Sons»; гуртожитки на 5 тисяч місць, підземні паркінги на 2000 авто; готель; бібліотеку, палац спорту; музей музичних інструментів; безкоштовні електрокари, які обслуговують студентів і педагогів на території музичного містечка, а також пам'ятники композиторам-класикам і просто скульптурні групи музикантів, що прикрашають чудовий ландшафт поблизу озера Сиху (див. враження делегації НМАУ імені П.І. Чайковського про візит до Чжєндзянської консерваторії) [5]. Попри вражаючий перелік та масштаби освітніх потужностей КНР, їх кількості для забезпечення освітніх потреб населення не вистачає, тому чисельність молоді, яка прагне здобути музичну освіту за межами Китаю, зростає.

Сам по собі опис матеріально-технічної бази одного з вищих музичних навчальних закладів КНР – це виклик державному фінансуванню вищої музичної освіти України, яка змушена шукати заробіток та переходити на самооплатність. Компенсацією недофінансування може слугува-

ти лише наш унікальний педагогічний потенціал, за яким полюб не одна країна світу (у тому числі й Китай). Українська музично-педагогічна спільнота своїми талантами, майстерністю та альтруїзмом поки що долає недосконалість матеріального забезпечення, однак освітня міграція – це процес, який має кумулятивний ефект. Зростання міграційного потоку викликає його подальшу інтенсифікацію, тобто потребує формування відповідних структур і мереж для організації. Розміри китайської освітньої міграції вже викликали чимало фобій та алармістських настроїв у світі і хоча до критичних позначок освітній системі України ще далеко, вже сьогодні вбачається низка матеріально-технічних, нормативно-правових та організаційних завдань, які потребують вирішення.

Ситуація ускладнюється ще й тим, що вища освіта України (у тому числі й музична) перебуває зараз у процесі реформування. Відбувається «перезавантаження» системи в контексті європейської інтеграції. Усталені організаційні структури вітчизняної системи освіти втратили звичну рівновагу, оскільки зрушені у напрямку європейського освітнього простору, тож намагаються подолати різноманітні зовнішні виклики, адаптуватись до європейських стандартів та зберегти хоч якісь власні надбання.

Партитура викликів має поліфонічну фактуру, включаючи суперечності та неузгодженості методологій навчання; зміну пріоритету знань, умінь і навичок на міжособові і професійні компетенції; інтенсивність оновлення і трансформації навчальної інформації, яка втрачає актуальність навіть у межах одного навчального циклу. До цього слід додати «меркантилізацію» та «перформативність» знань (Ж.-Ф. Лютар), тобто утилітарний підхід до знань та їх оцінку виключно з погляду економічної доцільності; комерціалізацію освіти; зростання конкуренції на ринку освітніх послуг; боротьбу академічної доброчесності з прагматичною самоокупністю.

За таких умов китайський голос в українському хорі, що налаштовується звучати під європейський камертон, потребує особливої уваги. Розбіжності ментальних і сві-

тоглядних структур, стратегій життєдіяльності, ціннісних орієнтацій і механізмів пізнання загрожують негативно вплинути на якість вітчизняних освітніх послуг та детермінують необхідність адаптації традиційних і розробки нових методик викладання.

Практика навчання китайських студентів у музичних закладах вищої освіти України свідчить, що існує суперечність між попереднім досвідом навчальної діяльності студентів і вітчизняними методиками викладання. Історично сформований пієтет вчителя у культурі Китаю обумовив розвиток імперативно-декларативного, авторитарного стилю китайської освіти, що вступає у протиріччя з демократичним, особистісно-орієнтованим, діалогічним, спонукальним до творчості стилем української музичної педагогіки. Форми і методи навчання в українській вищій школі стають новими для китайських студентів. Заняття, спрямовані на діалог та пошук варіантів виконавської інтерпретації музичного твору, спричиняють у системі «Учитель – Учень» ситуацію нерозуміння, оскільки провідним методом викладання в Китаї є метод прямого наслідування (майже копіювання) з обмеженим словесним поясненням. Подібний алгоритм притаманний східним бойовим мистецтвам, які шліфують до досконалості «комплекс доріжок» (*кит.* «тао-лу»), де учень, щоб набути майстерності, має повторювати модель, перевірену часом і майстром.

На перший погляд, орієнтація на виконавський показ музичного матеріалу разом з відсутністю потреби у вербальному обґрунтуванні певного варіанта виконавської інтерпретації досить успішно вирішує проблему «мовного бар'єру» між учителем і учнем. До того ж, музика сама по собі – це універсальна мова, яка долає соціокультурні кордони, генерує загальнолюдські естетичні почуття, сприяє взаєморозумінню і пізнанню. Однак на заваді ідеальної комунікативної ситуації стає суперечність між тональною системою китайської мови та інтонаційною природою музики. Музику ми сприймаємо як «мистецтво інтонаваного смислу» (за Б. В. Асаф'євим) та акустичну голограму почуттів. Проте у китай-

ській мові інтонація не висловлює емоцій. Інтонавання слугує смислорозрізняльним завданням, а емоції висловлюються жестами. Саме з цих причин у китайських студентів виникають труднощі щодо виразного музичного інтонавання. Орієнтація на технічну вправність, захоплення віртуозністю загрожують виконавцям формалістичними досягненнями за відсутності тонкого розуміння музичного змісту.

Для успішного дискурсу в системі «український викладач – китайський студент» слід враховувати також розбіжність між культурами за типом комунікації. У вітчизняній школі навчальна інформація передається у вербалізованій експліцитній формі, що суперечить типу комунікації у висококонтекстних культурах (від англ. *highcontext* – букв. висококонтекстна, використовується також термін ширококонтекстна). Китайські студенти, як представники такої культури, враховують численні контекстні поля; уникають прямих формулювань та відкритих дискусій; приділяють значну увагу невербальній комунікації; інтерпретують зміст залежно від тону голосу і соціального статусу мовця.

Висновки. Розбіжності комунікативних стратегій, дидактичних систем, естетичних стандартів кидають виклик системі вищої музичної освіти України, яка рекрутує на навчання китайських студентів. Імперативом успішних взаємин має стати подальше визначення теоретичних основ формування фахової компетентності китайських студентів, обґрунтування управлінських та психолого-педагогічних завдань організації навчального процесу, розробка ефективних методик

викладання музично-виконавських і музично-теоретичних дисциплін.

Історіософська концепція «виклик – відповідь», сформульована А. Дж. Тойнбі в «Дослідженні історії», пояснює логіку культурно-історичних змін діалектикою взаємодії «виклику» (природного чи соціального) та «відповіді», що дається людською спільнотою. Розвиток культури здійснюється завдяки адекватності й ефективності «відповідей» соціуму на «виклик» будь-якої сили. Універсальність методології А.Дж. Тойнбі дозволяє застосувати її для аналізу різних соціальних систем. Система вітчизняної вищої музичної освіти має сприйняти міграційний «виклик» розвитку світового освітнього простору не як проблему, а як стимул для розвитку. Виклик – це ще й заклик до змагання, спонука до дії, пропозиція довести свою конкурентоспроможність і привабливість для навчання студентської молоді.

Стимулами для навчального закладу є вихід на міжнародний ринок освітніх послуг; підвищення рейтингу в системі акредитації на регіональному та міжнародному рівні; можливість презентації освітнього досвіду, розробка і впровадження нових освітніх програм. Опанування нових інституційних норм, розробка нових методик і технологій викладання, розширення дослідницького ареалу – все це надасть системі вищої музичної освіти України прогресивних перспектив розвитку. Українська музично-педагогічна спільнота має той творчий потенціал, який забезпечить гідну відповідь викликам світової освітньої міграції, гарантуватиме високу якість освітніх послуг, збереже та примножить скарбницю вітчизняної музичної педагогіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асоціація українсько-китайського співробітництва. URL: <http://aucc.org.ua/uk/osvita-yak-perspektivna-galuz-ukrayinsko-kitayskogo-partnerstva/> (дата звернення: 21.08.2018).

2. **Гринькевич О.С.** Освітня міграція в Україні та світі: інституційне середовище та напрями державного регулювання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 2013, Вип. 3(101) С. 254–264. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20133\(101\)/sep20133\(101\)_254_HrynkevychOS.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20133(101)/sep20133(101)_254_HrynkevychOS.pdf) (дата звернення: 10.06.2018).

3. **Гу Цзінь.** Методика формування вокального слуху майбутнього вчителя музики України та Ки-

REFERENCES

1. Association of Ukrainian-Chinese cooperation. URL: <http://aucc.org.ua/uk/osvita-yak-perspektivna-galuz-ukrayinsko-kitayskogo-partnerstva/> (Last accessed: 21.08.2018). (in Ukrainian).

2. **Hrynkevych O.S.** Educational migration in Ukraine and the world: institutional environment and state regulation courses. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, 2013, Vyp.3 (101) P. 254–264. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20133\(101\)/sep20133\(101\)_254_HrynkevychOS.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20133(101)/sep20133(101)_254_HrynkevychOS.pdf) (Last accessed: 10.06.2018). (in Ukrainian).

3. **Hu Tszin.** Methods of vocal hearing training for a future teacher of music in Ukraine and China:

таю: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2018. 20 с. URL: http://www.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D_26.053.08/aref_Gu_Jing.pdf (дата звернення: 10.06.2018).

4. Дін Сінь, Стоянова Т.В., Цзінь Лулу. Адаптація іноземних студентів в Україні. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (26), Issue: 50, 2015. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/ding_xin_t_v_stoianova_jin_lulu_adaptation_of_foreign_students_in_ukraine.pdf (дата звернення: 10.06.2018).

5. Олійник Л. Чжендзянська консерваторія: китайський музичний синдром. *Музика: Український інтернет-журнал*. URL: <http://mus.art.co.ua/chzhendzyanska-konservatoriya-kytajskey-muzychnyj-syndrom/> (дата звернення: 10.06.2018).

6. Сін Чжефу. Модель педагогічної підтримки іноземних студентів у процесі адаптації до навчання в університетах України. *Наука і освіта*. 2017. № 6. С. 38–43. URL: <http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/uk/articles/2017-6-doc/2017-6-st6> (дата звернення: 20.11.2018).

7. Співпраця у сфері освіти. URL: <https://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/Співпраця+у+сфері+освіти>

8. Український громадський центр міжнародного образования МОН України. URL: <http://studyinukraine.gov.ua/ru/zhizn-v-ukraine/inostrannye-studenty-v-ukraine/> (дата звернення: 10.06.2018).

9. Ху Жунсі. Соціокультурні особливості адаптації китайських студентів до навчання в університетах України. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2013. № 1 (5). С. 36–40. URL: <http://pedpsy.duan.edu.ua/images/stories/Files/2013/articles/6.pdf> (дата звернення: 10.06.2018).

10. Чжан Сянюн. Формування художньо-виконавської майстерності майбутніх піаністів з КНР у процесі фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах України: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Суми, 2017. 20 с. URL: https://www.sspu.sumy.ua/images/files/doc_files/2016_/aref_chzhan_syanyun_44b0e_629223452.pdf (дата звернення: 10.06.2018)

11. Чжау Лі. Гуманістичні основи підготовки майбутніх співаків з КНР в системі української музичної освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 12, 2015. С. 302–309. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2015/12_1/40.pdf (дата звернення: 10.06.2018).

12. Ши Яцзюнь. Співробітництво України та Китаю в сфері вищої освіти. *Журнал «Україна–Китай»* N3(9) 2017. URL: <http://sinologist.com.ua/shy-yatszyun-spivrobitnytstvo-ukrayiny-ta-kytayu-v-sferi-vyshhoi-osvity/> (дата звернення: 10.06.2018).

13. Цзінь Нань. Методичні засади вокального навчання студентів з КНР у системі музично-педагогічної освіти України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. К., 2009. 187 с.

14. Яо Ямін. Вокально-педагогічна освіта Китаю та її значення для самоорганізації навчального простору китайських студентів. *Педагогічні науки*. Вип. 1 (87). С. 173–177. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/24939/1/33.pdf> (дата звернення: 10.06.2018).

avtoref. dys. ... kand. пед. наук. Київ, 2018. 20 p. URL: http://www.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D_26.053.08/aref_Gu_Jing.pdf (Last accessed: 10.06.2018). (in Ukrainian).

4. Din Sin, Stoianova T.V., Tszin Lulu. Adaptation of foreign students in Ukraine. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (26), Issue: 50, 2015. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/ding_xin_t_v_stoianova_jin_lulu_adaptation_of_foreign_students_in_ukraine.pdf (Last accessed: 10.06.2018). (in Ukrainian).

5. Oliinyk L. Zhejiang conservatory: Chinese musical syndrome. *Muzyka: Ukrainyskyi internet-zhurnal*. URL: <http://mus.art.co.ua/chzhendzyanska-konservatoriya-kytajskey-muzychnyj-syndrom/> (Last accessed: 10.06.2018). (in Ukrainian).

6. Sin Chzhefu. Pedagogical support model for foreign students in the process of adaptation to studying in Ukrainian universities. *Nauka i osvita*. 2017. № 6. S. 38–43. URL: <http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/uk/articles/2017-6-doc/2017-6-st6> (Last accessed: 20.11.2018). (in Ukrainian).

7. Cooperation in education sphere. URL: <https://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/Співпраця+у+сфері+освіти>

8. Ukrainian state center of international education of the Ministry of education and science of Ukraine. URL: <http://studyinukraine.gov.ua/ru/zhizn-v-ukraine/inostrannye-studenty-v-ukraine/> (Last accessed: 10.06.2018). (in Russian).

9. Khu Zhunsi. Social and cultural factors of adaptation of Chinese students to their studying in universities of Ukraine. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia*. 2013. № 1 (5). P. 36–40. URL: <http://pedpsy.duan.edu.ua/images/stories/Files/2013/articles/6.pdf> (Last accessed: 10.06.2018). (in Ukrainian).

10. Chzhan Sianiu. Training of artistic and performing skills of future pianists from China in professional development process in universities of Ukraine: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Sumy, 2017. 20 p. URL: https://www.sspu.sumy.ua/images/files/doc_files/2016_/aref_chzhan_syanyun_44b0e_629223452.pdf (Last accessed: 10.06.2018) (in Ukrainian).

11. Chzhau Li. Humanistic basis of teaching of future singers from China in Ukrainian musical education. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. № 12, 2015. P. 302–309. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2015/12_1/40.pdf (Last accessed: 10.06.2018). (in Ukrainian).

12. Shy Yatsziun. Cooperation of Ukraine and China in education system. *Zhurnal «Україна–Китай»* N3(9) 2017. URL: <http://sinologist.com.ua/shy-yatszyun-spivrobitnytstvo-ukrayiny-ta-kytayu-v-sferi-vyshhoi-osvity/> (Last accessed: 10.06.2018). (in Ukrainian).

13. Tszin Nan. Methodic basis of vocal education of Chinese students in musical and pedagogical educational system of Ukraine: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Kyiv, 2009. 187 p. (in Ukrainian).

14. Iao Yamin. Vocal and pedagogical education in China and its role in self-organization of educational space of Chinese students. *Pedahohichni nauky*. Vyp. 1 (87). P. 173–177. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/24939/1/33.pdf> (Last accessed: 10.06.2018). (in Ukrainian).

Marja NESTEROVA

Dr. Sc., Associate Professor, Professor of Department of Management and Innovative technologies of Social cultural activity of National Pedagogical Dragomanov University, Kiev
 Доктор філософських наук, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ
 ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6703-7797>

Ключові слова: інтеркультурні компетенції, когнітивні технології, молодь, молодіжна політика, соціальна згуртованість.

У статті розглянуто європейські студії практик інтеркультурних компетенцій та соціальних інновацій в освіті, кращі практики розвитку соціальної згуртованості та перспективи їх імплементації в освітній простір України. Показано зв'язок інтеркультурних компетенцій, соціальної згуртованості як соціальних інновацій. У статті окреслено основні практичні завдання щодо імплементації європейських студій європейської політики соціальної згуртованості та інших соціальних інновацій для молоді та разом із молоддю в український освітній простір.

UDK 316.454.4:378.147

INTERCULTURAL COMPETENCES IN EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COHESION OF YOUTH: EUROPEAN PRACTICES

© Nesterova M., 2018

Actuality of the problem. The modern social environment is extremely complex and fluid, fast changing and unpredictable. All negative changes in society are experienced above all by elderly and youngsters. In the context of accelerating the processes of globalization and managed/unmanaged social chaos, it is necessary to change the educational paradigm that would meet these modern time's demands and challenges. Undoubtedly, it should take into account the development of intercultural competencies and, accordingly, the development of social cohesion of the subjects of the educational process. After all, effective Intercultural communication is now a way of existence at a time of significant changes that are the result of the deployment of globalization processes, strengthening of social and cultural differentiation.

Therefore, for the educational sphere this consideration of the functionality of Intercultural communication in the modern educational space, as well as the development of intercultural competence is extremely relevant. New challenges faced by institutions, primarily higher education, fortunately, in the course of

solutions contribute to the development of these intercultural communications and, accordingly, intercultural competencies. There is a certain difference between General communication practices and professional communication, taking into account all the key points of this communication.

Contemporary critical discourses about higher education warn that many of the structures, incentives, and pressures on academics are crowding out certain virtues (such as humility and curiosity). These are concerns about epistemic corruption, which occurs when agents come to acquire epistemic vices due to their interaction with social conditions that facilitate their exercise. It is important to discuss actual case studies for this matter.

Students expressed growing disenchantment with educators because of their belonging to the old educational paradigm. This paradigm doesn't solve the core societal problems. One of them is the problem of social cohesion which is deeply connected with other problems: separation of society, resistance to innovations and reforms, slow integration processes etc. Education and training are key factors in maintaining social cohesion and competitiveness in the European Union. Lisbon strategy fifth updated social EB confirms that education is one of the key elements of the European social model [4]. But the modern problem of the separation of society due to the war (Ukraine) and migrant's crisis (Europe) or internally displaced persons (Ukraine), requires the another level of consideration of educational strategies focus on enhancing social cohesion. These strategies should deeply involve students in the interactive processes of teaching & learning for better results in education and for better results in social cohesion, teambuilding and social intellect trainings. Intercultural competences for better social communicative practices are very relevant in formal and non-formal educational dimensions.

Purposes and methods of research. EU Youth Policy and best practices of its implementation in the educational system should

be researched and considered for the purposes of improvement of the Ukrainian education system and civil society development. It is necessary for the further coordination with the national Youth policy for better social cohesion of youth and social development accordingly. Methods of the research based on systemic and cognitive approach are belong to the post-nonclassical paradigm of the modern philosophy and methodology of science.

Stages of the problem development. The problem of social cohesion and its implementation in the educational dimension is quite actual for Europe. Thus, the Yerevan Communiqu in 2015 is a good illustration of this trend, such as making European Education systems more inclusive. This is an essential aim for the European Higher Education Area as European population become more and more diversified, also due to immigration and demographic changes. The actuality of the above educational policy trend of Social Innovation in Education and Lifelong Learning is confirmed by the results of the first empirical phase of the EU funded project "Social Innovation: Driving Force of Social Change" (SI-DRIVE). It takes stock of challenges and practice fields of social innovations gathered in the SI-DRIVE policy field report on education and lifelong learning. Policy foresight and recommendations were elaborated in the first Policy and Foresight Workshop on Education and Lifelong Learning which took place in autumn 2015. This policy brief will be updated after the final empirical phase at the end of the project in 2017 [1].

And the problem of increasing social cohesion is also considered one of the major problems announced in the documents, protocols and other working materials of the European Union. The social plan in Europe has taken some important steps to tackle inequality and promote social cohesion, but the existing educational differences make this process more difficult. Hence, education in this case can fulfill its social role - to provide certain strategies that take into account inclusiveness and heterogeneity of modern society. The EU already has experience of similar develop-

ments, they are priority for a European society and are well funded. In particular, the development of funding is precisely educational strategies that would help solve social cohesion issues. Thus, the INCLUDE-ED project ("Integration and Social Integration Strategies in Europe from Education") received EUR 3.36 million in the Citizens and Governance in Knowledge Society thematic program of the Sixth EU Framework Program, which is available on the official website.

To enhance the social cohesion in society many donor organizations now have an interest in education to overcome the possible effects of interethnic and inter-ethnic tensions, to improve the intercultural communications. These donors include the United Nations Development Program (UNDP), the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), the European Union, the Council of Europe, the United Nations Children's Fund (UNICEF), the Foundation Soros and many others [4]. Most of these programs support the establishment of a public dialogue, changes in behavioral patterns of the people, in particular, young people. Many international organizations are working to develop intercultural and transcultural competencies, creating examples of practical intercultural competence approach. For example, in 1971 the organization "Doctors Without Borders" (DWB) was founded. Founders are a group of French doctors, convinced that the needs of people are above the attachment to national borders. The DWB is an "international medical humanitarian organization that provides emergency assistance to people affected by military conflicts, epidemics, natural and man-made disasters" (See: The Doctors Without Borders website, <http://www.doctorswithoutborders.org/>). Many projects are being conducted by the Organisation of the United Nations, in particular it's department UNDP in Ukraine (<http://www.ua.undp.org>). UNDP projects mainly are oriented to the topics of social cohesion and security in communities of the East. And these project concerned about intercultural and communicative competences because of the establish-

ment of peace, mutual understanding, social cohesion and security in the eastern region of Ukraine is impossible without the development of dialogue practices, non-violent communication, in which understanding of people with a different point of view, different picture of the world, with other cultural-behavioral strategies is critical. Since its establishment in 1965, the United Nations Development Program (UNDP) has been cooperating with various actors in the countries it operates in to unite efforts in building resilient communities and implementing sustainable solutions for societal and policy issues at hand. Currently, UNDP at the global level pursues three core avenues for cooperation with the non-governmental, civic sector. UNDP invests in civil society organisations (CSOs) and civic engagement by building an enabling environment for the civil society. Obviously, one of the main focus is youngsters as non-governmental active social actors who can contribute to a positive social changes and foster civic engagement. Finally, UNDP strengthens civic engagement to promote multilateralism and human development through UNDP-civil society partnerships for human development as well as UNDP-civil society dialogue mechanisms at national, regional and global levels to ensure inclusive participation in development processes. The Sustainable Development Goals under Agenda 2030 are an important space for such collaboration. This goals to be reached in cooperation with the most progressive part of the Ukrainian civil society (Demystifying Organisational Development, 2017) – with youngsters [3]. Now, being one of the most progressive donor organization in Ukraine, UNDP supports youth program "Youth Workers" which helps to boost the processes of civil society development by the effective youth work. Many urgent and important demands from civil society could be solved with the support of education technologies and practices to be in a proper way implemented into the educational system. Thus, at the II International Forum of Youth Workers (Dnipro, 5-7th of November, 2018) there were many panel discussions and professional

presentation at the topics of tasks and possibilities of formal and informal education in the field of the youth work.

The formation of intercultural competencies is one of the tasks and at the same time is one of the difficult challenges faced by the EU and partner countries. This is not caused by the expansion of the European Union, but also by the strengthening of globalization processes, migration processes which form multicultural environment. It impacts the youth policy and accordingly the education system, formal and informal. The most important demand to the education is to be adaptive to the unexpected and fast changes in the society. Obviously, this requires adequate efforts from all subjects of the educational process, in particular, in the sphere of higher education.

At the local level, each country forms its policy in accordance with these General requirements and trends. Thus, in Ukraine, one of the tasks of the National strategy for education development for 2012-2021 is the formation of a new citizen of Ukraine and of the world. And this, of course, is an important task for higher education, because after graduated students will occupy the key positions in society, will become the key decision makers. Therefore they need to be taught in advance respect and tolerance towards speakers of different languages and cultures, with whom they will increasingly meet in their professional lives.

Results of the research. "Europe's future depends on its youth" – this title is very relevant for the modern Europe. "Yet, life chances of many young people are blighted". This is a conclusion of the Commission Communication on the 'Renewed Social Agenda', which seeks to create more opportunities for EU citizens, improve access to opportunities for all and demonstrate solidarity. Thus, the title of Estonian Youth Work Centre (EYWC) is "Every youth is value. Future is today". The EYWC as a youth policy and youth work competence center has been founded in August 1999, acting under the administrative authority of the Ministry of Education and Research main objective is to develop and orga-

nize youth work in the framework of the national youth policy and financed by the state budget (www.entk.ee). This center is one of the best samples of the implementation of values and principles of the EU Youth Strategy at the educational and practical levels.

Above all, youth are a priority of the European Union's social vision, and the current crisis compounds the need to nurture young human capital. This communication responds by setting out a strategy for the future of policies for youth in Europe. It proposes a new, stronger Open Method of Coordination (OMC) that is flexible and simplified in its reporting and reinforces links with policy areas covered by the European Youth Pact in the Lisbon Strategy for Jobs and Growth. Adopting a cross-sectoral approach, it embeds short-term responses in a long-term effort to empower young people. The strategy would create favorable conditions for youth to develop their skills, fulfil their potential, work, actively participate in society, and engage more in the building of the EU project. Young people are not a burdensome responsibility but a critical resource to society which can be mobilised to achieve higher social goals.

The answers are in educational sphere but mostly in the non-formal dimension. Thus, at the European level there is one of the program EU document "Youth work and non-formal learning in Europe's education landscape» which describes a quarter of a century of EU cooperation for youth policy and practice (www.ec.europa.eu). The current status of education, reflecting on how the formal education sector is becoming informalised, while non-formal learning is simultaneously becoming more formalised. Perhaps, we have to "rethink" of education to match the online digital era, "where new media "democratise education", empower young people and open pathways to tolerance for living and working in a multicultural Europe. The blurring of borders between formal, non-formal and informal will require new teaching skills and constant evolution of the profiles of youth workers or school teachers. A holistic approach to education, individualised methods, professional

coaching and experience-based learning would also prompt individuals to take a step back from routine and promote change. But combining the best of both worlds may also create tensions with the inherent diversity of youth work. A new balance will be needed between its principles, policy priorities and the evolving and complex needs and aspirations of young people. At the same time, the evidence arising from greater formalisation will offer insights into the strengths and merits of youth work that can help convince sceptical audiences even more” (EU Youth Policy, 2017) [1].

It is also very important to explain to the future teachers, social managers etc. how youth work and non-formal learning are preparing young people for the changing of social reality: in particular, future labor market. With no longer the same perspective of one job for life, the aim is instead to provide knowledge, skills and attitudes for becoming what some specialists term “an entrepreneur of your own life”, actively shaping personal prospects through continuous updating of skills and ‘hybrid knowhow’. The social cohesion development process consists of some key breakpoints. One of them is unemployment of youngsters, their explosion of labor market. So, one of the solution is that unemployed young people should be perceived as a resource in co-creating solutions. It will reject the artificial divisions of the economy and the labor market into “high value-added” and “low value-added” (EU Youth Policy, 2018) [4]. Trust is vital to proactively reach young people in vulnerable circumstances and to help them take responsibility for their own lives, while providing guidance in creating links between goal setting and learning

It is necessary to ensure the development of professional competencies, in particular of intercultural communication competence, in the education of future specialists. The education process (formal or non-formal) should take in to the consideration the multiculturalism problem which is deeply connected with the formation of intercultural competence. Such approach will help to ensure the adap-

tation of future graduates of higher education (masters and bachelors) to the any type of socio-cultural environment. But the effective youth adaptation process is based on social cohesion, which is one of the important components and marks of well-organized successful social life.

The main task of education is the adaptation of future social actors, construction of their proactive position. This requires the formation of a certain type of personality, which is one of the main tasks of education. The urgency of the problem is enhanced by certain socio-cultural transformations in society, in particular, the globalization processes of mixing different cultures that are now taking place in the European space. Therefore, educational technologies not only in content but also in form should take into account these social changes. And the most perspective in this direction we can consider methodological achievements of cognitive technologies in the development of social cohesion: personality-oriented than domain-specific technologies.

The educational process of student-centered learning provides everyone with the opportunity to realize themselves in knowledge, learning activities and behavior, based on his subjective experience, abilities, interests, values, cultural patterns of behavior. This concept is based on a new type of mentality of all participants of the cognitive process, interactive, intensive, Dialogic interaction between them, etc. For the system of higher education it is also possible to recommend the introduction of collective mental activity (K. Vasin), technologies of educational research (D. Levitas, G. Clarin) and technology of heuristic learning (A. Khutorskoy). All these techniques are aimed at a creative approach to the educational process, the formation of cognitive skills of young specialists that are most suitable for future professionals of any specialty. But all of them are based on classical cognitive competencies, not enough considering the important point, as it was already emphasized, regarding the influence of emotional background and group cohesion on learning. And this is an area where cross-cultural and

intercultural competence can be critical factors of success.

Youth work must respond to the current concerns of young people – faced by unemployment, increased migration, economic difficulties, family breakdown and issues confronting minorities. But it must do so while retaining the youth work mission of promoting individualism and diversity. Increased utilitarianism may dilute the capacity to offer challenges to the established structures of society that create inequalities – a reflection that youth work has traditionally encouraged. EU youth program development, particularly in the inclusion strategy, reflects this aspect: close to 24 % of Youth in Action participants were young people with fewer opportunities. The changed focus has required increased competences for youth workers dealing with issues of inclusion, especially in work with cultural minorities – as it fixed by the EU Strategy of Youth [1].

Conclusions and discussions of result.

The structured dialogue is decreasing the risks of failing on representability, particularly for marginalised youth, whom greater

autonomy for young people or greater policy coherence may not be universally relevant. Youngsters are future social actors of our nonstable social reality like game with fast changing rules. Youngsters are ‘citizens under construction’, and should be empowered to influence rather than merely being influenced. For the purposes of their cohesion development it will be very highly appreciated, to learn something about intercultural competences. Possible participation should exploit multiple and mostly informal methods that are linked to young people’s experience and context. Finally, we can confirm that development of youth in the modern educational dimension (in particular, in the higher education) depends on the development of intercultural communications as prerequisites and, at the same time, cognitive learning technologies of real social dialogue. Also the above development of intercultural competencies will help to shape the totally new type of personality, which will be not only adaptive but proactive in the complex, non-stable and nonlinear dimension of multicultural social reality.

REFERENCES

1. An EU Strategy of Youth: Investing and Empowering - A renewed open method of coordination to address youth challenges and opportunities. URL: https://ec.europa.eu/youth/policy/youth-strategy_en
2. **Carrera S., Geyer F.** EU Policy on Education: The Impact on the Social Inclusion of Vulnerable Groups. CEPS Special Report/September 2009. Available for free downloading from the CEPS website: <http://www.ceps.eu>
3. Demystifying Organisational Development: A reference-guide for practitioners. Kyiv, 2017. 84 p.
4. Social Cohesion and Education - Background: Social Cohesion and Development, Social Functions of Education - Schools, Public, School, and Rights. URL: <http://education.stateuniversity.com/pages/2428/Social-Cohesion-Education.html>

РОЛЬ МОВ І ВИЩОЇ ОСВІТИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОЛОДІ (ІРЛАНДІЯ ТА УКРАЇНА)

Лариса ЛЯШЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-6860-8552

© Ляшенко Л., Соловей Н., 2018

Ніна СОЛОВЕЙ

кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-3100-8630

Ключові слова: Українська національна ідея, національна ідентифікація, приклад Ірландії, шлях дерусифікації

даний момент серед найвищих пріоритетів України є згуртування громадян навколо спільних цілей на основі національної гордості. На жаль, відсутня єдність навіть у мовному питанні, адже не бракує «справжніх патріотів», які ототожнюють національну і громадянську ідентифікацію з повним домінуванням української мови над російською та іншими. Строго кажучи, наші гуманітарії розрізняють два важливі поняття – українську національну ідею (УНІ) і національну ідентичність (НІ). Стосовно першої ситуація після появи точного датування археологічних знахідок і народження палеогеноміки стрімко змінюється на краще. Віднайдені докази того, що джерелом сім'ї індоєвропейських мов та однойменної культури є виробнича діяльність наших пращурів, найвищим досягненням яких стала організація на основі одомашнення коня, винаходу колеса та удосконалення плавлення руд міді економічної зони «Великого Трипілля» між Карпатами і Західним Сибіром. Звідси «самі собою» поширилися технологічні терміни (теги), які складають більшість спільного лексикону цих мов (це доведено у стат-

У статті порівнюються поняття «Українська національна ідея» і «Національна ідентифікація». Пояснено велику різницю в кількості наукових праць з їх аналізом. На прикладі історії Ірландії доведено можливість формування національно-патріотичної ідентифікації на мові колонізаторів. Рекомендовано використати приклад дій ірландців і в Україні.

ті [3]). Ми переконані, що ці відкриття стануть основою досконалого варіанта УНІ та примусять у вищих школах змінити зміст історії долітописного періоду. А поки що тут домінують старі міфи, студентів переконують у відсутності *обгрунтованого* варіанта УНІ, а кількість наукових праць на цю тему незначна.

З цією епістолярною бідністю у випадку УНІ контрастує багатство матеріалів для національної ідентичності (НІ), адже це поняття має дуже багато граней і характеристик, що дає заробітки для сотень дослідників. Існує кілька осередків вивчення НІ, зокрема – Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Він здійснив десятки соціологічних та інших проектів й отримав вагомий результати, які корисні для нас усіх.

У даний момент Україна в черговий раз переглядає «Закон про мови». Реакція ЗМІ та соціальних е-мереж на текст для першого читання у Верховній Раді була бурхливою. Домінує твердження, що підтримана версія гарантовано створить більше нових проблем, як ліквідує старих. Хороше уявлення про значну мовну строкатість теренів України надає стаття [1] у впливовому тижневику «Новое время (n.v.ua)». Вона пропонує узагальнення даних про мовні уподобання населення різних регіонів України, які зібрав Центр Разумкова [2].

Мовний розкол України є фактом, і цьому навіть не варто дивуватися, адже третину тисячоліття вона була колонією, точніше – інтегральною частиною Російської імперії. Вища освіта була практично повністю російськомовною, а нижчі освітні рівні зазнавали активної русифікації. Вона зайшла дуже далеко там, де Москва різними методами зробила українців національно меншістю й на цій основі узагалі забороняла школи з українською мовою викладання.

У своїх роздумах над мовною темою та над відповіддю на питання «Чи може російськомовна особа обрати українсько-патріотичну ідентичність?» ми пішли шляхом пошуку зарубіжних прикладів життя тих народів, які опинилися свого часу

в умовах, що подібні до сучасних українських. Найбільше враження ми отримали під вивчення історії ірландців, яким доля визначила жити на однойменному острові. Офіційна назва країни – Республіка Ірландія зі столицею у Дубліні. Якщо порівняти звучання нашого слова «береза» з його відповідником в ірландській мові (beith), то можна висловити припущення про їх спорідненість, отже, приналежність обох мов до індоєвропейської сім'ї.

Цілком подібні також домінування історичних міфів та вплив колонізаторів на їх появу і поширення. Рим не захопив острів, а тому ірландці після розпаду Римської імперії опинилися у доволі сприятливих умовах і на кілька сторіч стали головним релігійно-європейським «навчальним центром». Серйозні неприємності пов'язані не стільки нападами вікінгів, як з включенням острова у склад Британської імперії наприкінці XII ст. Отже, ірландці втратили можливість використовувати рідну мову і розвивати її через писемність. Колонізатори ще у 1592 р. в Дубліні заснували університет і з того часу ірландці отримували вищу освіту тільки на англійській мові. Додатковою бідною Ірландії став поділ на дві частини під час визвольних змагань. Століття тому назад багатша частина населення на північних територіях навколо Белфаста відкололася від Півдня і віддала перевагу життю разом з колонізаторами (це всім відома «Північна Ірландія» – частина Об'єднаного Королівства). Зараз ми маємо щось подібне на Сході України, де частина громадян щиро хоче стати «росіянами».

Та «північні» вже перестали тішитися вищим рівнем життя порівняно з рештою ірландців. Свобода і правильна політика в освіті й економіці дали можливість Ірландії усього за частину років існування сучасної незалежної України в багаті разів збільшити свій ВВП, значно випередити за рівнем життя своїх колонізаторів, отримавши таку бажану моральну й економічну перевагу над колонізаторами.

Дуже важливо вказати на те, що серйозну деколонізацію в мовному питанні ір-

ландці розпочали після досягнення великої переваги над британцями в показнику «якість і безпека життя». Це ми вважаємо хорошою основою для національної гордості. У даний момент в Ірландії через зміни в навчальних планах шкіл активно йде поширення ірландської мови. Очевидно, що за рівнем використання вона дуже поступається англійській. Усе ж у суспільстві поступово формується виразна повага до мови пращурів, підтримка звичаю вільного її використання.

Особливо важливим для громадян України є незаперечний факт формування в Ірландії національного патріотизму на основі англійської мови. Ми не віднайшли кращого від ірландського доказу «необов'язковості» сучасного примусу з нав'язуванням українського контенту всюди і миттєво. Мова колонізаторів неминуче втратить свою поширеність разом із занепадом впливу Російської Федерації в наукових дослідженнях, економіці та в інших царинах. Вона стане непривабливою і через одне-два покоління може досягти рівня церковно-слов'янської, тобто мало кому потрібної. Саме так дерусифікація може виявитися успішною.

На наших очах громадяни Фінляндії за період після розпаду СРСР втратили потребу вивчати російську мову і намагаються оволодіти набагато кориснішою англійською.

Новітній досвід білорусів доводить, що без прямої підтримки національної мови в освіті та ЗМІ вона втрачатиме по-

зиції на користь російської. Тому Україна просто зобов'язана прийняти новий «Закон про мови». Та текст після першого читання має чимало тактичних недоліків, які обов'язково використають наші вороги і недоброзичливці для розколу України. На жаль, у ньому зустрічаються і відверто шкідливі для розвитку та успіхів Вітчизни пропозиції. Приклад – рішення про друк наукових видань тільки українською мовою. Але у цьому разі кількість якісних наукових публікацій зменшиться, а Україна ризикує остаточно опинитися серед загалу африканських країн за рівнем наукових досягнень ([4] та ін.).

Слова «дуже якісні публікації» означають настільки важливі праці, що неминуче викликають загальносвітовий інтерес і передруки на інших мовах. Нагадаємо, що у часи ракетно-космічного змагання між США і СРСР всі україномовні публікації з точних наук і математики зазнавали за кордоном негайного перекладу на англійську й кілька інших мов, що робило їх відомими майже всій планеті. Сучасний занепад української науки вимагає переведення її на англійську мову й максимальної кооперації з державами ЄС.

У своїх висновках ми наголошуємо на тому, що вивчення англійської, французької чи російської мови не шкодитиме національному самоусвідомленню молоді тільки у разі отримання правди про походження нації та її минулі й майбутні внески у світову культуру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вердинских К., Верстюк И. Слово о мове // Новое время. 2018. №37(213). С. 24–28.
2. Ідентичність громадян України: ціннісно-орієнтаційний аспект (Результати соціологічного дослідження) // Національна безпека і оборона. 2017. № 1–2 (169–170). С. 3–61
3. Корсак К.В., Ляшенко Л.Н. Гипотеза феномена происхождения и распространения на планете индоевропейской семьи языков // РЭЛГА. 2017. № 3 [321]. URL: <http://www.relga.ru>

REFERENCES

1. Verdinskih K., Verstiuk I. Word about Move // New time. 2018. No. 37 (213). P. 24–28. (in Russian).
2. Identity of Ukrainian Citizens: Value-Oriented Aspect (Results of a Sociological Survey) // National Security and Defense. 2017. No. 1–2 (169–170). P. 3–61. (in Ukrainian).
3. Korsak K.V., Lyashenko L.N. Hypothesis of the phenomenon of the origin and distribution of the Indo-European family of languages on the planet // RELGA. 2017. No. 3 [321]. URL: <http://www.relga.ru> (in Russian).

4. UNESCO Science Report 2010. The Current Status of Science around the World. Paris, UNESCO Publishing, 2010. 520+VIII p.

Наталія СИМАКОВА
аспірант НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 340.134:378(477)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОВОГО СУПРОВОДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

© Сімакова Н., 2018

Ключові слова: людина, культура, освіта, право, закон, нормативна база освіти.

Формування правового поля освіти є одним з найважливіших завдань розвитку освіти в трансформаційний період. І це зрозуміло. В період існування СРСР власного правового поля українська освіта не мала. Вона функціонувала за законами та нормами СРСР. Завдання створення власної нормативно-правової бази освіти постало відразу ж із проголошенням незалежності. І хоча в перші роки незалежного розвитку децю вдалось здійснити, проблема формування правового поля освіти залишається актуальною і невідкладною, особливо це стосується теоретико-методологічних засад перспективного освітнього законотворення.

аналізуючи теоретико-методологічні засади законотворення у галузі освіти, необхідно, насамперед, визначитись щодо співвідношення й змістовного наповнення головних опорних понять – “закон” і “норма” як перших (і основних) регулятивних екзистенцій у галузі освіти. Узагальнення досліджень, проведених в останні роки, формує усвідомлення поняття “норми” як регулятивної екзистенції в галузі будь-якої людської діяльності (зокрема освіти). Нормотворення постає правовою формою управлінської діяльності відповідного центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки. Його основне призначення полягає у створенні правової основи управління вищими навчальними закладами, тобто правових норм, які встановлюють, змінюють або скасовують певні управлінсько-правові відносини, що визначають зміст управління вищими навчальними закладами.

Поняття “норми” взаємодіє з іншою регулятивною екзистенцією в галузі будь-якої людської діяльності (зокрема освіти) – поняттям “закону”. Законотворча робота має широкий і розгалужений характер. У широкому (загальнофілософ-

ському) розумінні поняття “закон” охоплює суттєві, повторювані, істотні, стійкі, потрібні, загальні для певної сфери відносини між явищами об’єктивної дійсності. В. Савенко, характеризуючи поняття “закон” через призму екзистенційно-динамічного устрою суспільного буття, доходить висновку щодо можливості розгляду закону як: дійсності соціальних відносин; можливості реалізації соціальних вимог; конкретно-історичного і культурно-своєрідного явища соціального життя; елемента соціальної організації суспільства [1, с. 109].

Якщо право характеризується буттям, то закон – існуванням. Відтак для права характерно: володіти сутністю; бути неконкретним та всезагальним; бути невизначеним та безкінечним; мати категорійну форму; мати потенціал; бути непов’язаним з конкретними реаліями; мати прихований зміст. Водночас закону властиво: володіти формою; мати видимий та визначений характер; володіти конкретністю; мати понятійну форму; мати можливості; бути пов’язаним з конкретними реаліями; мати явний зміст.

Наведені вище загальні характеристики поняття “закон” розкривають його значущість як регулятивної екзистенції в галузі освіти. Потреба суспільства в подібних регулятивах зумовлює розвиток освітнього законодавства як важливого компонента законодавчої системи.

Галузь освітнього законодавства охоплює сукупність нормативно-правових актів (їх окремих положень), які регулюють суспільні відносини у сфері освіти. На думку Р. Валеева, ступінь взаємної узгодженості нормативно-правових актів у галузі освіти не можна визнати високим. Проте будь-яка галузь законодавства в процесі свого розвитку досягає етапу, пов’язаного зі становленням такої ознаки галузі законодавства, як кодифікаційного акту або декількох актів, яким завершується процес виокремлення галузі [2, с. 37].

Отже, значення освітнього законодавства неухильно зростає відповідно до поступального розвитку самої галузі освіти в

суспільстві. Освіта повинна мати ґрунтовну нормативно-правову базу. Вимога ретельного законодавчого регулювання відносин у галузі освіти зумовлена низкою причин: норми освітнього законодавства повинні стати надійними юридичними гарантіями реалізації закріпленого на конституційному рівні права кожного на освіту; норми освітнього законодавства регулюють ту сферу суспільних відносин, у яку сьогодні залучено все суспільство, різні соціальні групи; освіта являє собою величезну за своїми масштабами галузь національної економіки.

Крім загального поняття законодавства, слід мати на увазі і його співвіднесення з галузевою диференціацією системи права і, тим самим, системи законодавства як формально-визначеного буття останньої. Відповідно, поняття законодавства співвідноситься з певною галуззю права. Зокрема, в аспекті нашого дослідження синонімом поняття “освітнє законодавство” у широкому його тлумаченні постає “освітнє право”.

Освітнє право, акумулюючи механізми і правові засоби інших галузей права, використовує їх для досягнення головних цілей і розв’язання завдань, які стоять перед освітнім інститутом суспільства взагалі, а також цілей і завдань, що відображають особливості різних рівнів і форм освіти. Отже, освітнє право опосередковано охоплює інститути і норми тих галузей права (законодавства), які регулюють (прямо або опосередковано) відповідні відносини в галузі освіти.

Визначення норм освітнього права є першочерговим завданням законотворення в галузі вищої освіти, оскільки перед початком будь-якої кодифікаційної діяльності необхідно чітко визначити основоположні засади, на яких вона буде побудована. Т. Скиба звертає увагу на те, що норма освітнього права – це опосередкований, такий, що гарантується державною владою, загальнообов’язковий, формально визначений припис у вигляді постанови або правила, що постає вихідною ланкою права як соціального регулятора і спрямований на

врегулювання суспільних відносин у сфері вищої освіти [3, с. 52]. Особливо важливим є визначення тих норм, за якими функціонуватиме кодифіковане освітнє законодавство. Зважаючи на особливості освітнього права як комплексної правової галузі, маємо підстави для характеристики структури освітнього законодавства.

У загальному вигляді структура освітнього законодавства має такі складові: загальні положення (правове регулювання відносин, державна політика і гарантії громадян); система освіти (структура системи, державні стандарти, порядок створення, реорганізація, управління навчальними закладами); управління системою освіти (компетенція суб'єктів управління, контроль за якістю); соціальний захист педагогів, їхніх вихованців; міжнародна і зовнішньополітична діяльність; підсумкові положення [4, с. 275].

Умовами ефективного функціонування механізму правового регулювання суспільних відносин у галузі освіти постають: досконалість правових норм, що регулюють відносин у сфері освіти та їх узгодженість; відсутність прогалин у правовому регулюванні; стабільність законодавства в освітній сфері; високий рівень правозастосування; високий рівень правосвідомості та правової культури учасників, надійний захист їх суб'єктивних прав, посилення відповідальності за невиконання юридичних обов'язків.

Визначаючи засади законотворення та правового супроводу вищої освіти в сучасному українському суспільстві, на нашу думку, доцільно здійснити критичний огляд освітнього законодавства в колишньому СРСР, складовою частиною якого до 1991 р. була й Україна.

Розвиток радянського освітнього законодавства охоплює декілька історико-правових періодів. Як указує Б. Деревянко, кожному з них притаманні характерні ознаки в правовому статусі, режимі функціонування навчальних закладів та їх фінансування:

1) 1920–1939 рр. – період становлення радянського освітнього законодавства,

зміст якого можна визначати з двох боків. З одного боку, на території УРСР відбувалося відновлення сфери освіти, відкриття у 1930-х рр. нових ВНЗ, що готували насамперед фахівців для промисловості, а з іншого – у Західній Україні тривала боротьба за українську мову викладання, за права місцевого населення; фінансування навчання тут здійснювалося часто не за рахунок бюджету, а за рахунок коштів окремих громадян, суспільних та інших організацій, які активізувалися у цей час;

2) 1939–1941 рр. – зміст визначався приєднанням Західної України до УРСР та уніфікацією системи освіти на всій території України. У цей час у Західній Україні навчання було переведене на українську мову викладання, держава взяла на себе фінансування сфери освіти;

3) 1941–1945 рр. – період воєнних дій. Протягом окупації України (1941–1944) німецька окупаційна влада виявляла студентів, які не змогли через початок війни закінчити навчання, та колишніх викладачів ВНЗ, які не евакуювалися. Багато хто з них не відмовлявся від співпраці з новою владою. Тому були відновлені ВНЗ, які прискореними темпами довчили фахівців для сільського господарства, вугільної та металургійної промисловості, медицини і працевлаштували їх, виходячи з потреб німецької військової економіки;

4) 1945–1991 рр. – за цей період було сформовано головні традиції радянської системи освіти. Формально радянські ВНЗ мали суверенітет, проте фінансувалися державою.

Своєю чергою повоєнний період розвитку радянського освітнього законодавства охоплює низку етапів:

– 1945–1959 рр. – етап повоєнного відновлення діяльності системи центральних органів управління освітою. Цей процес мав безпосередній вплив на територію України. Зокрема, 25 березня 1946 р. було утворено Міністерство освіти УРСР на базі Народного комісаріату освіти УРСР. Ці зміни були здійснені відповідно до закону, прийнятого Верховною Радою СРСР від 15

березня 1946 р., яким передбачалося створення Рад народних комісарів у ради міністрів і народних комісаріатів у міністерства. Відповідно до Конституції УРСР Міністерство освіти УРСР належало до групи республіканських міністерств і було головним органом управління освітою в питаннях, які стосувалися компетенції Української РСР. Реорганізація системи управління мала наслідком передачу університетів і науково-дослідних інститутів від Міністерства освіти УРСР до загальносоюзних органів та відповідно призвела до зміни структури самого міністерства. Усі закони, постанови і розпорядження державних органів управління приймалися і видавалися на основі постанов партії і суворо нею контролювалися;

– 1959–1965 рр. – етап пошуку нових форм і методів державного управління освітою. Управління вищими і середніми спеціальними навчальними закладами, установами, організаціями і підприємствами здійснювало союзно-республіканське Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР. Воно було створене 24 липня 1959 р. на основі Міністерства вищої освіти УРСР і здійснювало керівництво вищими і середніми спеціальними навчальними закладами. У державній політиці в галузі управління освітою простежувалась тенденція до збільшення повноважень вищих навчальних закладів у призначенні деяких керівних працівників. Так, починаючи з 1962 р., у ВНЗ декани факультетів обиралися радою факультету; завідувачі кафедр ВНЗ заміщувалися на конкурсній основі;

– 1965–1991 рр. – етап жорсткої (абсолютної) централізації, посилення авторитарних, бюрократичних методів управління. Змінився статус Міністерства освіти, яке 6 серпня 1966 р., відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР, перетворилося із республіканського на союзно-республіканське Міністерство освіти УРСР, підпорядковуючись як республіканським органам виконавчої влади, так і союзним, що не сприяло поліпшенню ефективності його функціонування. Система управ-

ління освітою радянського періоду визначала встановлені методи і правила, готові знання й уміння, розраховані головним чином на ситуацію залежності управління від стандартизованих структур зовнішнього середовища. Це було наслідком соціального замовлення на спеціалізацію та функціональність людини в суспільстві. У політиці партійно-державного керівництва щодо освітньої сфери переважав залишковий принцип.

Як зазначають дослідники, протягом перебування у межах СРСР Україна не мала власного правового освітнього поля. «...Воно начебто й було, – наголошує В. Андрущенко, – але не зовсім власне. Не зовсім своє, а отже, не зовсім легітимне. Закони, норми, правила, які регулювали життєдіяльність освітньої галузі, відтворювали й повторювали загальновизначену ідеологію законів колишнього СРСР» [7, с. 136]. Цю ж думку висловлює й Б. Андрусишин: окрім того, що названі закони досить ефективно реалізовували регулятивну функцію, зазначає дослідник, вони також слугували домінуючій ідеологічній доктрині, забезпечували соціальний (партійний) контроль над людиною, забезпечували формування одновимірної особистості в “закритому” освітянському просторі [8, с. 61].

Освіта за радянської доби використовувалась як важлива ідеологічна зброя, тому визначальним принципом її організації була уніфікованість. Як вважає О. Жабенко, управління освітою здійснювалось на основі загальносоюзних нормативних документів, що визначало уніфікацію системи освіти УРСР [6, с. 7].

Уніфікованість освітнього законодавства передбачала діяльність єдиної системи загальнодержавного регулювання, що контролювала роботу всіх вищих навчальних закладів Радянського Союзу (у тому числі – України). Діяльність кожного ВНЗ скеровували не лише ректорат на чолі з ректором, а й державні представники “спеціального призначення”, які не мали прямого відношення до організації освітнього процесу. До структури радянських ВНЗ

входило три “номерні” блоки, кожен з яких виконував певні функції: нагляд за безпекою; набір до армії; відомчий архів для кадрової документації.

За радянської доби уніфікованість була притаманна усім академічним сферам, діяльність яких регулювалася освітнім законодавством (зокрема, формування навчальних планів, організація занять, послуги для студентів). Професійні спеціалізації, за якими проводилося навчання студентів, входили до державного списку професій. Для кожного напрямку підготовки держави зводила навчальні плани та їхній зміст до єдиної форми. Відповідно, усі студенти проходили через однакову процедуру реєстрації, мали подібний тижневий розклад занять, аналогічні умови проживання у стандартних гуртожитках, чітко визначений розмір студентської стипендії. Між організацією їхнього навчання не було суттєвих відмінностей.

Кожен випускник будь-якого радянського навчального закладу отримував єдиний державний диплом спеціаліста, у якому вказувався стандартний рівень професійної підготовки – “кваліфікований спеціаліст” у тій чи іншій галузі. Лише сфера виробничої практики відрізняла одного випускника-фахівця від іншого. Всі викладачі приймалися на роботу згідно зі стандартними державними нормами та отримували стандартну зарплату. Жодний навчальний заклад не міг видавати власний диплом про закінчення студентом навчання. Подібна уніфікація була наслідком надмірної централізації та ідеологізації освітнього законодавства.

Закони, норми, правила, що регулювали діяльність галузі освіти, відтворювали й повторювали загальну ідеологію радянської держави. Так, виконання закону “Про зміцнення зв’язку школи із життям і подальший розвиток системи народної освіти в СРСР” від 24 грудня 1958 р. передбачало перехід від соціалізму до комунізму, тому радянська освіта мала перебудуватися на виховання нової людини – будівника комунізму з гармонійним поєднанням духовного багатства, моральної чистоти й фі-

зичної досконалості. У зв’язку з прийняттям програми КППС – програми побудови комунізму – перед освітою постали нові завдання: замість формування всебічно розвиненої особистості необхідно було формувати особистість нової людини, яка буде жити в комуністичному суспільстві – будівника комунізму. При цьому належало виховувати молодь з орієнтацією на принципи морального кодексу програми партії комуністів.

Подібний стан справ засвідчує проблему денаціоналізації законів у галузі освіти. Одним із виявів подібної ситуації на території України постала проблема вивчення мов. Починаючи з 1954 р. знання української мови, на противагу російській, як зазначають дослідники, було зовсім не обов’язковим. В освітній галузі це виявилось, насамперед, у праві добровільності вибору мов, що закріплювалося в законодавчих актах “Про зміцнення зв’язку школи із життям і подальший розвиток системи народної освіти в СРСР” від 24 грудня 1958 р. та “Про зміцнення зв’язку школи із життям і подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР” від 17 квітня 1959 р. В одній зі статей Закону “Про зміцнення зв’язку школи із життям і подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР” зазначалось, що навчання в школах України здійснюється рідною мовою учнів. Батьки самостійно мали вирішувати, у школу з якою мовою навчання віддавати своїх дітей [10, с. 44].

На думку А. Кураєва, радянська система вищої освіти виділялась з-поміж інших освітніх систем, а за своїми рисами та організаційними принципами була унікальною. Вона не була ані ліберальною, ані автономною. Їй не вистачало академічних свобод, науковці не могли вільно проводити свої дослідження, а педагоги під час навчання дотримувались чітких правил та норм. Традиційні гуманітарні цінності відходили на другий план. Головна увага приділялась забезпеченню потреб держави у професійних кадрах. Вища освіта відображала насамперед амбіції партійного керів-

ництва та внутрішню специфіку політичного будівництва. Зазначені особливості відділяли радянську систему вищої освіти від європейських аналогів та від міжнародного академічного співтовариства. Фундамент для подібної ситуації було закладено системою радянського освітнього законодавства. Нове законодавство в галузі освіти може бути створене завдяки вирішен-

ню трьох взаємообумовлених завдань, це: 1) подолання радянсько-правової спадщини; 2) освоєння та запозичення основних норм законодавства провідних країн європейського простору; 3) розгортання власних філософсько-правничих пошуків, які б ураховували національну традицію й ті інновації розвитку відповідно до новітніх викликів часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Савенко В. В.** Порівняльний аналіз концептів "право" та "закон" як елементів правової реальності // Молодий вчений. 2016. № 8 (35). С. 107–110.
2. **Валєєв Р. Г.** Освітнє право України: навч. посібник. Луганськ: Б.м., 2011. 287 с.
3. **Скиба Т. Ю.** Правові механізми державного управління розвитком системи вищої освіти // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія: Державне управління. 2012. Вип. 174, т. 186. С. 152–158.
4. **Шульга Н.** Законодавче забезпечення і чинники, що впливають на стан сучасної освітньої політики в Україні // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. 2012. Вип. 1. С. 274–281.
5. **Деревянко Б. В.** Історичний розвиток правового регулювання надання послуг у сфері освіти на українських землях (у радянські та пострадянські часи) // Право і суспільство. 2011. № 6. С. 26–34.
6. **Жабенко О. В.** Особливості й тенденції розвитку державного управління освітою в Україні (1946–2001 рр.): автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Національна академія державного управління при Президенті України. Київ, 2003. 16 с.
7. **Андрущенко В.** Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю. Київ: Знання України, 2008. 819 с.
8. **Андрусин Б.** Освітнє право як передумова успішної участі викладачів в управлінні навчальним закладом // Управлінські компетенції у професійній діяльності викладача. Київ: Аграр Медіа Груп, 2015. С. 59–76.
9. **Куряєв А.** Радянська вища освіта як альтернативний конструкт західній університетській парадигмі. URL: <http://www.edu-trends.info/soviet-higher-ed/>.
10. **Лаврут О. О.** Відлуння Закону "Про зміцнення зв'язку школи із життям і подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР" в Українській РСР: досвід перших років // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 111. С. 44–48.

REFERENCES

1. **Savenko V.V.** Comparative analysis of the concepts of "law" and "law" as elements of legal reality // Young scientist. 2016. No. 8 (35). P. 107–110. (in Ukrainian).
2. **Valjeev R. G.** Educational Law of Ukraine: Teach. manual. Lugansk: BM, 2011. 287 p. (in Ukrainian).
3. **Skyba T. Yu.** The Legal Mechanisms of Public Administration for the Development of the Higher Education System // Scientific Papers of the Black Sea State University named after Petro Mohyla of the Kyiv-Mohyla Academy Complex. Series: Public Administration. Aug. 174, vol. 186. P. 152–158. (in Ukrainian).
4. **Shulga N.** Legislative support and factors influencing the state of modern educational policy in Ukraine // Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Aug. 1. P. 274–281. (in Ukrainian).
5. **Derevyanko B.V.** Historical development of legal regulation of provision of services in the field of education in the Ukrainian lands (in the Soviet and post-Soviet times) // Law and Society. 2011. No. 6. P. 26–34. (in Ukrainian).
6. **Zhabenko O. V.** Features and Trends in the Development of Public Education Management in Ukraine (1946–2001): Author's abstract. dis ... Candidate state sciences management: special 25.00.01 "Theory and History of Public Administration" / National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Kyiv, 2003. 16 p. (in Ukrainian).
7. **Andrushchenko V.** Reflections on education: articles, essays, interviews. Kyiv: Knowledge of Ukraine, 2008. 819 p. (in Ukrainian).
8. **Andrusishin B.** Educational law as a prerequisite for the successful participation of teachers in the management of an educational institution // Management competencies in the professional activity of the teacher. Kyiv: Agrar Media Group, 2015. P. 59–76.
9. **Kuraev A.** Soviet higher education as an alternative construct to the western university paradigm. URL: <http://www.edu-trends.info/soviet-higher-ed/>.
10. **Lavrut O. O.** The Echo of the Law "On Strengthening the Relationship of Schools with Life and Further Development of the National Education System in the Ukrainian SSR" in the Ukrainian SSR: the Experience of the First Years // Gilea: Scientific Bulletin. 2016. vol. 111. P. 44–48.

РЕФЕРАТИВНЫЙ ОБЗОР СТАТЕЙ НОМЕРА

СТРАНИЦА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Виктор АНДРУЩЕНКО

ЛИЦОМ К ШКОЛЕ 5

Создание национальной системы образования, осуществление образовательных трансформаций высшей и профессиональной школы, обеспечивших вхождение в болонское пространство образования, отнюдь не означает, что решены все задачи реформ. Школа катастрофически отстала от жизни и страдает от консерватизма в управлении и сохранения большинства недостатков советской системы образования. Привлекательность современного внешкольного информационного пространства резко контрастирует с примитивизмом содержания обучения, поэтому от такой школы ученики бегут, как от чумы. Украине нужна другая школа – открытая, привлекательная, комфортная и эффективная. Ее модель реализована в системах образования Финляндии, Швеции, ряда других европейских стран. Мы идем в Европу, а потому должны взять лучшие черты этих моделей как образец для осуществления реформ. «Лицом к школе» – такой лозунг должен быть утвержден как парадигма деятельности нынешнего украинского общества, всех властных структур, Министерства образования и науки, соответствующих региональных руководящих подразделений.

Ключевые слова: человек, образование, культура, личность, новая школа.

АКТУАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА

Светлана ДЗЮБА

**УЧЕТ РАБОЧЕГО ВРЕМЕНИ И ОЦЕНИВАНИЕ ТРУДОВЫХ ЗАТРАТ
НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ
ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ**..... 15

Статья посвящена рассмотрению проблемы учета рабочего времени и оцениванию трудовых затрат научно-педагогических работников высших учебных заведений Украины. Исследованы попытки Министерства образования и науки Украины, а также других органов, связанных с образовательной деятельностью, утвердить нормы времени для планирования и учёта основных видов учебной, методической, организационной, а главное – научной работы научно-педагогических работников высших учебных заведений с целью совершенствования организации их труда, то есть нормировать, наряду с учебной, научно-методическую работу, которая по сути является ненормированной. На основании аналитического обзора действующей нормативно-законодательной базы по регулированию образовательного процесса высших учебных заведений Украины обоснована необходимость нового методического и практического подхода к решению указанной проблемы

Ключевые слова: научно-педагогические работники, участники образовательного процесса в учреждениях высшего образования, продолжительность рабочего времени преподавателя, структура рабочего времени научно-педагогических работников, учет рабочего времени, оценивание трудовых затрат научно-педагогических работников.

Сергей КУРБАТОВ

**УНИВЕРСИТЕТСКИЕ РЕЙТИНГИ И ПРОБЛЕМА ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА
ОБУЧЕНИЯ И ПРЕПОДАВАНИЯ**..... 25

В статье рассматривается процесс поиска новых механизмов оценки качества университетского преподавания и обучения в наиболее авторитетных системах международных университетских рейтингов. Несмотря на то, что оценивание результатов научно-исследовательской работы продолжает доминировать в большинстве систем рейтингования (например, в ARWU, QS, THE World University Rankings), поиск новых форм оценивания и соответствующих им индикаторов качества преподавания и обучения рассматривается экспертами как одно из важнейших направлений дальнейшего совершенствования теории и методологии университетских рейтингов. В пользу этого свидетельствует тот факт, что в конце июля 2018 года одна из ведущих систем рейтингования THE впервые опубликовала Европейские рейтинги преподавания (THE Europe Teaching Rankings), в

основу которых был положен принцип студентоцентрического обучения как ключевой элемент формирования европейского пространства высшего образования (ЕНЕА).

Ключевые слова: университетские рейтинги, индикаторы, оценка качества преподавания и обучения, студентоцентрическое обучение, оценка результатов обучения.

ФЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ XXI СТОЛЕТИЯ: ПОИСК ПРИОРИТЕТОВ

Людмила ГОРБУНОВА

ТРАНСВЕРСАЛЬНАЯ САМОСТЬ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ (К ОБОСНОВАНИЮ ТРАНСФОРМАТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ

ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ) 30

Контекст глобальных трансформаций требует трансформативных стратегий высшего образования, направленных на формирование автономного индивида, способного преодолевать риски и отвечать на вызовы глобализации и становления информационализма как нового способа развития цивилизации. Разработка и воплощение трансформативных стратегий высшего образования требует образовательных политик, построенных на интер- и трансдисциплинарных исследованиях процесса обучения взрослых, направленного на развитие индивида как целостного человека, как автономного субъекта, которому присущи когнитивные и коммуникативные компетентности трансверсального характера. В рамках такого холистического подхода возникает вопрос о природе трансформативных изменений основной онто-антропологической составляющей образовательного процесса, а именно феномена самости как совокупности ментальных само-репрезентаций индивидом своей собственной личности.

С целью прояснения направлений и задач трансформативного обучения рассматривается динамика феномена самости на фоне изменения концептуального ландшафта культуры. Применяются трансдисциплинарные подходы к его исследованию. Обосновывается релевантность концепта трансверсальной самости как наиболее адаптивной и креативной в условиях глобализации в соответствии с различными практиками и дискурсами гетерогенной культуры. В процессе исследования трансформации индивида трансверсальная самость раскрывается как процессуально-диалоговое единство различий в пространстве лиминальности на макро- и микроуровнях социальности.

Ключевые слова: трансверсальная самость, трансформативное обучение взрослых, лиминальность, теория сложности, синергетика, культурализм, транскультурность.

Оксана ЯКИМЧУК

ЗНАЧЕНИЕ «НАЦИОНАЛЬНОЙ ДОКТРИНЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В XXI ВЕКЕ» КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩЕГО ДОКУМЕНТА

ДЛЯ УКРАИНСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ 38

Одну из главных ролей в современной истории реформирования национального образования сыграл такой основополагающий документ, как «Национальная доктрина развития образования в XXI веке». Именно он стал основой для реализации многих законодательных инициатив в сфере развития украинского образования. Изучению его роли посвящена данная статья.

Ключевые слова: образование, наука, культура, доктрина, Национальная доктрина развития образования в XXI веке, реформа образования, законодательство в сфере образования.

НОВЕЙШАЯ НАУКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Константин ЗАХАРЕНКО

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ И ОБРАЗОВАНИЕ 44

Деятельность всех задействованных в сфере информационной безопасности государственных структур должна быть четко скоординированной в рамках общих программ и планов, а также определенных функций. Для эффективной реализации программ в области информационной безопасности государство должно предоставлять необходимые материальные ресурсы, готовить специалистов, развивать законодательную базу. Приоритетные направления развития национальной информационной политики и информационной безопасности нашего государства сформулированы в национальной Доктрине информационной безопасности Украины и закреплены в различных

законах. Но законодательная база по важным вопросам информационной безопасности является еще бессистемной, а функции по обеспечению информационной политики и безопасности государства расплывлены между различными структурами, что не способствует их рациональному исполнению. Разбалансирована также проблема информационной безопасности и образования. Функции и полномочия государственных структур по реализации информационной безопасности должны быть выделены достаточно четко и определено.

Ключевые слова: человек, политика, информация, культура, государственная политика, государственные структуры, законодательная база, информационная безопасность.

ВРЕМЯ РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Левон НИКОГОСЯН, Ирина НАУМЕНКО, Ольга КРАСНАЯ, Виолетта БЕРБЕК
ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ПРЕПОДАВАНИЮ
ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ В КОМПЛЕКСНОЙ
ПОСЛЕДИПЛОМНОЙ ПОДГОТОВКЕ ПРОВИЗОРОВ-ИНТЕРНОВ..... 50

В статье рассматривается проблема интегрированного подхода в комплексной специальной профессиональной подготовке провизоров-интернов для формирования у будущих специалистов фармацевтической отрасли готовности к конкурентной работе. Главной целью является обозначить содержание и требования к знаниям и умениям, которые формируются в процессе изучения фармацевтической технологии провизорами-интернами при прохождении специализации (интернатуры) по специальности «Общая фармация», обосновать роль этой дисциплины в комплексной профессиональной подготовке будущих провизоров – специалистов фармацевтической отрасли.

Ключевые слова: интеграция знаний, междисциплинарная интеграция, интегрированный подход, фармацевтическая технология, последипломное образование.

Владислава ЛЮБАРЕЦ

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРОВ
СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ ИНДУСТРИИ
ГОСТЕПРИИМСТВА..... 56

В статье раскрыта важность профессиональной подготовки и деятельности менеджеров СКД в индустрии гостеприимства. Представлено динамику вступительной кампании 2018 года в учреждениях высшего образования Украины. Проанализировано набор абитуриентов по специальности 028 «Менеджмент социокультурной деятельности» имени М.П. Драгоманова согласно данным информационной системы «Конкурс». Показано особенности подготовки будущих менеджеров социокультурной деятельности к профессиональной деятельности в индустрии гостеприимства в Национальном педагогическом университете имени М.П. Драгоманова. Определено содержание дополнительной специализации «Менеджмент индустрии гостеприимства», которое обеспечит формирование их профессиональных компетентностей для профессиональной деятельности в индустрии гостеприимства. В контексте исследуемой проблематики в дальнейшем предполагаем сформулировать систему принципов подготовки будущих менеджеров СКД для индустрии гостеприимства в заведениях высшего образования.

Ключевые слова: менеджер социокультурной деятельности, индустрия гостеприимства, специальность, дополнительная специализация, заведения высшего образования (ЗВО).

ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Лидия ТАРАПАТА-БИЛЬЧЕНКО

ВЫСШЕЕ МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ УКРАИНЫ: ВЫЗОВЫ
И СТИМУЛЫ КИТАЙСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ МИГРАЦИИ..... 62

В статье изложено практику обучения студентов из КНР в учебных заведениях высшего музыкального образования Украины; обозначены вызовы китайской образовательной миграции для системы украинского художественного образования. Разногласия восточных и западных эстетических стандартов, коммуникативных стратегий и дидактических систем определяются как детерминанты психолого-педагогического и методического поиска отечественной музыкальной педагогики. Концепт «вызова»

интерпретируется как стимул для активизации творческого потенциала системы с целью достойного ответа вызовам мировой образовательной миграции.

Ключевые слова: образовательная миграция, интернационализация образования, педагогические условия обучения студентов-иностранцев.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Марья НЕСТЕРОВА

ИНТЕРКУЛЬТУРНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СПЛОЧЕННОСТИ МОЛОДЕЖИ:

ЕВРОПЕЙСКАЯ ПРАКТИКА 69

В статье рассмотрены европейские студии практик интеркультурных компетенций и социальных инноваций в образовании, лучшие практики развития социальной сплоченности и перспективы их имплементации в образовательное пространство Украины. Показана связь интеркультурных компетенций, социальной сплоченности как социальных инноваций. В статье обозначены основные практические задачи по имплементации европейских студий европейской политики социальной сплоченности и других социальных инноваций для молодежи и вместе с молодежью в украинское образовательное пространство.

Ключевые слова: интеркультурные компетенции, когнитивные технологии, молодежная политика, молодежь, социальная сплоченность.

Лариса ЛЯШЕНКО, Нина СОЛОВЕЙ

РОЛЬ ЯЗЫКОВ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ МОЛОДЕЖИ (ИРЛАНДИЯ И УКРАИНА) 75

В статье сравниваются понятия «Украинская национальная идея» и «Национальная идентификация». Объяснено существенную разницу в количестве научных работ с их анализом. На примере истории Ирландии доказана возможность формирования национально-патриотической идентификации на языке колонизаторов. Рекомендуются использовать пример действий ирландцев и в Украине.

Ключевые слова: Украинская национальная идея, национальная идентификация, пример Ирландии, путь дерусификации.

СТРАНИЦА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Наталья СИМАКОВА

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОТВОРЧЕСТВА И ПРАВОВОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ 78

Автор доказывает, что формирование правового поля образования является одной из важнейших задач его (образования) развития в трансформационный период. И это понятие. В период существования СССР собственного правового поля украинское образование не имело. Она функционировала по законам и нормам, навязанным из Москвы. Задача создания собственной нормативно-правовой базы образования встала сразу же с провозглашением независимости. И хотя в первые годы независимого развития кое-что удалось осуществить, проблема формирования правового поля образования остается актуальной и неотложной. Первым и главным вопросом при этом является вопрос теоретико-методологических основ перспективного образовательного законодательства. Остановимся на этом более подробно.

Ключевые слова: человек, культура, образование, право, закон, нормативная база образования.

ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES

HEAD EDITOR PAGE

Victor ANDRUSHCHENKO

FACE TO SCHOOL..... 5

The creation of a national education system, the implementation of educational transformations of higher and vocational schools that ensured entry into the Bologna education area, does not mean that all the tasks of the reforms have been accomplished. The school is catastrophically behind the times and suffers from conservatism in managing and preserving most of the shortcomings of the Soviet education system. The attractiveness of the modern out-of-school information space contrasts sharply with the primitivism of the content of study, therefore, students run from such a school as if from the plague. Ukraine needs another school - open, attractive, comfortable and efficient. Her model has been implemented in the education systems of Finland, Sweden, and several other European countries. We are going to Europe, and therefore we must take the best features of these models as a model for the implementation of reforms. "Facing the school" - such a slogan should be approved as a paradigm of the activities of the current Ukrainian society, all power structures, the Ministry of Education and Science, relevant regional leadership units.

Keywords: person, education, culture, personality, new school.

URGENT PROBLEM

Svetlana DZYUBA

ACCOUNTING OF WORKING TIME AND ESTIMATION OF LABOR EXPENSES OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE..... 15

The article is devoted to the consideration of the problem of recording working hours and estimating the labor expenses of scientific and pedagogical workers of higher educational institutions of Ukraine. Been researched attempts of the Ministry of Education and Science of Ukraine, as well as other bodies related to educational activities, approve the norms of time for planning and accounting for the main types of study, methodical, organizational, and most importantly – scientific work of scientific-pedagogical workers of higher educational institutions, in order to improving the organization of their labor, that is, set norms, along with study load, for scientific-methodical load, which is essentially impossible. Based on the analytical review of the current regulatory framework on regulation of the educational process of higher educational institutions of Ukraine, the necessity of a new methodical and practical approach to solving the above problem has been substantiated

Keywords: scientific and pedagogical workers, participants of the educational process in institutions of higher education, duration teacher's working time, structure of scientific and pedagogical staff's working time, time tracking, estimation of labor expenses of scientific and pedagogical workers

Sergiy KURBATOV

UNIVERSITY RANKINGS AND THE PROBLEM OF QUALITY ASSURANCE OF TEACHING AND LEARNING PROCESSES 25

The paper is devoted to the processes of searching for new mechanisms of evaluation of quality of teaching and learning processes in the most influential systems of international university rankings. Despite the fact that evaluation of research activities continue to be the dominant in the majority of the ranking systems (for example, in ARWU, QS, THE World University Rankings), the searching for the new forms of evaluation of teaching and learning processes and

the relevant indicators observed as a kind of mainstream for further modernization of ranking theory and methodology. This argument is supported by the fact, that in July, 2018 one of the most influential ranking system THE for the first time published THE Europe Teaching Rankings, which is based on the principle of student-centered learning as a key element of establishing of European area of higher education (EHEA).

Keywords: university rankings, indicators, evaluation of quality of teaching and learning processes, student-centered learning evaluation of learning outcomes.

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURI: SEARCH FOR PRIORITIES

Lyudmyla GORBUNOVA

TRANSVERSAL SELF IN THE ERA OF GLOBALIZATION

(TOWARD THE RATIONALE FOR TRANSFORMATIVE STRATEGIES OF HIGHER EDUCATION) 30

The context of global transformations requires transformative higher education strategies aimed at creating an autonomous individual capable of overcoming risks and responding to the challenges of globalization and the emergence of informationalism as a new way of civilization development. The development and implementation of transformative higher education strategies requires educational policies based on inter- and transdisciplinary studies of the adult learning process, aimed at developing the individual as a whole person, as an autonomous subject, which is characterized by cognitive and communicative competences of a transversal nature. Within the framework of such holistic approach, the question arises about the nature of the transformative changes of the main onto-anthropological component of the educational process, namely, the phenomenon of self as a set of mental self-representations by an individual of his own personality.

In order to clarify the directions and tasks of transformative learning, the dynamics of the phenomenon of the self against the background of changes in the conceptual landscape of culture are considered. Transdisciplinary approaches to its study are used. The relevance of the concept of the transversal self as the most adaptive and creative in the context of globalization in accordance with various practices and discourses of a heterogeneous culture is substantiated. In the process of studying the transformation of an individual, the transversal self is revealed as a process - dialogue unity of differences in the space of liminality at the macro- and micro-levels of sociality.

Keywords: transversal self, transformative adult learning, liminality, complexity theory, synergetics, culturalism, transculturality.

Oksana YAKYMCHUK

VALUE OF "NATIONAL DOCTRINE OF EDUCATIONAL DEVELOPMENT IN THE XXI CENTURY" AS A PROFESSIONAL DOCUMENT FOR THE UKRAINIAN EDUCATIONAL SYSTEM 38

One of the main roles in the modern history of reforming national education was the basic document, such as "The National Doctrine of the Development of Education in the 21st Century". It became the basis for implementation of many legislative initiatives in the field of development of Ukrainian education. The study of his role is devoted to this article.

Keywords: education, science, culture, doctrine, national doctrine of education development in the XXI century, reform of education, legislation in the field of education.

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Kostiantyn ZAKHARENKO

PROBLEMS OF EFFECTIVE STATE INFORMATION POLICY AND EDUCATION 44

The activities of all state bodies involved in the field of information security should be clearly coordinated within the framework of general programs and plans, as well as certain functions. In order to effectively implement information security programs, the state must provide the

necessary material resources, train specialists, and develop a legislative framework. The priority directions for the development of the national information policy and information security of our state are formulated in the national Doctrine of the information security of Ukraine and are enshrined in various laws. But the legislative base on important issues of information security is still unsystematic, and the functions of ensuring the information policy and state security are dispersed between different structures, which does not contribute to their rational implementation. The problem of information security and education is also unbalanced. The functions and powers of state structures for the implementation of information security should be outlined quite clearly and definitely.

Key words: people, politics, information, culture, state policy, state structures, legislative base, information security.

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD

Levon NIKOGOSYAN, Irina NAUMENKO, Olha KRASNA, Violetta BERBEK

INTEGRATED APPROACH TO THE TEACHING OF PHARMACEUTICAL TECHNOLOGY IN THE INTEGRATED POSTGRADUATE EDUCATION OF PHARMACIST-INTERNS.....50

The article deals with the problem of integrated approach in the complex special training of pharmacists-interns for the formation of readiness of future specialists of the pharmaceutical industry for competitive work. The main goal is to identify the content and requirements for knowledge and skills that are formed in the process of studying of pharmaceutical technology by pharmacists-interns during the internship in the specialty "General Pharmacy", to justify the role of this discipline in the complex special training of future pharmacists - specialists of pharmaceutical field.

Key words: integration of knowledge, interdisciplinary integration, integrated approach, pharmaceutical technology, postgraduate education.

Vladislava LIUBARETS

PECULIARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF MANAGERS OF SOCIAL AND CULTURAL ACTIVITIES FOR THE HOSPITALITY INDUSTRY 56

The article reveals the importance of professional training and activity of SCA managers in the hospitality industry. We have showed the dynamics of the 2018 admission campaign in higher education institutions of Ukraine. The set of entrants on the specialty 028 "Management of socio-cultural activity" have been analyzed. Drahomanov, according to the information system "Competition". We have analysed the system of preparation of future managers of socio-cultural activity for professional activity in the hospitality industry at the National Pedagogical Drahomanov University. The content of additional specialization «Hospitality Industry Management», which will ensure the formation of their professional competencies for professional activity in the hospitality industry. In the context of the issues under study, we further intend to formulate a system of principles for the preparation of future SCA managers for the hospitality industry in higher education institutions.

Key words: manager of sociocultural activity, hospitality industry, specialty, additional specialization, institutions of higher education (IHE).

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Lidiya TARAPATA-BILCHENKO

HIGHER MUSICAL EDUCATION OF UKRAINE: CHALLENGE AND MOTIVATION OF CHINESE EDUCATIONAL MIGRATION.....62

The article conceptualizes practice of studying of students from P.R. of China in institutions of higher musical education of Ukraine. The article outlines Chinese educational migration challenges for Ukrainian musical education. Differences between eastern and western esthetic

standards, communicational strategies and didactic systems are appointed as determinants of psychological, pedagogical and methodical search of national musical pedagogics. The «challenge» concept is explained as a motivation for activation of system creative potential to give a fitting reply to the challenges of the world educational migration.

Key words: musical education, educational migration, psychological and pedagogical factors of foreign students studying.

FOREIGN EXPERIENCE

Marja NESTEROVA

INTERCULTURAL COMPETENCES IN EDUCATION FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COHESION OF YOUTH: EUROPEAN PRACTICES..... 69

The article deals with European practices of intercultural competences and social innovations in education. It shows the best practices of social cohesion and the prospects of their implementation in the educational space of Ukraine. The connection of intercultural competences, social cohesion as social innovations is shown. The article outlines the main practical tasks for the implementation of European Studies in the field of EU Youth Policy, EU Social Cohesion Policy etc.

Key words: cognitive technologies, intercultural competences, social cohesion, youth, youth policy.

Larisa LYASHENKO, Nina SOLOVEY

ON ROLE OF LANGUAGES AND HIGHER EDUCATION IN NATIONAL IDENTIFICATION OF YOUTH (IRELAND AND UKRAINE)..... 75

The article compares the concepts of "Ukrainian National Idea" and "National Identity". Explained a large difference in the number of scientific papers with their analysis. The example of Ireland's history proved the possibility of forming a national-patriotic identity in the language of the colonialists. It is recommended to use an example of Irish action in Ukraine.

Key words: Ukrainian national idea, national identity, example of Ireland, way of derussification.

YOUNG SCIENTISTS PAGE

Natalia SIMAKOVA

THEORETICAL-METHODOLOGICAL PROBLEMS LAW AND LEGAL SUPPLEMENTARY SUPERVISORY EDUCATION..... 78

The author argues that the formation of the legal field of education is one of the most important tasks of its (education) development in the transformation period. And this is understandable. During the period of existence of the USSR its own legal field, Ukrainian education did not exist. It functioned in accordance with the laws and regulations imposed on Moscow. The task of creating its own legal and regulatory framework for education came immediately with the proclamation of independence. Although in the first years of independent development somewhat succeeded, the problem of the formation of the legal field of education remains relevant and urgent, especially the theoretical and methodological foundations of promising educational law-making.

Key words: person, culture, education, law, law, normative base of education.

ПОКАЖЧИК ПУБЛІКАЦІЙ ЖУРНАЛУ ЗА 2018 РІК

Автор	Назва статті	№ журналу	Сторінки
Андрущенко Віктор	Поняття педагогічного дискурсу в сучасних наукових дослідженнях	1(68)	5 - 10
	Освіта в контексті духовної еволюції цивілізації	2(69)	5 - 12
	Освіта як чинник подолання духовної кризи сучасної цивілізації	3(70)	5 - 13
	Обличчям до школи	4(71)	5 - 14
Астахова Валентина	Головна наукова подія навчального року	1(68)	80 - 84
Бербек Віолетта	Інтегрований підхід до викладання фармацевтичної технології у комплексній післядипломній підготовці провізорів-інтернів	4(71)	50 - 55
Бобало Юрій	Інформаційні параметри системи забезпечення якості вищої освіти	3(70)	14 - 28
Богданов Ігор	Ідея провідництва в управлінні вищою освітою	1(68)	11 - 20
Воробієнко Петро	Удосконалення практичної підготовки студентів у закладах вищої освіти	3(70)	29 - 33
Горбунова Людмила	Трансверсальна самість в епоху глобалізації (до обґрунтування трансформативних стратегій вищої освіти)	4(71)	30 - 37
Дзюба Світлана	Матеріальне стимулювання публікаційної активності науково-дослідної роботи викладачів вищих навчальних закладів	2(69)	19 - 27
	Облік робочого часу й оцінювання трудових затрат науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України	4(71)	15 - 24
Драч Ірина	Управління дослідницькою діяльністю в системі університетського врядування: характеристика та закономірності	3(70)	60 - 65
Дударенко Людмила	Нові підходи до прогнозування майбутнього систем освіти	2(69)	63 - 70
Сгоренков Анатолій	Соціальні мережі як засіб підвищення мотивації до вивчення природничих дисциплін у вищому медичному навчальному закладі	1(68)	72 - 76
Захаренко Костянтин	Категорія інформаційної безпеки у вітчизняному філософсько-політологічному дискурсі	1(68)	48 - 54
	Розвиток системи інформаційної безпеки: (досвід зарубіжних країн)	3(70)	71 - 77
	Проблеми формування ефективної державної інформаційної політики і освіти	4(71)	44 - 49
Іваній Ігор	Розвиток системи оцінювання якості вищої професійної фізкультурної освіти	1(68)	67 - 71
Коваленко Вільям	Дидактологістика у сфері політології як науки і дисципліни у вищій школі: влада розуму над політичними ідеями	1(68)	34 - 40
Кондур Оксана	Глобалізація освіти в контексті проблем та перспектив суспільного розвитку	2(69)	42 - 47
Корсак Костянтин	Вища освіта в умовах шкідливих інформаційних епідемій	3(70)	39 - 46
Красна Ольга	Інтегрований підхід до викладання фармацевтичної технології у комплексній післядипломній підготовці провізорів-інтернів	4(71)	50 - 55
Краснянський Михайло	Вища освіта в США	3(70)	66 - 70
Крижко Василь	Ідея провідництва в управлінні вищою освітою	1(68)	11 - 20
Криштанович Світлана	Сучасна модель професійної компетентності майбутніх менеджерів фізичної культури і спорту	2(69)	77 - 83
Курбатов Сергій	Курсом на європейські стандарти якості освітніх досліджень	3(70)	84 - 85
	Університетські рейтинги та проблема оцінки якості викладання і навчання	4(71)	25 - 29
Лисаков Сергій	Ідея провідництва в управлінні вищою освітою	1(68)	11 - 20
Лукашук Марина	Теоретико-методологічні засади дослідження інноваційних процесів у системі освіти	1(68)	41 - 47
Любарець Владислава	Особливості професійної підготовки менеджерів соціокультурної діяльності для індустрії гостинності	4(71)	56 - 61

Ляшенко Лариса	Роль оволодіння англійською мовою у підвищенні якості освіти в Україні	1(68)	59 – 66
Ляшенко Лариса	Про роль мов і вищої освіти в національній ідентифікації молоді (Ірландія та Україна)	4(71)	75 – 77
Мороз Іван	Реінжиніринг у системі освіти	1(68)	21 – 27
Науменко Ірина	Інтегрований підхід до викладання фармацевтичної технології у комплексній післядипломній підготовці провізорів-інтернів	4(71)	50 – 55
Нестерова Марья	European studies of social innovations in higher education: cognitive principles of social cohesion development (Європейські студії соціальних інновацій у вищій освіті: когнітивні принципи розвитку соціальної згуртованості)	1(68)	28 – 33
	Implementation of the jean monnet module “Social cohesion in education and governance: european studies” (Імплементація модулю Жана Моне «Соціальна згуртованість в освіті та врядуванні: європейські студії»)	3(70)	47 – 59
	Intercultural competences in education for the development of social cohesion of youth: european practices (Інтеркультурні компетенції в освіті для розвитку соціальної згуртованості молоді: європейська практика)	4(71)	69 – 74
Нікогосян Левон	Інтегрований підхід до викладання фармацевтичної технології у комплексній післядипломній підготовці провізорів-інтернів	4(71)	50 – 55
Немченко Сергій	Ідея провідництва в управлінні вищою освітою	1(68)	11 – 20
Олексенко В'ячеслав	Формування соціальних почуттів у студентів	2(69)	71 – 76
Олексенко Роман	Інноваційний досвід у дидактиці А.С.Макаренка	2(69)	57 – 62
Окса Микола	Інноваційний досвід у дидактиці А.С.Макаренка	2(69)	57 – 62
Оніщук Ірина	Особливості навчання іноземної мови студентів гуманітарних спеціальностей у вищих навчальних закладах України	1(68)	77 – 82
Опанасюк Юлія	Інноваційний тип прогресу як об'єкт дослідження філософії і науки	1(68)	55 – 58
Панченко Леся	Ціннісний дискурс в освіті та суспільстві	1(68)	85 – 86
Похресник Анатолій	Критичний аналіз пропозицій-2017 Римського клубу щодо «нової філософії» і «нового просвітництва»	2(69)	34 – 41
Пунченко Олег	Архітектоніка матриці освіти сучасної цивілізації у її парадигмальному вимірі	2(69)	28 – 33
Свириденко Денис	Ціннісний дискурс в освіті та суспільстві	1(68)	85 – 86
Сергієнко Євгенія	Смислові аспекти управління сучасним університетом	3(70)	78 – 83
Сікорський Петро	Нові підходи до моделювання контрольної-оцінювальної систем в освіті	2(69)	48 – 56
Сімакова Наталія	Теоретико-методологічні проблеми законотворення та правового супроводу вищої освіти	4(71)	78 – 83
Силадій Іван	Поняття педагогічного дискурсу в сучасних наукових дослідженнях	1(68)	5 – 10
Соловей Ніна	Роль мов і вищої освіти в національній ідентифікації молоді (Ірландія та Україна)	4(71)	75 – 77
Стадник Олександр	Реінжиніринг у системі освіти	1(68)	21 – 27
Тарапата-Більченко Лідія	Вища музична освіта України: виклики та стимули китайської освітньої міграції	4(71)	62 – 68
Федів Володимир	Соціальні мережі як засіб підвищення мотивації до вивчення природничих дисциплін у вищому медичному навчальному закладі	1(68)	72 – 76
Хамитов Назип	Воля до наукової новизни як умова неможливості плагіату	2(69)	13 – 18
Шинкура Лариса	Соціальні мережі як засіб підвищення мотивації до вивчення природничих дисциплін у вищому медичному навчальному закладі	1(68)	72 – 76
Якимчук Оксана	Роль освіти в становленні національної свідомості українського народу (на основі творчості М. Драгоманова, І. Франка, М. Пирогова)	3(70)	84 – 85
	Значення «Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті» як засадничого документу для української освітньої системи	4(71)	38 – 43

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ВНЗ, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті. Оформлення статті має свідомо скеровуватися на ефективність сприйняття та економію часу в осіб, які будуть знайомитися з нею.

2. Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

4. Редакція не листується з авторами.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Стаття не приймається до розгляду і повертається автору на відповідне доопрацювання у разі порушення хоча б одного пункту оформлення, відсутності фото та ін.

1. Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (версії 6, 7 чи 98) електронною поштою. Електронна адреса редакції: wou@ukr.net

Графіки і малюнки (jpg або подібні варіанти) мають бути виконані чітко, займати окреме місце і не оточуватися текстом, формули – написані в узвичаєній математичній символіці, мати розмітку і відповідати формату журналу. Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті.

2. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури на усіх мовах та ін.) рекомендований у межах 20–22 000 знаків (включаючи пропуски) і не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 друк. арк. (близько 13–14 машинописних сторінок через два інтервали включено з таблицями, графіками і малюнками).

3. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторської довідкою за наведеною нижче формою. (З метою забезпечення об'єктивності зовнішнього рецензування в самій статті вказуються лише прізвища та ініціали авторів);

б) прізвищем та ім'ям, назвою статті, ключовими словами та стислою анотацією (300–400 знаків) українською, російською та (700–800 знаків) англійською мовами;

в) УДК.

4. Джерела (до 12–15) у списку літератури слід подавати за алфавітом у такому порядку: українською, російською, латиною. У посиланні на використане джерело зазначити порядковий номер джерела у списку та сторінку. Забороняється винесення посилань унизу кожної сторінки. Список має бути загальним і наводитися наприкінці статті. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела.

Увага! У зв'язку з включенням журналу до реферативної бази даних наукової періодики «Scopus» необхідно додати переклад списку літератури англійською мовою з максимальною акуратністю.

ФОРМА АВТОРСЬКОЇ ДОВІДКИ

1. Назва статті.

2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.

3. Прізвище, ім'я, по батькові.

4. Науковий ступінь, вчене звання.

5. Місце роботи.

6. Посада.

Окрім того, додається електронне фото у двох-трьох версіях (jpg, tiff (300 pixel/inch) та ін.). Для сканування не приймаються неякісні фото, фото на рельєфному папері, вирізки з газет і журналів, принтерні роздруківки тощо.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Теоретичний
та науково-методичний
часопис

ДЕРЖАВНЕ
ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ
ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Директор видавництва
Олексій ОСЬКІН

Головний редактор
редакції журналів
Ніна БЕРІЗКО

Адреса видавництва:

02094, м. Київ, вул. Попудренка, 54
Тел.: (044) 292-83-05
(067) 974-43-74; (099) 215-70-90
www.pedpresa.com.ua
e-mail: 2345255@ukr.net

Над номером працювали:
Володимир КОЧУБЕЙ

Світлана РАДІОНОВА

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 14.12.2017 р.
Формат 70 × 100^{1/16}. Папір офсет.
Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,4
Обл.-вид. арк. 11,0. Наклад 314 пр.
Зам. 15770

Видруковано ТОВ «Прінстор Груп»,
вул. Данила Щербаківського, 4,
м. Київ, 03190